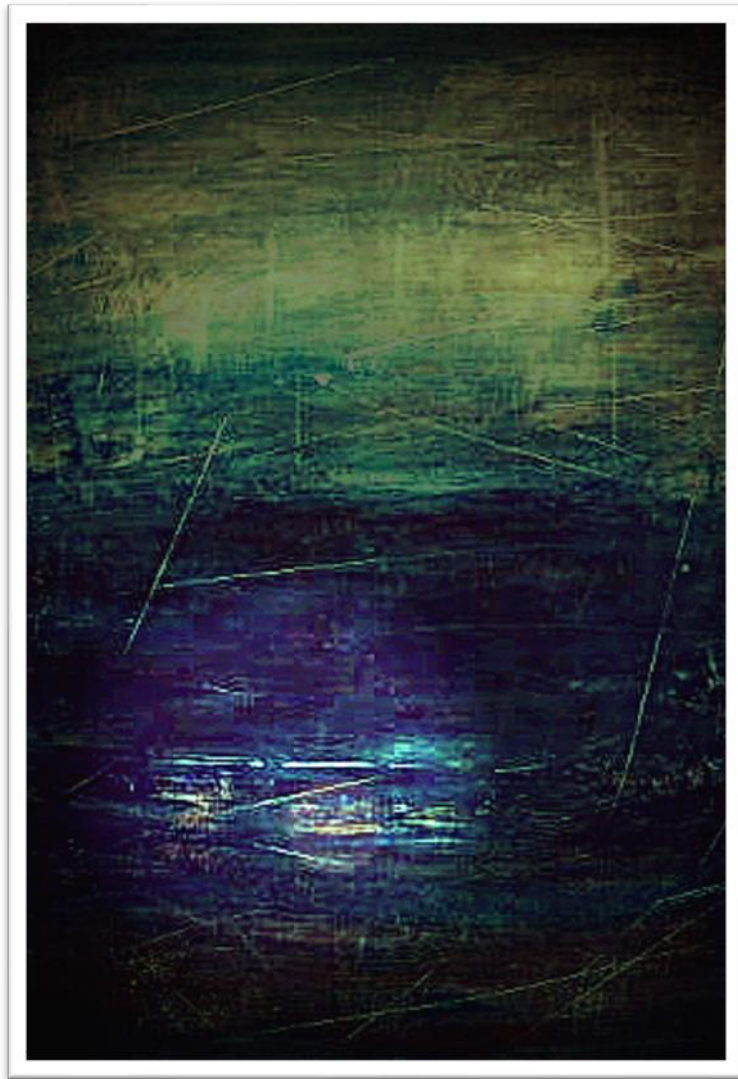

Πέλοπας / Pelopas

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
INTERDISCIPLINARY JOURNAL - UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE

Τόμος 6, τεύχος 2 / Volume 6, no 2
Ιούλιος - Δεκέμβριος 2022 / July - December 2022
ISSN 2529-1831 (Online)

ΤΡΙΠΟΛΗ / TRIPOLI

Πέλοπας / Pelopas

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
INTERDISCIPLINARY JOURNAL - UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE

Εξαμηνιαία Ηλεκτρονική Επιστημονική Έκδοση Ανοικτής Πρόσβασης

Τόμος 6, τεύχος 2 / Volume 6, no 2
Ιούλιος - Δεκέμβριος 2022 / July - December 2022
ISSN 2529-1831 (Online)

Ο Πέλοπας / Pelopas είναι ηλεκτρονικό περιοδικό ανοικτής πρόσβασης. Απευθύνεται σε όλα τα μέλη της ελληνικής Πανεπιστημιακής Κοινότητας και στοχεύει στη δημοσίευση (έπειτα από κρίση) πρωτότυπων άρθρων που άπτονται των θεματικών πεδίων των Ανθρωπιστικών, Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, των Επιστημών της Υγείας, του Πολυτεχνικού Κλάδου, της Γεωπονίας, της Τεχνολογίας και της Πληροφορικής.

Εκδότης: Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Editor: Library and Information Center, University of the Peloponnese

Επιστημονική - Συντακτική Επιτροπή (αλφαβητικά)

1. Γιώργος Β. Ανδρειωμένος, Καθηγητής ΤΦ
2. Παναγιώτα Αντωνοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΟΔΑ
3. Δημήτριος Βενιέρης, Καθηγητής ΤΚΕΠ
4. Σοφία Καπετανάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια ΤΦ
5. Μαρίνα Κοτζαμάνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΘΣ
6. Κώστας Μαυρέας, Καθηγητής ΤΔΕΟ
7. Μιχαήλ Παρασκευάς, Αναπληρωτής Καθηγητής ΤΗΜΜΥ
8. Γιώργος Τσούλος, Καθηγητής ΤΠΤ

Συντονιστική Ομάδα

Ευγενία Χοροζίδου, Βιβλιοθηκονόμος, Διεύθυνση Υπηρεσίας Βιβλιοθήκης
Κωνσταντίνος Λαφογιάννης, Βιβλιοθηκονόμος, Παράρτημα Βιβλιοθήκης Σπάρτης

Καλλιτεχνική επιμέλεια εξωφύλλου: Αση Δημητρουλοπούλου, Ε.Ε.Π. ΤΘΣ

Επιμέλεια τεύχους: Ευγενία Χοροζίδου, Βιβλιοθηκονόμος

Τεχνικός Διαχειριστής: Δημήτρης Δημητρακόπουλος, Τεχνικός - Κεντρική Βιβλιοθήκη

Τυπογραφικές διορθώσεις: Γιώργος Ανδρειωμένος, Καθηγητής ΤΦ

Οι απόψεις που εκφράζονται στα κείμενα του περιοδικού Πέλοπας/Pelopas αντιπροσωπεύουν αποκλειστικά τους συγγραφείς που τα υπογράφουν και δεν δεσμεύουν κατ' ουδένα τρόπο τα μέλη της Επιστημονικής, Συντακτικής και Συντονιστικής επιτροπής ή κάποιο άλλο συλλογικό ακαδημαϊκό ή διοικητικό όργανο του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

© Τα πνευματικά δικαιώματα των δημοσιευμένων άρθρων ανήκουν στο περιοδικό. Η ακαδημαϊκή χρήση τους είναι ελεύθερη, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης. Απαγορεύεται η μερική ή/και ολική αναδημοσίευση κειμένων που δημοσιεύονται στο περιοδικό, χωρίς τη συγκατάθεση των Επιμελητών ή της Συντακτικής Επιτροπής και επιβάλλεται αναφορά στην πρώτη δημοσίευσή τους στο περιοδικό.

<http://library.uop.gr/magazine>

ψηφιακή Ελλάδα
Όλα είναι δυνατά
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
"Ψηφιακή Σύγκλιση"

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Μήνυμα Συντακτικής - Επιστημονικής Επιτροπής 5

Άρθρα

Εφαρμογές μη επανδρωμένων αεροσκαφών (UAVs) στην πολιτική προστασία
ΤΣΟΥΛΟΣ Γ., ΓΟΛΕΓΟΥ Ε., ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ Γ. 7-15

Μεταγνωστικές δεξιότητες σε φοιτητές με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος
ΔΡΟΣΙΝΟΥ-ΚΟΡΕΑ Μαρία 16- 33

Tradition meets technology: a platform to cut the Vasilopita in the pandemic and beyond
WALLACE Manolis, ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Vassilis, TOGIA Evi 34-52

Κατασκευές και ερμηνείες της πραγματικότητας στον δημοσιογραφικό και τον δημόσιο λόγο: μια γλωσσολογική ανάλυση
ΦΡΑΓΚΑΚΗ Γεωργία 53-70

Έξι αθησαύριστα νεανικά δοκίμια του Γιώργου Σεφέρη
ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ Παναγής 71-92

Οι Λογικές Πλάνες του Αριστοτέλη
ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Ευάγγελος, ΒΟΣΚΟΓΛΟΥ Μιχάλης 93-105

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Μια σεμνή αλλά ουσιαστική συμβολή στις Καλβικές Σπουδές
ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΣ Γιώργος 106-108

Μήνυμα Συντακτικής - Επιστημονικής Επιτροπής

Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Σας παρουσιάζουμε με ικανοποίηση το 2^ο τεύχος του **έκτου τόμου** του «**Πέλοπα/Pelopas**», του ηλεκτρονικού διεπιστημονικού περιοδικού του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, το οποίο αναπτύσσεται στο πλαίσιο της Πράξης: «Ηλεκτρονικές Υπηρεσίες της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου».

Ο **Πέλοπας** είναι πολυσυλλεκτικό ηλεκτρονικό περιοδικό ανοικτής πρόσβασης και απευθύνεται σε όλα τα μέλη της Πανεπιστημιακής Κοινότητας. Στοχεύει στη δημοσίευση (έπειτα από κρίση) πρωτότυπων άρθρων που άπτονται των θεματικών πεδίων των Ανθρωπιστικών, Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, των Επιστημών της Υγείας, του Κλάδου των Μηχανικών, της Γεωπονίας, της Τεχνολογίας και της Πληροφορικής. Καταρχάς, το περιοδικό επιδιώκει την ανάδειξη θεμάτων που διερευνούν τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Παράλληλα, καλλιεργούνται ευρύτερα δίκτυα συνεργασίας σε ερευνητικό και επιστημονικό επίπεδο εντός και εκτός Πανεπιστημίου.

Η συχνότητα έκδοσης του περιοδικού είναι εξαμηνιαία ενώ προβλέπονται έκτακτα τεύχη με ειδική θεματολογία ή αφιερώματα. Κάθε τεύχος περιέχει έξι (6) έως δέκα (10) κύρια άρθρα, βιβλιοπαρουσιάσεις αλλά και ενημερώσεις για επιστημονικές εκδηλώσεις του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Σε ειδικές περιπτώσεις, η Επιτροπή αναθέτει σε διακεκριμένους επιστήμονες του ευρύτερου ακαδημαϊκού χώρου τη δημιουργία έκτακτων τευχών με ειδική θεματολογία ή/και τους προσκαλεί ως κριτές άρθρων που έχουν υποβληθεί προς δημοσίευση.

Στο πλαίσιο αυτό, σας προσκαλούμε να υποβάλλετε **έως τις 15 Μαΐου 2023** άρθρα και ανακοινώσεις σας για το **επόμενο τεύχος** του περιοδικού που θα εκδοθεί τον Ιούνιο του 2023.

Σας ευχαριστούμε για την υποστήριξη και συνεργασία.

Εκ μέρους της Συντακτικής-Επιστημονικής Επιτροπής

Ο Πρόεδρος της Επιτροπής Εποπτείας της ΒΙΚΕΠ

Δημήτρης Βενιέρης, Καθηγητής

Άρθρα

Εφαρμογές μη επανδρωμένων αεροσκαφών (UAVs) στην Πολιτική Προστασία

Γ. Τσούλος, Ε. Γολεγού, Γ. Αθανασιάδου
Εργαστήριο Ασυρμάτων και Κινητών Επικοινωνιών
Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Περίληψη

Κύριος σκοπός της Πολιτικής Προστασίας αποτελεί η προστασία της ανθρώπινης ζωής και περιουσίας. Στις μέρες μας τα ακραία καιρικά φαινόμενα πληθαίνουν και οι προβλέψεις είναι δυσσίωνες, καθώς η κλιματική αλλαγή επιτείνει το ρυθμό εμφάνισης και τις συνέπειες των ακραίων αυτών καιρικών φαινομένων. Σε αυτό το άρθρο γίνεται μια παρουσίαση για τη χρήση μη επανδρωμένων αεροσκαφών UAVs (unmanned aerial vehicles) από τις δυνάμεις της πολιτικής προστασίας για τη διαχείριση φυσικών καταστροφών. Αναφέρονται τρόποι με τους οποίους μπορούν να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση διαφορετικών φυσικών καταστροφών (όπως σεισμοί, πυρκαγιές, εκρήξεις ηφαιστείων, πλημμύρες), τα πλεονεκτήματα, αλλά και τα προβλήματα, που υπάρχουν για την ολοκληρωμένη εκμετάλλευσή τους.

© 2022 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Λέξεις κλειδιά: UAV, Πολιτική Προστασία, Φυσικές Καταστροφές, Ασύρματες Επικοινωνίες

Doi:

Abstract

The main purpose of Civil Protection is the protection of human life and property. Nowadays, extreme weather events are increasing, and forecasts are ominous, as climate change increases the rate of occurrence and consequences of these extreme weather events. In this article, a presentation is made on the use of UAVs (unmanned aerial vehicles) by civil protection forces for natural disaster management. In this context, ways that contribute to dealing with different natural disasters (such as earthquakes, fires, volcanic eruptions, floods) are mentioned along with the advantages, but also the problems, that exist for their integrated exploitation.

© 2022 Library and Information Center, University of the Peloponnese

Keywords: UAV, Civil Protection, Natural Disasters, Wireless Communications

Πλεονεκτήματα των UAVs

Το βασικότερο ίσως πλεονέκτημα των μη επανδρωμένων αεροσκαφών, τόσο στη διαχείριση όσο και στην καταστολή μιας φυσικής καταστροφής, είναι η δυνατότητα να εκτελούν μακροχρόνιες, επαναλαμβανόμενες και πολλές φορές, μονότονες αποστολές, πέρα από τις δυνατότητες που έχουν οι άνθρωποι [1]. Μπορούν να στείλουν με μικρή καθυστέρηση εικόνες ή βίντεο υψηλής ευκρίνειας (προτιμότερο από τη χρήση πρόσφατων φωτογραφιών από δορυφόρους [2-3]) και να διευκολύνουν έτσι τη λήψη σωστών αποφάσεων [4]. Αυτό βασίζεται στο ότι ένα UAV χρησιμοποιεί ακριβές σχέδιο πτήσης που αποτελείται από συγκεκριμένα σημεία διαδρομής, και υπάρχει δυνατότητα σωστού προγραμματισμού π.χ. της συχνότητας λήψης των φωτογραφιών ανάλογα με το επιχειρησιακό περιβάλλον [5]. Επιπλέον, επιτυγχάνεται η προσέγγιση δύσβατων περιοχών, είτε σε επίπεδο ανίχνευσης, είτε σε επίπεδο καταστολής [6].

Στις περισσότερες περιπτώσεις μετά από μια φυσική καταστροφή ακολουθεί η πτώση του δικτύου κινητής τηλεφωνίας είτε λόγω βλάβης που προκλήθηκε από την καταστροφή, είτε λόγω υπερφόρτωσής του. Σε αυτή την περίπτωση τα UAVs μπορούν να λειτουργήσουν ως ιπτάμενοι σταθμοί βάσης και να δώσουν μια αξιόπιστη λύση υποστήριξης του δικτύου ώστε ή να επαναλειτουργήσει, ή να αυξήσει τη χωρητικότητά του, ή ακόμα και να επεκτείνει την παροχή υπηρεσιών σε περιοχές που δεν υπάρχει κάλυψη [7].

Στις περιπτώσεις φυσικών καταστροφών που δημιουργούνται υλικοτεχνικές ζημιές σε κτίρια και υποδομές, είναι σημαντική η άμεση καταγραφή τους. Τα UAVs μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στη μείωση του απαιτούμενου χρόνου καταγραφής των ζημιών [8], ενώ δίνουν άμεσα και τη δυνατότητα κατάταξης των ζημιών σε κατηγορίες ανάλογα με τη σοβαρότητά τους [9]. Σε πολλές περιπτώσεις φυσικών καταστροφών είναι απαραίτητη η μετακίνηση πληθυσμού, οπότε τα UAVs θα βοηθήσουν τόσο στον εντοπισμό της κατάλληλης τοποθεσίας για την εγκατάσταση του καταφυγίου έκτακτης ανάγκης, όσο και στην παρακολούθηση της ασφαλούς μετακίνησης του πληθυσμού [8]. Παράλληλα τα UAVs όταν χρειάζεται μπορούν να μεταφέρουν γρήγορα και με ακρίβεια, στους διασώστες ελαφρύ εξοπλισμό [8]. Με όλους αυτούς τους τρόπους εξοικονομείται αφενός πολύτιμος χρόνος, και αφετέρου, παρέχεται σημαντική βοήθεια στο προσωπικό των δυνάμεων ασφαλείας.

Συγκριτικά με τις παραδοσιακές τεχνικές συλλογής δεδομένων μέσω οργάνων που βρίσκονται σε σταθερές θέσεις στο έδαφος, τα UAVs παρουσιάζουν τα εξής πλεονεκτήματα:

Δεν καταστρέφονται εύκολα από την εκάστοτε φυσική καταστροφή.

Μπορούν να καλύψουν την πληγείσα περιοχή [10] με την απαιτούμενη λεπτομέρεια.

Εξαλείφεται ο κίνδυνος αλλοίωσης του πεδίου από τις παρεμβάσεις τοποθέτησης μετρητικών οργάνων [11], ενώ παράλληλα συλλέγονται φωτογραφίες πριν την παρέμβαση των δυνάμεων καταστολής και των διασωστών [8].

Έχουν χαμηλό κόστος αγοράς και συντήρησης σε σχέση με άλλα εποπτικά μέσα ή τη λήψη φωτογραφιών από δορυφόρους [5].

Τα σμήνη UAVs μπορούν να συμβάλλουν στην επίλυση σύνθετων προβλημάτων, καθώς καθένα από τα αεροσκάφη μπορεί να έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά και κατ' επέκταση, μπορεί να αναλάβει διαφορετικό ρόλο κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, όπως [12]:

- σάρωση της περιοχής που μας ενδιαφέρει
- παρακολούθηση ανθρώπινου δυναμικού που επιχειρεί στο έδαφος
- συλλογή και επεξεργασία δεδομένων του συμβάντος
- δημιουργία δικτύου επικοινωνιών
- πρόσβαση σε δυσπρόσιτες περιοχές

Χρήση UAVs σε διαφορετικές φυσικές καταστροφές

1. Σεισμοί

Στις περιπτώσεις σεισμών η Πολιτική Προστασία αναζητά μια πρώτη εικόνα για τον αριθμό των κτιρίων που έχουν καταρρεύσει, αλλά και την πιθανότητα ύπαρξης εγκλωβισμένων σε καθένα από αυτά. Οι πτήσεις των UAVs θα πρέπει να γίνονται σε μικρά ύψη, επομένως απαιτούνται αεροσκάφη LAP, τα οποία επιπλέον παρέχουν την δυνατότητα προσαρμογής αισθητήρων, όπως θερμικές κάμερες για τον εντοπισμό εγκλωβισμένων. Η πρώτη σάρωση για τον εντοπισμό κατεστραμμένων κτιρίων πρέπει να γίνει σύντομα ώστε αν υπάρχει κατεστραμμένο κτίριο υψηλής σημασίας, όπως ένα σχολείο ή νοσοκομείο, να δοθεί προτεραιότητα επέμβασης. Σε αυτή την περίπτωση δεν απαιτείται η αιώρηση του UAV αλλά η δυνατότητα γρήγορης κίνησής του, επομένως προτείνονται UAVs με σταθερά πτερύγια (Σχήμα 1: τύποι UAVs). Αντίθετα ο έλεγχος για την ύπαρξη εγκλωβισμένων απαιτεί τη δυνατότητα αιώρησης πάνω από ένα σημείο και άρα συστήνονται περιστρεφόμενα πτερύγια. Συνοψίζοντας, ένα UAV LAP σταθερών πτερυγίων αρχικά σαρώνει την περιοχή και στην συνέχεια ένα LAP περιστρεφόμενων πτερυγίων στο οποίο έχει προστεθεί θερμική κάμερα συμβάλει στον εντοπισμό εγκλωβισμένων.

Σχήμα 1: Διαφορετικοί τύποι UAVs, (a) HTOL – οριζόντιας απο-προσγείωσης, (b) VTOL – κατακόρυφης απο-προσγείωσης, (c) ανακλινόμενου ρότορα, (d) ανακλινόμενου πτερυγίου, (e) ανακλινόμενου σώματος, (f) τύπου ‘ανεμιστήρα’, (g) ελικοφόρα, (h-i) μη συμβατικά UAVs [13].

Το καθορισμένο σχέδιο πτήσης αλλά και η δυνατότητα επαναλαμβανόμενων κινήσεων συμβάλλουν στην επίβλεψη της περιοχής και επιπλέον, δίνουν χρήσιμες πληροφορίες σε περίπτωση μετασεισμού. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που με δεδομένη την πιθανότητα μετασεισμού κρίνεται απαραίτητη η μετακίνηση πληθυσμού σε ασφαλή περιοχή μακριά από κτίρια. Η εύρεση της απαιτούμενης περιοχής μπορεί να γίνει με την βοήθεια ενός LAP σταθερών πτερυγίων. Η καθοδήγηση όμως του πληθυσμού προς αυτή την περιοχή που απαιτεί δυνατότητα αιώρησης, καθώς η μεταφορά στις περισσότερες περιπτώσεις γίνεται με αργούς ρυθμούς και το αεροσκάφος πρέπει να ακολουθεί τον ρυθμό κίνησης των μεταφερομένων, προτιμότερο να γίνει με UAV περιστρεφόμενων πτερυγίων.

Τέλος, η επιτήρηση της πληγείσας περιοχής συμβάλλει στην μείωση και την αποφυγή κλοπών.

2. Πυρκαγιές

Οι πυρκαγιές ανήκουν στην κατηγορία των φυσικών καταστροφών που εξελίσσονται γρήγορα. Παράλληλα στην καιόμενη περιοχή αναπτύσσονται υψηλές θερμοκρασίες οι οποίες αποτρέπουν τους επιχειρησιακούς παράγοντες να προσεγγίσουν. Σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν πάνω από ένα μέτωπα στη φωτιά και είναι δύσκολη η ταυτόχρονη παρακολούθηση όλων. Επιπρόσθετα, σε κάθε ένα από αυτά τα σημεία υπάρχουν διαφορετικές επίγειες δυνάμεις οι οποίες πρέπει να δράσουν, ίσως και με διαφορετικό σχέδιο δράσης καθώς οι συνθήκες μπορεί να διαφέρουν. Ως εκ τούτου η δυνατότητα των UAV να κάνουν πολλές λήψεις σε μικρό χρονικό διάστημα και η δυνατότητα πρόσβασης δυσπρόσιτων περιοχών ακόμα και κατά τη διάρκεια της νύχτας, τα καθιστούν ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο.

Στην περίπτωση της επιτήρησης μιας δασικής περιοχής για προληπτικούς λόγους, π.χ. κατά την διάρκεια των θερινών μηνών οπότε και υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα εμφάνισης πυρκαγιάς, το βασικό επιθυμητό χαρακτηριστικό ενός μη επανδρωμένου σκάφους είναι η μεγάλη ταχύτητα ώστε να μπορεί να πραγματοποιεί συχνούς ελέγχους σε μεγάλη έκταση. Το χαρακτηριστικό αυτό διαθέτουν τα αεροσκάφη σταθερών πτερυγίων. Επίσης απαιτείται μεγάλη αντοχή και περισσότερος χρόνος λειτουργίας ώστε να είναι δυνατή η σάρωση για μεγάλο χρονικό διάστημα. Το χαρακτηριστικό αυτό έχουν τα HAPs (high altitude platforms) τα οποία είναι UAVs μεγάλων υψομέτρων, μπορούν να πετάξουν μέχρι 17km ύψος και να παραμείνουν σχεδόν ακίνητα σε αυτό. Βασική αποστολή σε αυτό το σενάριο αποτελεί ο εντοπισμός καπνού σε περίπτωση πυρκαγιάς, δηλαδή η συλλογή δεδομένων από το έδαφος μέσω αισθητήρων, χαρακτηριστικό των LAP. Στην περίπτωση εντοπισμού ύποπτου σημείου απαιτείται η δυνατότητα αιώρησης, άρα η ύπαρξη περιστρεφόμενων πτερυγίων. Ως εκ τούτου η επιτήρηση μιας περιοχής γίνεται πιο ολοκληρωμένη με τη χρήση ενός HAP UAV σταθερών πτερυγίων και ενός LAP UAV περιστρεφόμενων πτερυγίων. (Ο ίδιος συνδυασμός αεροσκαφών προτείνεται αντίστοιχα σε περιπτώσεις επιτήρησης όπως αυτές της έκρηξης ηφαιστείου και των κατολισθητικών φαινομένων). Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της εξέλιξης μιας πυρκαγιάς είναι απαραίτητη η δυνατότητα συλλογής στοιχείων από το έδαφος και ταυτόχρονα η αιώρηση σε συγκεκριμένο ύψος ώστε να είναι δυνατή η λήψη εικόνων. Άρα προτείνεται η χρήση LAP UAV περιστρεφόμενων πτερυγίων.

3. Εκρήξεις Ηφαιστείων

Κατά τη διάρκεια έκρηξης ενός ηφαιστείου η εξέλιξη του φαινομένου είναι γρήγορη. Επομένως θα πρέπει να υπάρχει συνεχής ενημέρωση για την κατάσταση που επικρατεί ώστε να παρθούν οι σωστές αποφάσεις. Σημαντικό ζήτημα σε αυτή την περίπτωση είναι η εκκένωση των κατοικημένων περιοχών γύρω από το ηφαιστειο. Κατά την έκρηξη ενός ηφαιστείου ένα UAV μπορεί να δώσει την τρισδιάστατη εικόνα του λοφίου της ηφαιστειακής τέφρας καθώς μπορεί να πετάξει ακριβώς πάνω ή δίπλα από αυτό [14], ενώ η δυνατότητά του να πετά και

κοντά στο έδαφος μπορεί να δώσει λεπτομερή εικόνα της ροής της λάβας [15]. Τα μη επανδρωμένα σκάφη μπορούν επίσης να συμβάλλουν στην μεταφορά ειδών πρώτης ανάγκης στους πληγέντες αλλά και στην μεταφορά ελαφρού εξοπλισμού στα σωστικά συνεργεία. Παράλληλα οι θερμικές κάμερες μπορούν να βοηθήσουν στον εντοπισμό αγνοουμένων ή εγκλωβισμένων.

4. Πλημμύρες

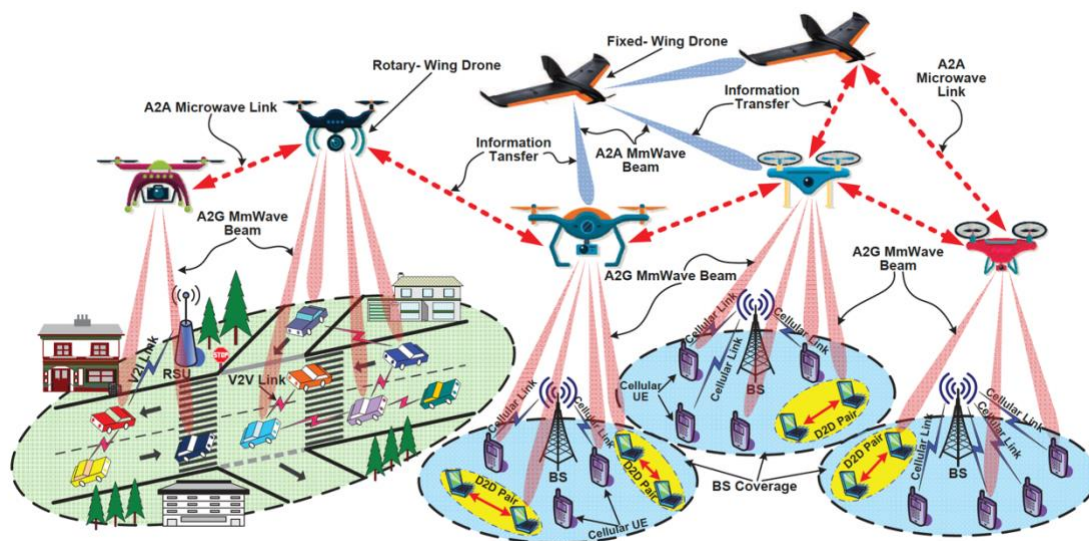
Κατά τη διάρκεια μιας πλημμύρας η παρακολούθηση του φαινομένου από την αρχή είναι μάλλον δύσκολη, ειδικά αν υπάρχουν ισχυροί άνεμοι και αντίξοες καιρικές συνθήκες. Παρ' όλα αυτά, τα μη επανδρωμένα σκάφη μπορούν να πραγματοποιήσουν πτήσεις όταν οι συνθήκες γίνουν πιο ευνοϊκές και να δώσουν πληροφορίες στους υπεύθυνους διαχείρισης της κρίσης σχετικά με τις ζημιές και την αποτίμηση του μεγέθους τους. Αν για παράδειγμα κάποιος δρόμος είναι πλημμυρισμένος ή έχει υποστεί κατολίπηση, η αστυνομία μπορεί να απαγορεύσει άμεσα την κυκλοφορία των οχημάτων, διασφαλίζοντας έτσι την ανθρώπινη ζωή και περιουσία, καθώς αποφεύγονται νέα ατυχήματα. Είναι δυνατός ο εντοπισμός σημείων τα οποία μπορεί να παρουσιάσουν πρόβλημα σε επόμενη βροχόπτωση και έτσι, να αποκλειστούν προληπτικά. Υπάρχει η δυνατότητα καθορισμού της πληγείσας περιοχής αλλά και παρακολούθηση όλης της έκτασής της. Σημαντικός είναι και ο εντοπισμός των σημείων εναπόθεσης ιζημάτων και παρασυρμένων αντικειμένων γιατί με αυτόν τον τρόπο εντοπίζονται τα σημεία στα οποία πρέπει να επέμβουν άμεσα τα συνεργεία καθαρισμού.

Θέματα για την αποτελεσματική χρήση των UAVs

Οι δασικές πυρκαγιές, ειδικά οι μεγαλύτερες σε έκταση, συνήθως παρατηρούνται κατά τη διάρκεια των ημερών που πνέουν ισχυροί άνεμοι. Το γεγονός αυτό επηρεάζει την ποιότητα των λαμβανόμενων εικόνων καθώς λόγω των δονήσεων και των αναταράξεων του αεροσκάφους από τους ανέμους οι εικόνες μπορεί να εμφανίζονται παραμορφωμένες [1], ενώ δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί το μέγεθος του σφάλματος που υπεισέρχεται στη μέτρηση [4]. Η χρήση gimbal βοηθάει στην σταθεροποίηση του UAV ώστε να μην υπάρχουν κραδασμοί κατά τη διάρκεια λήψης των εικόνων [16], ενώ η χρήση σημικών UAVs μπορεί να συμβάλλει στη λήψη ακριβέστερων μετρήσεων.

Επιπλέον, η μετάδοση εικόνων υψηλής ανάλυσης ή όποιων άλλων δεδομένων μέτρησης απαιτεί την ύπαρξη δικτύου κινητής τηλεφωνίας στην περιοχή το οποίο μπορεί να μην είναι διαθέσιμο λόγω της φυσικής καταστροφής ή λόγω περιορισμών ασφαλείας πτήσεων. Σε αυτό το σενάριο θα μπορούσε να δώσει λύση η χρήση πολλαπλών UAVs που θα αναλάμβαναν την υλοποίηση ενός εναέριου δικτύου με πολλαπλούς ενδιάμεσους κόμβους επικοινωνίας, κάτι αντίστοιχο με την υλοποίηση της αρχιτεκτονικής που έχει προταθεί για τα ασύρματα δίκτυα που υποβοηθούνται από UAVs (Σχήμα 2). Η χρήση μεθόδων

τεχνητής νοημοσύνης (AI) αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την ανάπτυξη, τον συντονισμό και την διαχείριση ενός τέτοιου πολυεπίπεδου συστήματος.

Σχήμα 2: Ασύρματα δίκτυα με UAVs [17].

Οι πτήσεις των μη επανδρωμένων αεροσκαφών, ειδικά των μικρότερων, έχουν περιορισμένο χρόνο πτήσης (άρα και εμβέλεια) και συγκεκριμένο ύψος στο οποίο μπορούν να πετάξουν. Η χωρητικότητα της μπαταρίας επιτρέπει στα αεροσκάφη συγκεκριμένο χρόνο πτήσης, ο οποίος εξαρτάται [18]:

- από τις μετεωρολογικές συνθήκες που επικρατούν κατά την πτήση
- την ταχύτητα του αεροσκάφους
- το υψόμετρο στο οποίο πραγματοποιείται η πτήση

Χαρακτηριστικά, καταγράφηκε μείωση του χρόνου πτήσης 11-13 λεπτά για αεροσκάφος που χρησιμοποιήθηκε στον έλεγχο ροής της λάβας της Αίτνας όταν επικρατούσαν στην περιοχή ισχυροί άνεμοι [15]. Ως εκ τούτου ο χρόνος που οι πιλότοι έχουν διαθέσιμο προκειμένου να συλλέξουν τα απαραίτητα δεδομένα περιορίζεται όχι μόνο από κατασκευαστικούς παράγοντες του αεροσκάφους αλλά και από περιβαλλοντικούς. Οι τελευταίοι είναι αστάθμητοι επομένως ο εκάστοτε χειριστής θα πρέπει να είναι σε θέση να τους συνυπολογίσει.

Δυνατότητα αύξησης του χρόνου πτήσης ενός μη επανδρωμένου σκάφους δίνει η χρήση μηχανών εσωτερικής καύσης, οι οποίες όμως προκαλούν κραδασμούς και προβλήματα στη λήψη ευκρινών φωτογραφιών από τις κάμερες αλλά και μετρήσεων ακριβείας από τους αισθητήρες [19]. Άλλη πιθανή λύση είναι η προσαρμογή ηλιακών συλλεκτών στα φτερά του αεροσκάφους [19] ή η χρήση υδρογόνου ως καύσιμου.

Μπορεί η απόκτηση των μη επανδρωμένων σκαφών να θεωρείται οικονομικότερη λύση σε σχέση με την εγκατάσταση και παρακολούθηση δικτύου αισθητήρων, παρ' όλα αυτά υπάρχει επιπλέον κόστος που πρέπει να ληφθεί υπόψιν όπως

επεξεργασίας και αποθήκευσης δεδομένων, εκπαίδευσης προσωπικού [6], και απόκτησης των επιπλέον αισθητήρων που μπορεί να απαιτούνται (π.χ. αισθητήρων αποφυγής εμποδίων και πρόσκρουσης με τεχνικές LIDAR/RADAR, ή αισθητήρων υπέρυθρων, κλπ.).

Ένας ακόμα περιοριστικός παράγοντας για την χρήση των UAVs αποτελεί η ισχύουσα νομοθεσία στις διάφορες χώρες, η οποία σε πολλές περιπτώσεις θέτει αρκετούς περιορισμούς ασφαλείας (πτήσεων) αλλά και προστασίας προσωπικών δεδομένων. Στην Ελλάδα, η χρήση των μη επανδρωμένων αεροσκαφών από τις δυνάμεις πολιτικής προστασίας περιορίζεται καθώς δεν δίνεται η δυνατότητα καταγραφής φυσικών προσώπων. Την ίδια στιγμή στην Γαλλία με νόμο του 2022 οι δυνάμεις της Πολιτικής Προστασίας και πιο συγκεκριμένα η Πυροσβεστική μπορεί σε οποιοδήποτε τόπο να προβεί σε επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που προέρχονται από κάμερες μη επανδρωμένων αεροσκαφών με την προϋπόθεση η καταγραφή να θεωρείται απολύτως απαραίτητη. Ο κανονισμός 2016/679 της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην παράγραφο 46 αναφέρει τις περιπτώσεις χρήσης προσωπικών δεδομένων κατά την διάρκεια φυσικών καταστροφών και συγκεκριμένα αναφέρει πως η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων θεωρείται σύννομη σε περίπτωση που κρίνεται αναγκαία για την προστασία της ζωής άλλου φυσικού προσώπου. Αναφορά γίνεται και στην χρήση προσωπικών δεδομένων για λόγους δημοσίου συμφέροντος όπου γίνεται ιδιαίτερη μνεία στις περιπτώσεις των φυσικών καταστροφών [20]. Παρά την διευκρίνηση που δίνεται από τους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί προσωπικών δεδομένων κατά την διάρκεια φυσικών καταστροφών, στην χώρα μας δεν έχει υπάρξει ακόμα κάποια αντίστοιχη νομοθετική ρύθμιση, γεγονός που περιορίζει την χρήση UAVs τόσο σε επίπεδο πρόληψης, όσο και σε επίπεδο καταστολής από την πολιτική προστασία.

Αναφορές

- [1] V. Sherstjuk, M. Zharikova και I. Sokol , «Forest Fire-Fighting Monitoring System Based on UAV Team and Remote Sensing.,» *IEEE 38th International Conference on Electronics and Nanotechnology*, pp. 663-668, 2018.
- [2] F. Yuan και R. Liu, «Integration of Social Media and Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) for Rapid Damage Assessment in Hurricane Matthew,» *Construction Research Congress*, pp. 513-523, 19 March 2018.
- [3] R. Zhang, H. Li, K. Duan, S. You, K. Liu, F. Wang και Y. Hu, «Automatic Detection of Earthquake-Damaged Buildings by Integrating UAV Oblique Photography and Infrared Thermal Imaging.,» *Remote Sensing.*, 2020.
- [4] E. Seraj , A. Silva και M. Gombolay, «Safe Coordination of Human-Robot Firefighting Teams.,» *Research Gate*, 16 March 2019.
- [5] S. Granados-Bolaños, A. Quesada-Román και G. E. Alvarado, «Low-cost UAV applications in dynamic tropical volcanic landforms,» *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, τόμ. 410, 2021.
- [6] N. Athanasis, M. Themistocleous, K. Kalabokidis και C. Chatzitheodorou, «Big Data Analysis in UAV Surveillance for Wildfire Prevention and Management.,» *Research Gate*, Jan 2019.

- [7] M. C. Batistatos, G. E. Athanasiadou, D. A. Zarbouti, G. V. Tsoulos και N. C. Sagias, «LTE ground-to-air measurements for UAV-assisted cellular networks,» σε *12th European Conference on Antennas and Propagation (EuCAP 2018)*, 2018.
- [8] S. Mavroulis, E. Andreadakis, N.-I. Spyrou, V. Antoniou, E. Skourtsos, P. Papadimitriou, I. Kassaras, G. Kaviris, G.-A. Tselentis, N. Voulgaris, P. Carydis και E. Lekkas, «UAV and GIS based rapid earthquake-induced building damage assessment and methodology for EMS-98 isoseismal map drawing: The June 12, 2017 Mw 6.3 Lesvos (Northeastern Aegean, Greece) earthquake,» *International Journal of Disaster Risk Reduction*, αρ. 37, 2019.
- [9] N. Nappo, O. Mavrouli, F. Nex, C. van Westen, R. Gambillara και A.-M. Michetti, «Use of UAV-based photogrammetry products for semi-automatic detection and classification of asphalt road damage in landslide-affected areas,» *Engineering Geology*, τόμ. 294, 2021.
- [10] N.-I. Spyrou, E.-. Stanota, M. Diakakis, E. Andreadakis, E. Lekkas και E. Vassilakis, «ESTIMATION OF FLOW VELOCITY DURING FLASH FLOODS WITH THE SYNERGY OF UNMANNED AERIAL SYSTEMS (UAS) DATA AND GROUND OBSERVATIONS: THE CASE OF 2017 MANDRA FLASH FLOOD, GREECE,» *Research Gate*, 2020.
- [11] D. Godone, P. Allasia, L. Borrelli και G. Gullà, «UAV and Structure from Motion Approach to Monitor the Maierato Landslide Evolution,» *Remote Sensing*, vol. 1036, 2020.
- [12] D. Mardiatno, M. Malawani και R. Ma'rifatun Nisaa', «The future tsunami risk potential as a consequence of building development in Pangandaran Region, West Java, Indonesia,» *International Journal of Disaster Risk Reduction*, vol. 46, 2020.
- [13] M. Hassanalian, A. Abdelkefi, 'Classifications, applications, and design challenges of drones: A review', *Prog. Aerosp. Sci.*, vol. 91, pp. 99–131, May 2017, doi: 10.1016/j.paerosci.2017.04.003.
- [14] K. Taylor, R. Stouffer και G. A. Meehl, «A Summary of the CMIP5 experiment design,» 2 Jul 2014.
- [15] K. Dalamagkidis, Classification of UAVs. In: Valavanis K., Vachtsevanos G. (eds) *Handbook of Unmanned Aerial Vehicles.*, Dordrecht: Springer, 2015.
- [16] M. Loli, S.-A. Mitoulis, A. Tsatsis, J. Manousakis, R. Kourkoulis και D. Zekkos, «Flood characterization based on forensic analysis of bridge collapse using UAV reconnaissance and CFD simulations,» *Science of The Total Environment*, vol. 822, 2022.
- [17] L. Zhang et al., 'A Survey on 5G Millimeter Wave Communications for UAV-Assisted Wireless Networks', *IEEE Access*, vol. 7, pp. 117460–117504, 2019, doi: 10.1109/ACCESS.2019.2929241.
- [18] A. Ruli, J.-Y. Rau, D. K. Syahbana, A. S. Prayoga και D. P. Heruningtyas, «The use of UAV remote sensing for observing lava dome emplacement and areas of potential lahar hazards: An example from the 2017–2019 eruption crisis at Mount Agung in Bali,» *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, τόμ. 415, 2021.
- [19] M. C. D'Urso, V. Manzari και F. Cuzzocrea, «Rescue Management and Assessment of Structural Damage by Uav in Post-Seismic Emergency,» *ISPRS Annals of Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, vol. 5-5., p. 61–70, 2020.
- [20] E. E. τ. E. Ένωσης, «KANONΙΣΜΟΣ (EE) 2016/679».

Μεταγνωστικές δεξιότητες σε φοιτητές με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος

Μαρία Δροσινού Κορέα

Επίκουρη Καθηγήτρια Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης
Τμήμα Φιλολογίας, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Περίληψη

Οι φοιτητές με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) λαμβάνουν υποστήριξη και υπηρεσίες γενικής και ειδικής εκπαίδευσης στις αίθουσες διδασκαλίας θεωρητικών και εργαστηριακών μαθημάτων στα Πανεπιστήμια. Η παρούσα μελέτη είχε ως στόχο την αναφορά στην εκπαίδευση μεταγνωστικών δεξιοτήτων με τους φοιτητές που υποστηρίζονται με στοχευμένες, ατομικές δομημένες ενταξιακές παρεμβάσεις ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης [ΣΑΔΕΠΕΑΕ]. Στις υποθέσεις της παρούσας εργασίας διερευνήθηκε το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων αναφορικά με τις μετααντιλήψεις των φοιτητών στην εκτίμηση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος και αν επηρεάζει την ατομική μέθοδο μελέτης. Ακόμη, εξετάστηκαν οι θετικές αντιλήψεις των συνομηλίκων που αντανακλώνται σε θετικές συναισθηματικές μετααντιλήψεις που διαμορφώνονται στις βιωματικές αλληλεπιδράσεις σε ατομικές και μικροομαδικές εργασίες φοιτητών με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος [ΔΑΦ].

Ομαδοποιήθηκαν 100 φοιτητές που συμμετείχαν σε μικροομαδικά εργαστήρια μνημονικών τεχνικών στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών [ΓΠΑ] το ακαδημαϊκό έτος 2021-2022 σε (N = 20 φοιτητές) που έφεραν διάγνωση με ΔΑΦ και (N = 80) χωρίς ΔΑΦ. Το περιεχόμενο των ΣΑΔΕΠΕΑΕ εξετάστηκε περιγραφικά εστιάζοντας στα ακαδημαϊκά επιτεύγματα, στην ψυχοκοινωνική αναπηρία και στις επιθετικές συμπεριφορές που συζητήθηκαν στις ατομικές συνεδρίες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευση [ΕΑΕ]. Τα αποτελέσματα δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων στις μεταγνωστικές δεξιότητες στις μετααντιληπτικές συμπεριφορές, με εξαίρεση τις μεταγνωστικές δεξιότητες στην ατομική μέθοδο μελέτης στα μαθήματα και τις βαθμολογίες ακαδημαϊκής επιτυχίας. Όλοι οι φοιτητές βελτιώθηκαν στο πλαίσιο των μηνιαίων ατομικών παρεμβάσεων ΕΑΕ. Τα αποτελέσματα συζητούνται υπό το πρίσμα των τρεχουσών προσεγγίσεων για την υποστήριξη φοιτητών με ΔΑΦ στα Πανεπιστήμια.

© 2022 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Λέξεις-κλειδιά: ΔΑΦ, Ενταξιακές Παρεμβάσεις Ειδικής αγωγής και Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο

Doi:

Abstract

Students with and without Autism Spectrum Disorders (ASD) receive general and special educational support and services in the context of theoretical and laboratory courses at the Universities. The present study aims to report on the way that students supported with targeted, individual structured integration interventions of special education and training are prepared to obtain metacognitive skills. During this project, the content of metacognitive skills was investigated in relation to the students' meta-perceptions in assessing the degree of difficulty in understanding the course and whether it affects the individual study method. Furthermore, the positive perceptions of peers reflected in positive emotional meta-perceptions formed in the experiential interactions in individual and small group assignments of students with and without Autism Spectrum Disorders [ASD] were examined.

100 students were taken into account, participating in small group mnemonic workshops at the Agricultural University of Athens [AUA] in the 2021-2022 academic year; among them, 20 students had been diagnosed with ASD and 80 without ASD. The content of this intervention was examined descriptively focusing on academic achievement, psychosocial disability and aggressive behaviors which were discussed in individual Special Education sessions. The results showed no significant differences between the two groups in metacognitive skills as far as metaperceptual behaviors is concerned, with the exception of metacognitive skills in individual study method in courses and academic achievement scores. All students succeeded to improve after these monthly individual interventions. The results are discussed in light of current approaches to supporting students with ASD in Universities.

© 2022 Library and Information Center, University of the Peloponnese

Keywords: ASD, Integration Interventions of Special Education, University

Εισαγωγή

Οι νέοι με ιδιαιτερότητες καθώς μεταβαίνουν από την παιδική ηλικία στην φοιτητική ζωή, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται από τους συνομηλίκους τους γίνεται όλο και πιο εμφανής (Winnicott W. D, 2016). Σύμφωνα με τις μελέτες για τη θεωρία της συναισθηματικής ανάπτυξης, οι φοιτητές διευρύνουν τις ταυτότητες του εαυτού τους και αναπτύσσουν δεξιότητες που τους καθιστούν κοινωνικά και ακαδημαϊκά επιτυχημένους όταν οι διαδικασίες ωρίμανσης και συνοδεύονται από διευκολυντικό περιβάλλον (Drossinou Korea, M., 2022). Ερευνητές από το Πανεπιστήμιο του Μαϊάμι, Coral Gables, στην Φλόριντα των ΗΠΑ, από το Πανεπιστήμιο του Waterloo, στο Καναδά και από το Πανεπιστήμιο του Wisconsin-Madison Waisman Center των ΗΠΑ έχουν ερευνήσει τι σκέφτονται οι άνθρωποι για τον τρόπο με τον οποίο οι συνομήλικοί τους αξιολογούν στο εργαστήριο, στην τάξη αλλά και στο διαδίκτυο (Usher L. V., Burrows C. A., Messinger D. S., Henderson H. A., 2018). Ωστόσο, λίγα είναι γνωστά για τον βαθμό ακρίβειας μεταξύ των μετεφήβων φοιτητών, και ιδιαίτερα αυτών με διαταραχή αυτιστικού φάσματος (ASD). Οι έρευνες αυτές λαμβάνουν υπόψη τους τα δεοντολογικά πρότυπα προκειμένου για την ηθική έγκριση όλων των διαδικασιών που πραγματοποιούνται σε μελέτες που αφορούν ανθρώπινους συμμετέχοντες σύμφωνα με τη δήλωση του Ελσίνκι του 1964 και τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις σε συγκρίσιμα ηθικά πρότυπα.

Οι Διαταραχές του Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) ορίζονται εν μέρει από τα «επίμονα ελλείμματα στην κοινωνική επικοινωνία και την κοινωνική αλληλεπίδραση» (APA, 2013) (American Psychiatric Association, 2013). Αν και η εστίαση στην επικοινωνία και την αλληλεπίδραση απαιτεί την εξέταση της διαπροσωπικής και δυναμικής των σχέσεων, η εστίαση στα ελλείμματα ή τις ανεπάρκειες των κανονιστικών χαρακτηριστικών φαίνεται ότι αποτελούν τη βάση της αυτιστικής αναπηρίας, που έχει επικεντρωθεί στην έρευνα γύρω από την εκπαίδευση και τη θεραπεία σε ατομικό επίπεδο (Συνοδινού Κλ., 2007). Πράγματι, έχει συσσωρευτεί μια βαθιά βιβλιογραφία που αφηγούνται (Δροσινού Κορέα, M., 2020) πώς οι κοινωνικές δεξιότητες διαφέρουν σε ανθρώπους με ΔΑΦ από τους μη αυτιστικούς με συστημικές έρευνες στη νευρολογία, τη γνωστική ικανότητα και τη συμπεριφορά τους (Morrison, K. E., DeBrabander, K. M., Jones, D. R., Faso, D. J., Ackerman, R. A., and Sasson, N. J., 2020). Μια μεγάλη ποικιλία προγραμμάτων παρέμβασης στην Ελλάδα (Χρηστάκης, Κ., 2011) ((Ε.Ε.Π.Α.Α.), Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων, 2022) (Francis, K., Karantanos, G., Al-Ozairi, A., & AlKhadhari, S., 2021) και την Γαλλία (Ciccione, A., 2019) (Drossinou-Korea, M., 2016) έχει αναπτυχθεί χρησιμοποιώντας αυτή τη βάση αποδεικτικών στοιχείων για την προσπάθεια ομαλοποίησης των ατομικών χαρακτηριστικών με την υπόθεση ότι κάτι τέτοιο μπορεί να μειώσει ή να μετριάσει την αυτιστική αναπηρία (Pallathra, A. A., Cordero, L., Wong, K., and Brodtkin, E. S., 2019). Για ενήλικες με ΔΑΦ χωρίς διανοητική αναπηρία (Pickard H., Pellicano E., den Houting J., Crane L., 2021),

τα περισσότερα από αυτά τα προγράμματα είναι ψυχοκοινωνικής φύσης και στοχεύουν σε τρεις κύριους τομείς κοινωνικής ικανότητας: [1] κοινωνική γνώση, [2]κοινωνικές δεξιότητες και [3]κοινωνικά κίνητρα. Καθένα έχει χαρακτηριστεί ως βασικό αυτιστικό έλλειμμα και θεωρείται ότι αποτελεί τη βάση της κοινωνικής απομόνωσης και της μειωμένης ποιότητας ζωής που συχνά αντιμετωπίζουν αυτιστικοί ενήλικες (Morrison K. E., DeBrabander K. M., Jones D. R., Ackerman R. A., Sasson N. J., 2020).

Οι μεταγνωστικές δεξιότητες σε φοιτητές με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος αξιοποιούν την κοινωνική γνώση που αναφέρεται στην αντίληψη και την ερμηνεία των κοινωνικών πληροφοριών (Drossinou Korea, M., 2022). Συχνά θεωρείται ότι περιλαμβάνουν ασκήσεις αναφορικά με την κοινωνική αντίληψη, την ιεράρχηση και την ανίχνευση των κοινωνικών πληροφοριών, την αναγνώριση των συναισθημάτων, τον ακριβή προσδιορισμό της συναισθηματικής κατάστασης των άλλων και σύμφωνα με τη θεωρία του νου περιλαμβάνει ασκήσεις για την συναγωγή των σκέψεων και των προθέσεων άλλων ανθρώπων (Harré, F. G. E., 1994). Ο εκπληκτικά μικρός αριθμός μελετών που έχουν δοκιμάσει εμπειρικά αυτή την υπόθεση ((Ε.Ε.Π.Α.Α.), Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων, 2022) δεν έχουν ελέγξει εάν η εκπαίδευση σε μεταγνωστικές δεξιότητες σε φοιτητές με ΔΑΦ καταδεικνύει σημαντικές συσχετίσεις με την κοινωνική αλληλεπίδραση στον πραγματικό κόσμο για αυτιστικούς ενήλικες φοιτητές (Drossinou Korea, M., 2019). Δεδομένου ότι η κοινωνική γνώση συχνά στοχεύει στη βελτίωση των εκπαιδευτικών, ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων ως μέσο για την ενίσχυση της κοινωνικής γνώσης συζητούν την ατομική κοινωνική και γνωστική απόδοση στα μαθήματα εξετάζοντας τις μετααντιλήψεις με έμφαση το ακαδημαϊκό πρόγραμμα σπουδών στο Πανεπιστήμιο (Drossinou Korea M., 2018). Ο σκοπός αυτής της μελέτης ήταν να κατανοήσει τις ικανότητες αντίληψης και μετααντιλήψης των μετεφήβων φοιτητών με και χωρίς ΔΑΦ σε δυαδικές αλληλεπιδράσεις με άγνωστους συνομηλίκους. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν οι μηνιαίες μικροομαδικές συναντήσεις στα εργαστήρια μνημονικών τεχνικών με εκπαιδευτικές ασκήσεις αυτοαναφοράς εστιάζοντας στις μεταγνωστικές δεξιότητες που εφαρμόζουν οι φοιτητές στην ατομική μέθοδο μελέτης. Παράλληλα εξετάστηκαν οι αντιλήψεις και μετααντιλήψεις σε σχέση με την παρατηρούμενη κοινωνική αλληλεπιδραστική ικανότητα που αναδύεται στην μικροομάδα. Στις υποθέσεις της παρούσας εργασίας διερευνήθηκε το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων αναφορικά με τις μετααντιλήψεις των φοιτητών στην εκτίμηση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος και με ποιο τρόπο αυτή επηρεάζει την ατομική μέθοδο μελέτης. Ακόμη, εξετάστηκαν οι θετικές αντιλήψεις των συμφοιτητών που αντανακλώνται στις βιωματικές αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται κατά την διάρκεια της συμμετοχής τους σε ατομικές και μικροομαδικές εργασίες των φοιτητών με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος [ΔΑΦ].

Θεωρητικό υπόβαθρο

Κατά τη διάρκεια των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, οι άνθρωποι ερμηνεύουν συμπεριφορές προκειμένου να σχηματίσουν αντιλήψεις για τους άλλους. Οι ετεροπαρατηρήσεις των συνομηλίκων φοιτητών με ή χωρίς ΔΑΦ αξιολογούν τους παράγοντες που σχετίζονται με την παρατηρούμενη κοινωνική ικανότητα όταν αλληλεπιδρούν με έναν άγνωστο συμφοιτητή επιφορτισμένο σε ρόλο “ξενιστή” εταίρου (Baron-Cohen S., Wheelwright S., Hill J., Raste Y., Plumb I., 2001).

Η μετααντίληψη ορίζεται ως η ικανότητα να σχηματίζουμε ιδέες για το τι σκέφτονται οι κοινωνικοί εταίροι για εμάς κατά τη διάρκεια των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων (Laing et al. 1966). Στον πυρήνα μιας διάγνωσης [ΔΑΦ] είναι οι προκλήσεις της κοινωνικής επικοινωνίας (American Psychiatric Association 2013), οι οποίες ενδέχεται να επιδεινωθούν κατά την μετάβαση από το Λύκειο στο Πανεπιστήμιο ή κατά την διάρκεια της φοίτησης σε αυτό. Προβλήματα με τη μετααντίληψη μπορεί να σχετίζονται με τα προβλήματα κοινωνικής επικοινωνίας που είναι εμφανή στις δυαδικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις στη ΔΑΦ (Wright, C. A., Wright, S. D., Diener, M. L., 2014) και μπορεί να είναι ιδιαίτερα εμφανής κατά την κρίσιμη αυτή μετεφηβική φοιτητική περίοδο.

Διαπροσωπική αντίληψη και μετααντίληψη

Η θεωρητική προσέγγιση της διαπροσωπικής αντίληψης (Cooper M., 2009) συζητήθηκε στην μέθοδο έρευνας από την ομάδα του Laing (1966) (Laing, R. D., Phillipson, H., Lee, A. R., 1966) η οποία επινόησε τον όρο μετααντίληψη. Αυτή αναφέρεται στην ικανότητα ενός ατόμου να λαμβάνει υπόψη του τις εντυπώσεις ενός άλλου ατόμου με το οποίο αλληλοεπιδρά. Η μετααντίληψη, μερικές φορές αναφέρεται ως αντανακλώμενος εαυτός η αξιολόγηση (Pfeifer J. H., Masten C. L., Borofsky L. A., Dapretto M., Fuligni A. J., Lieberman M. D., Child Development) και περιλαμβάνει την ικανότητα να βλέπει κανείς τον εαυτό του από το άλλο άτομο προοπτική και συνήθως αξιολογείται σε δυαδικές αλληλεπιδράσεις (Cooper M., 2005).

Η θεωρία του νου (Baron-Cohen, S., 2001) επίσης, αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να αποδίδει ψυχικές καταστάσεις όπως οι πεποιθήσεις και τα συναισθήματα προς τον εαυτό και τους άλλους, ενώ η μετα-αντίληψη, που είναι μια πιο προηγμένη δεξιότητα, περιλαμβάνει την ενσωμάτωση του εαυτού με άλλες αντιλήψεις. Δεδομένου ότι η θεωρία του νου δεν λαμβάνει υπόψη όλες τις διαφοροποιήσεις στην ακαδημαϊκή και κοινωνική ικανότητα, ωστόσο απαιτείται να εμπλέκονται και άλλα ενδοατομικά χαρακτηριστικά του ατόμου με ΔΑΦ (Baron-Cohen S., Wheelwright S., Hill J., Raste Y., Plumb I., 2001). Αυτά διατρέχουν τον ψυχισμό από τα πρώιμα στάδια στην ανάπτυξη, όταν τα παιδιά σχηματίζουν νοητικές αναπαραστάσεις που επιτρέπουν την ερμηνεία ψυχικών καταστάσεων των άλλων (Συνοδινού Κλ., 2007). Μέχρι τη μέση παιδική ηλικία,

τα παιδιά είναι σε θέση να σχηματίσουν ιδέες για το τί σκέφτονται τα άλλα παιδιά για αυτά. Η διαχείριση της φήμης κατά την εφηβεία και μετεφηβεία επικεντρώνεται στο τί σκέφτονται οι συνομήλικοι για αυτούς καθώς αναπτύσσουν προηγμένες έννοιες για τον εαυτό τους και συνεχίζουν να αναπτύσσουν τις δεξιότητες διαχείρισης της φήμης τους.

Μεθοδολογία

Το παιδαγωγικό εργαλείο [ΣΑΔΕΠΕΑΕ] και οι μεταγνωστικές δεξιότητες

Η παρούσα μελέτη αποτελεί έρευνα πεδίου στο χώρο της ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης[ΕΑΕ], αξιοποιεί την θεμελιωμένη θεωρητική θεώρηση στην συλλογή, καταγραφή και ανάλυση δεδομένων από τις ατομικές συνεδρίες ΕΑΕ και μικροομαδικές συναντήσεις με φοιτητές και φοιτήτριες που προσέρχονται με το αίτημα να αντιμετωπίσουν τις μνημονικές δυσκολίες που συναντούν στην ατομική μέθοδο μελέτη τους στα μαθήματα που παρακολουθούν και σκοπεύουν να εξεταστούν. Οι μεταγνωστικές δεξιότητες διδάσκονται σύμφωνα με τις παιδαγωγικές αρχές και τη φιλοσοφία της ενταξιακής εκπαίδευσης που διατυπώθηκε στο Πλαίσιο Αναλυτικού Προγράμματος Ειδικής Αγωγής [ΠΑΠΕΑ] (Υπ.Ε.Π.Θ.-Π.Ι, 1996). Οι ακαδημαϊκές και κοινωνικές ικανότητες προσεγγίζονται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα παρεμβάσεων με μεταγνωστικές δεξιότητες στους φοιτητές και στις φοιτήτριες που υποστηρίζονται με στοχευμένες, ατομικές δομημένες ενταξιακές συνεδρίες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης [ΣΑΔΕΠΕΑΕ] (Δροσινού Κορέα, Μ., 2017).

Σε αυτές εφαρμόζονται οι μεθοδολογίες παρατήρησης των αυτιστικών συμπεριφορών προκειμένου να διατυπωθούν οι ρεαλιστικοί ατομικοί στόχοι εκπαιδευτικής παρέμβασης με έμφαση τις μεταγνωστικές δεξιότητες που μαθαίνουν στους φοιτητές και τις φοιτήτριες που ζητούν βοήθεια στην ατομική μελέτη τους να συνειδητοποιούν σειρά ζητημάτων που αναφέρονται:

- ✓ -στην φύση και διάκριση του μαθήματος σε θεωρία ή εργαστήριο
- ✓ -στο βαθμό δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος
- ✓ -στις ρουτίνες της ατομικής μεθόδου μελέτης
- ✓ -στο βαθμό συγκέντρωσης της προσοχής κατά την μελέτη
- ✓ -στην διερεύνηση του τρόπου αξιολόγησης στις εξετάσεις
- ✓ -στην διατύπωση των συναισθημάτων που βιώνει στις αλληλεπιδραστικές σχέσεις την ώρα της ατομικής μελέτης του μαθήματος πριν την εξέταση, κατά την διάρκεια της εξέτασης και μετά το πέρας της εξέτασης
- ✓ -στην διαπραγμάτευση των ειδικών μαθησιακών δυσκολιών με τους καθηγητές

Οι συμμετέχοντες

Ομαδοποιήθηκαν 100 φοιτητές που συμμετείχαν σε δέκα μικροομαδικά εργαστήρια μνημονικών τεχνικών στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών [ΓΠΑ]

το ακαδημαϊκό έτος 2021-2022 σε (N = 20 φοιτητές) που έφεραν διάγνωση με ΔΑΦ και (N = 80) χωρίς ΔΑΦ. Οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις ασκούν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες σε μεταγνωστικές δεξιότητες εφαρμόζοντας τις παιδαγωγικές θεωρήσεις που διέπουν το περιεχόμενο του ΣΑΔΕΠΕΑΕ. Αυτές προσδιορίζονται με εξατομικευμένες στοχεύσεις με μεταγνωστικές ασκήσεις στην κατανόηση της ατομικής μεθόδου μελέτης, αναγνωρίζοντας τους ενταξιακούς δυναμικούς κανόνες στην ακαδημαϊκή κοινότητα με βάση τις συναλλαγές μεταξύ των φοιτητών που ζουν και ενεργούν μορφωτικά στους χώρους των Σχολών του Πανεπιστημίου. Οι συμμετέχοντες φοιτητές με ΔΑΦ ήταν 17 άνδρες και 3 γυναίκες με Μέσο Όρο ηλικίας 21,8 χρόνων οι οποίοι αιτούνται στην Φοιτητική Μέριμνα διευκολύνσεις στον τρόπο διδασκαλίας και εξέτασης των μαθημάτων που λαμβάνουν στο πλαίσιο του Ακαδημαϊκού Προγράμματος Σπουδών. Αυτοί υποστηρίχτηκαν με ατομικές συνεδρίες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευση [ΕΑΕ] επικεντρώνοντας σε θέματα συζήτησης, όπως παρατίθενται ενδεικτικά παρακάτω.

- 10 Θέμα: Γνωριμία με το φοιτητή / φοιτήτρια
- 20 Θέμα: Αίτημα προς την φοιτητική μέριμνα για διευκόλυνση στις εξετάσεις .
- 30 Θέμα: Ατομική μέθοδος μελέτης - μαθημάτων με βάση το Πρόγραμμα χειμερινού εξαμήνου: μεταγνωστικές δεξιότητες
- 40 Θέμα: Εξεταστικό πρόγραμμα μαθημάτων και Ατομική μέθοδο μελέτης. Διαχείριση ειδικών μαθησιακών δυσκολιών - συγκέντρωση στην προσοχή.
- 50 θέμα: Συμμετοχή στο εργαστήριο μνημονικών τεχνικών με συζήτηση γύρω από τις “Μνημονικές λειτουργίες και την αποδοτική μελέτη στο Πανεπιστήμιο με έμφαση την κωδικοποίηση”.

Ακόμη συζητήθηκαν τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα, η ψυχοκοινωνική αναπηρία αλλά και οι επιθετικές και παραβατικές συμπεριφορές.

Η διαδικασία συλλογής δεδομένων και το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων

Η μεθοδολογία ετεροπαρατήρησεων και άτυπη παιδαγωγική αξιολόγηση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών εξατομικεύεται [Σ-[Ατομικά] ΔΕΠΕΑΕ] στον φοιτητή με ΔΑΦ αναφορικά με τις μετααντιλήψεις στην εκτίμηση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος και τον τρόπο που αυτές επηρεάζουν την ατομική μέθοδο μελέτης.

Μεταγνωστικές δεξιότητες σε φοιτητές με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος

Ετεροπαρατηρήσεις και Άτυπη Παιδαγωγική Αξιολόγηση	Όνομα Φοιτητή Πέτρος		Ημ. Γέννησης: 2002		Ηλικία: 20		Τάξη: 2έτος		Εξάμηνο: Α' (29)		Ημερομηνία: 17/12/2021			
	ΕΠΙΠΕΔΑ (ΓΡΑΜΜΗ) ΑΥΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΥΣΚΟΛΙΩΝ ΜΕ ΛΕΒΔ ΜΕ ΤΟ DSM		ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ΑΠΟΚΛΙΣΕΩΝ 12 από τα 29 εξάμηνα											
	Διδακτικές Προτεραιότητες: Κοινωνικές Δεξιότητες- δημιουργεί φίλους [1] και Δεξιότητες σκέψης[2]													
Γραμμικό συνεχές εκπαιδευτικών παρεμβάσεων φοιτητή με ΔΑΦ	Κοινωνικές Δεξιότητες			Δεξιότητες Επικοινωνίας				Δεξιότητες Σκέψης			Ακαδημαϊκές Δεξιότητες			
	Κοινωνικές Αλληλεπιδράσεις	Δημιουργία φίλων	Διατήρηση φίλων	Καταστροφή φίλων	Προφορικός λόγος	Λεκτική Επικοινωνία	Γλώσσα Σώματος	Νήματα Λόγου	Ειδικεία	Φωνηταία	Δημιουργικότητα	Ανέγνωση- Κατανόηση	Γραφή- Ζωγραφική	Προγραμματισμός
β'εξάμηνο 2έτος [30]														
α'εξάμηνο 2έτος [29]	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29
β'εξάμηνο 1έτος [28]														
α'εξάμηνο 2έτος [27]														
β'εξάμηνο 3Λυκείου [26]														
α'εξάμηνο 3Λυκείου [25]														
β'εξάμηνο 2Λυκείου [24]														
α'εξάμηνο 2Λυκείου [23]														
β'εξάμηνο 1Λυκείου [22]														
α'εξάμηνο 1Λυκείου [21]														
β'Εξ. Γ'Γυμν [20]														
α'Εξ. Γ'Γυμν [19]														
β'Εξ. Β'Γυμν [18]														
α'Εξ. Β'Γυμν [17]														
β'Εξ. Α'Γυμν [16]														
α'Εξ. Α'Γυμν [15]														
β'Εξ. ΣΤ [14]														
α'Εξ. ΣΤ [13]														
β'Εξ. Ε [12]	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
α'Εξ. Ε [11]														
β'Εξ. Δ [10]														
α'Εξ. Δ [9]														
β'Εξ. Γ [8]														
α'Εξ. Γ [7]														
β'Εξ. Β [6]														
α'Εξ. Β [5]														
β'εξάμηνο 1ης δημοτικού [4]														
α'εξάμηνο 1ης δημοτικού [3]														
β'Εξ. Νήπιο [2]														
α'Εξ. Νήπιο [1]														

Πίνακας 1. Μεθοδολογία ετεροπαρατηρήσεων και άτυπη παιδαγωγική αξιολόγηση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών σε φοιτητή με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος [ΔΑΦ].

Σύμφωνα με αυτήν την διαδικασία συλλογής δεδομένων καταγράφεται το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων σε ένα φοιτητή με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος [ΔΑΦ], ηλικίας 20 ετών που βρίσκεται στο 2έτος και στο πρώτο εξάμηνο φοίτησης με γραμμή βάσης το (290) εξάμηνο και την αριθμηση των εξαμήνων στο γραμμικό συνεχές των εκπαιδευτικών και διδακτικών παρεμβάσεων με εναρκτήριο το πρώτο εξάμηνο στο νηπιαγωγείο.

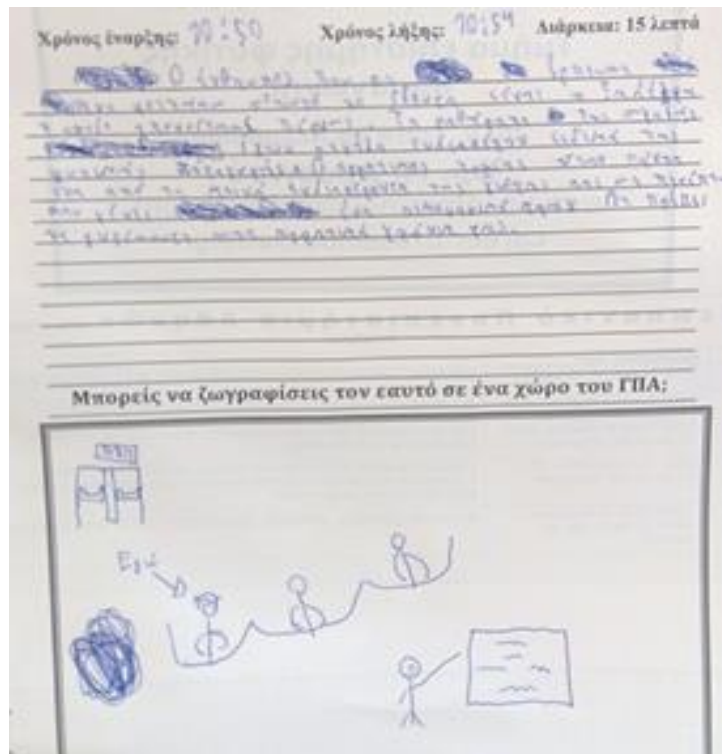
Οι ετεροπαρατηρήσεις εστιάζουν σε μετααντιλήψεις που αντανακλώνται με τις αυτιστικές συμπεριφορές που παρουσιάζονται κατά τις αλληλεπιδραστικές συναντήσεις με τους άλλους είτε πρόκειται για συμφοιτητές, καθηγητές, αλλά και προσωπικό του Πανεπιστημίου με το οποίο συναλλάσσονται. Αυτές καταχωρούνται σε πίνακες εξέλ, σε ορισμένες στήλες, με Λίστες Ελέγχου Βασικών Δεξιοτήτων [ΛΕΒΔ] και με δεδομένο το Διαγνωστικό Στατιστικό εγχειρίδιο για τις νοητικές αναπηρίες [DSM-5], 2013 (American Psychiatric Association, 2013).

Η συλλογή δεδομένων σκοπεύει στην κατανόηση και διατύπωση των διδακτικών προτεραιοτήτων παρέμβασης με βάση τις θεωρήσεις του παιδαγωγικού εργαλείου, που ορίζεται με το αρκτικόλεξο ως [Σ-[Ατομικό]-[Διδακτικό]-[Ενταξιακό]-[Πρόγραμμα]-ΕΑ-[Εκπαίδευσης] στο περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων. Στον πίνακα [1] παρατηρούνται ότι οι διδακτικές προτεραιότητες ορίζονται ατομικά σε ορισμένο φοιτητή, εστιάζοντας στις κοινωνικές δεξιότητες που υποστηρίζονται μεταγνωστικά επιδιώκοντας να μάθει να αναγνωρίζει και να συνειδητοποιεί την σημασία που έχει να δημιουργεί και να

διατηρεί φιλίες με τους συμφοιτητές τους [1] αλλά και να μάθει να αποκτά ευελιξία στις δεξιότητες σκέψης στις καθημερινές συναλλαγές μαζί τους [2].

Το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων ορίζεται με τέσσερις θεματικές ενότητες ετεροπαρατηρήσεων που αναφέρονται στην μεταγνώση των δεξιοτήτων [βλ. πίνακα, 1] που εστιάζουν σε συμπεριφορές που καταγράφονται στις:

- [1] Οι κοινωνικές δεξιότητες καταγράφονται στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, την δημιουργία φιλιών, την διατήρηση φιλιών και την κατανόηση των φίλων.
- [2] Οι δεξιότητες επικοινωνίας καταγράφονται στον προφορικό λόγο, στην λεκτική επικοινωνία και στην γλώσσα του σώματος.
- [3] Οι δεξιότητες σκέψης καταγράφονται στο νόημα λόγου, στην ευελιξία, στην φαντασία και στην δημιουργικότητα.
- [4] Οι ακαδημαϊκές δεξιότητες καταγράφονται στην ανάγνωση, κατανόηση, στην γραφή στην ζωγραφική και στον προγραμματισμό.

Εικόνα 1. Οι ακαδημαϊκές δεξιότητες καταγράφονται στην ανάγνωση, κατανόηση, στην γραφή στην ζωγραφική και στον προγραμματισμό.

Στην διαδικασία συλλογής δεδομένων συμπεριλαμβάνεται ο υπολογισμός του μέσου όρου των αποκλίσεων από την γραμμή βάσης. Στον πίνακα [1] ο μέσος όρος αποκλίσεων των εξαμήνων υπολογίζεται στο 12^ο εξάμηνο από το 290 εξάμηνο στο οποίο βρίσκεται ο εν λόγω φοιτητής, δηλαδή 17 εξάμηνα προς τα κάτω. Αυτό σημαίνει ότι τα επίπεδα των αυτιστικών δυσκολιών του είναι περισσότερα από το 60% αντιστοιχούν μόλις στο δεύτερο εξάμηνο της πέμπτης τάξης του δημοτικού σχολείου, ενώ ο φοιτητής βρίσκεται και παρακολουθεί το

ακαδημαϊκό πρόγραμμα μαθημάτων στο πρώτο εξάμηνο του δεύτερου έτους στο Πανεπιστήμιο.

Οι ειδικές μαθησιακές δυσκολίες λόγω των ΔΑΦ αναπαριστώνται με την τεθλασμένη γραμμή στο πίνακα [1] στον οποίο οπτικοποιούνται οι αποκλίσεις με βάση το γραμμικό συνεχές εκπαιδευτικών παρεμβάσεων που έχει δεχτεί ο φοιτητής με ΔΑΦ από το πρώτο εξάμηνο του νηπιαγωγείου.

Πώς βλέπω την κατάσταση με την πτυχιακή μου στο Εργαστήριο.

Θετικά	Αρνητικά
<ul style="list-style-type: none">Έχω θέληση και ζήλο για δουλειάΘέλω να βοηθάω τους άλλους όπου μπορώΜου αρέσει το αντικείμενοΜου αρέσει η ιδέα του να δουλεύω στο εργαστήριοΗ σχέση μου με τα παιδιά που είναι στο εργαστήριο είναι καλήΕπίσης η σχέση μου με όλους όσους είναι στο εργαστήριο είναι καλήΥπάρχει μία <u>παρα</u> πολύ καλή επικοινωνία με την καθηγήτρια.Πέρυσι είχα έναν διδακτορικό που με πρόσεχε, είχαμε μία πολύ καλή σχέση και μάθαινα πολλά πράγματα από αυτόν	<ul style="list-style-type: none">Ο καθηγητής έχει όλες τις καλές προθέσεις αλλά στη δική μου περίπτωση υπάρχει δυσκολία στην επικοινωνία με συνέπεια να μπλοκάρω και να μην μπορώ να ανταπεξέλθω στο πείραμα. Αυτό είναι το πιο σοβαρό στοιχείοκαι ίσως να ήταν πιο καλύτερα τα πράγματα αν γνώριζε προσωπικά τη δυσκολία μουΜου αρέσει πραγματικά το εργαστήριο, αλλά οι ρυθμοί είναι γρήγοροι και <u>γιαυτό</u> δεν μου βγαίνει σωστά το πείραμαπιστεύω ότι πιο αργά μπορώ να αποδώσω περισσότερο και να βγει καλά το πείραμα γιατί κατέχω αρκετά πράγματαΜε πειράζουν κάποιες εκφράσεις όπως ότι τα μαθαίνω <u>παπαγαλία</u> ενώ δεν είναι αυτός ο λόγος αλλά το ότι χρειάζομαι πιο αργούς ρυθμούςΛόγω της δυσκολίας μου δεν μπορώ να καταλάβω τις πλάκες σημαντικών ατόμων μέσα στο εργαστήριο και νιώθω άσχημα. Σαν να με προσβάλλουν

Θα ήθελα να κάνουμε πιο συχνά συνεδρίες. Θεωρώ ότι είναι απαραίτητες για να ανταπεξέλθω στις δυσκολίες που αντιμετωπίζω στο εργαστήριο.

Εικόνα 2. Απόσπασμα από το πρωτόκολλο ατομικής συνεδρίας ΕΑΕ με φοιτητή με ΔΑΦ.

Στο πρωτόκολλο καταγραφής δεδομένων στην στοχευμένη ατομική συμβουλευτική συνεδρία Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης [ΣΑ]-ΔΕΠ-[ΕΑΕ], με την σύμφωνη γνώμη του φοιτητή ή της φοιτήτριας καταγράφονται προσωπικά στοιχεία όπως το ονοματεπώνυμο, ο αριθμός μητρώου, το τμήμα φοίτησης, η χρονολογία γέννησης, η ηλικία, η χρονολογία και ο τρόπος εγγραφής στο Πανεπιστήμιο, ο αριθμός των μαθημάτων που χρωστάει, το κινητό τηλέφωνο και το e-μαιλ. Επίσης συμφωνούν από κοινού στο στόχος παρέμβασης που διατυπώνεται ευσύνοπτα στην “Οργάνωση ατομικής μελέτης σε ορισμένο αριθμό μαθημάτων που θα εξεταστεί”.

Στην συνέχεια συζητείται από κοινού το σχέδιο στρατηγικής μελέτης μαθημάτων σύμφωνα με τις μετααντιλήψεις και τη αυτοεκτίμηση του φοιτητή και δομούνται στα ακόλουθα ενδεικτικά βήματα (Χρηστάκης, Κ., 2013) παρέμβασης υποστηρίζοντας την εκπαίδευση στις μεταγνωστικές δεξιότητες.

- [1ο βήμα]. Διάκριση των μαθημάτων αναφέροντας αν πρόκειται για εργαστήριο ή για θεωρία π.χ. τον Φεβρουάριο θα εξεταστώ σε [θεωρίες: 6 και εργαστήρια: 5]

- [20 βήμα]. Κατανόηση και διάκριση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος σε μία γραμμική κλίμακα από το 1 μέχρι το 9. Έτσι από το 1-3 συγκαταλέγονται τα μαθήματα μικρής δυσκολίας στην κατανόηση, από 4-6 τα μαθήματα μεσαίας δυσκολίας και 7-9 τα μαθήματα μικρής δυσκολίας στην κατανόηση.
- [30 βήμα]. Λεπτομερή περιγραφή της ατομικής μεθόδου μελέτης. Εδώ ο φοιτητής ή η φοιτήτρια διατρέχει τις ατομικές ρουτίνες μελέτης και συζητά συνειδητοποιώντας ταυτόχρονα, τους τρόπους ατομικής μελέτης αν πρόκειται για το βιβλίο, διαφάνειες ή κείμενα από το e-class, σημειώσεις των καθηγητών, χειρόγραφες σημειώσεις δικές τους, σημειώσεις άλλων φοιτητών, μνημονικές ανακλήσεις από τηλεδιαλέξεις, ή από παραδόσεις με φυσική παρουσία στα αμφιθέατρα ή στα εργαστήρια.
- [40 βήμα]. Κατανοεί και διατυπώνει χωρίς να φοβάται τα συναισθήματα που βιώνει στην μελέτη διακρίνοντας σε αυτά με θετικό πρόσημο, με αρνητικό αλλά και σε συναισθήματα, απροσανατόλιστα ή αδιάφορα.
- [50 βήμα]. Συνειδητοποιεί και λεκτικοποιεί το βαθμό συγκέντρωσης της προσοχής σε μία γραμμική κλίμακα από το 1 έως το 10, επιχειρηματολογώντας τους λόγους την μειωμένης ή αυξημένης προσοχής σε αυτό που μελετά κάθε φορά.
- [60 βήμα]. Διαπραγματεύεται με το καθηγητή των ειδικών μαθησιακών δυσκολιών που απορρέουν από τις διαταραχές του αυτιστικού φάσματος.
- [70 βήμα]. Λήψη φωτογραφιών με το κινητό σημείων από τις παραδόσεις του μαθήματος που θέλει να προσέξει περισσότερο και αποτελούν μέρος από τις ατομικές ηλεκτρολογικές σημειώσεις.
- [80 βήμα]. Διερεύνηση του τρόπου αξιολόγησης του μαθήματος, αν πρόκειται για γραπτές απαντήσεις που θα δοθούν σε ερωτήσεις ανάπτυξης ορισμένου θέματος, ή για απαντήσεις με πολλαπλές επιλογές, ή για απαντήσεις σε θέματα με σωστό / λάθος, ή για απαντήσεις σε θέματα με αρνητική αξιολόγηση. Η διερεύνηση περιλαμβάνει συμμετοχή σε ατομική ή ομαδική εργασία πορτοφόλιο αλλά και εξετάσεις με προόδους που συμψηφίζονται στο τελικό βαθμό αξιολόγησης. Σε όλους αυτούς τους τρόπους συγκαταλέγεται και η προφορική αξιολόγηση με παρουσίαση μέρους της ατομικής μελέτης λαμβάνοντας υπόψη τις παροχές για διευκολύνσεις στις γραπτές εξετάσεις.

Περιορισμοί

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού ζητήματος που βρίσκεται σε εξέλιξη. Επισημαίνεται ότι δεν έχει λάβει χρηματοδότηση.

Αρχικά αποτελέσματα - συζήτηση

Η αυτοεκτίμηση καταγράφηκε με το προφίλ αυτοαντίληψης στους 20 φοιτητές με ΔΑΦ οι οποίοι αυτοαξιολόγησαν τις επιδόσεις τους στις εξετάσεις

υπολογίζοντας τον ατομικό χρόνο μελέτης που διέθεσαν σε αντιστοιχία του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος. Παράλληλα εφαρμόζοντας την Θεωρία του Νου [Theory of Mind] συζητήθηκε η αξιολόγηση της ικανότητας να αποδίδουν ψυχικές καταστάσεις σε άλλους (Baron-Cohen S., Wheelwright S., Hill J., Raste Y., Plumb I., 2001). Αυτό είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους συμμετέχοντες με ΔΑΦ αναφορικά με την παραμόρφωση της αξιολόγησης της δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος. Κάποιοι έλεγαν ότι ένα μάθημα έχει μεγάλο όγκο και δύσκολα μπορούν να το απομνημονεύσουν ενώ το μάθημα περιοριζότανε μόνο σε όσα είχε αναρτήσει ο καθηγητής στο e-class. Όταν ρωτήθηκαν για την επιβεβαίωση της κατανόησης των παραδόσεων του μαθήματος με φυσική παρουσία και δια ζώσης («τί είπε στο μάθημα ο καθηγητής;»), ακολουθούμενη από μια ανοιχτή ερώτηση αιτιολόγησης του τρόπου αξιολόγησης του μαθήματος («Γιατί είπε ο καθηγητής ότι θα εξετάσει με αυτόν τον τρόπο.....») φάνηκε η παραμόρφωση της εικόνας του μαθήματος, αλλάζοντας τα λόγια του καθηγητή και αντικαθιστώντας με το νόημα που δυσκολευόντουσαν να κατανοήσουν. Οι απαντήσεις καταγράφηκαν γραπτώς και κωδικοποιήθηκαν ως σωστές ή ανακριβείς. Περίπου το 30% των απαντήσεων ήταν διπλά κωδικοποιημένες.

[1] Οι μετααντιλήψεις των φοιτητών στην εκτίμηση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος επηρεάζουν την ατομική μέθοδο μελέτης.

Αυτό προκύπτει από το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων αναφορικά με τον προγραμματισμό στα υπό εξέταση μαθήματα στο χειμερινό εξάμηνο. Οι μεταγνωστικές ασκήσεις κωδικοποιούνται σε

- -Α/α μαθήματα [ε] εργαστήριο και [θ] θεωρία
- -Δυσκολία στην κατανόηση Μικρή: 1-3, Μεσαία: 4-6 Μεγάλη: 7-9
- -Ατομική μέθοδος μελέτης: 1. βιβλίο, 2.e-class, 3.σημειώσεις, 4.τηλε-διαλέξεις, 5.φυσική παρουσία
- -Συναίσθημα για την μελέτη θ: θετικά, αρν: αρνητικά, αδ: αδιάφορα
- -Βαθμός συγκέντρωσης προσοχής 1-10
- -Μαθήματα που έχει ξαναδώσει και έχει αποτύχει
- -Τρόποι διευκόλυνσης στις γραπτές εξετάσεις [πρόοδοι [1], ομαδική εργασία [2], ατομική ή [3], στο τέλος πολλαπλές επιλογές [4], ανάπτυξη θέματος [5] - και το πορτοφόλιο [6] παράλληλα με την προφορικότητα
- -Ημερομηνία εξέτασης Ώρα εξέτασης Χώρος εξέτασης
- -Προετοιμασία ατομικής μελέτης από το [1 έως το 10]

Μεταγνωστικές δεξιότητες: ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕ ΜΑ+Α1:Μ18ΘΗΜΑΤΑ: Προγραμματισμός σε μαθήματα που θα εξεταστώ στο χειμερινό εξάμηνο												
Τμήμα: Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής- Ζεζάμηνο												
α/α	μαθήματα [ε] εργαστήριο και [θ] θεωρία	Δυσκολία στην κατανόηση Μικρή:1-3, Μεσαία:4-6 Μεγάλη: 7-9	Ατομική μέθοδος μελέτης: 1. βιβλίο, 2.e-class, 3.σημειώσεις, 4.ηλεκτρονικές, 5.φυσική παρουσία	Συναισθήματα για την μελέτη θε-θετικά, αρνη-αρνητικά, αδιάφορα: αδ	βαθμός συγκέντρωσης προσοχής 1-10	Μαθήματα που έχω ξαναδώσει	Τρόποι διευκόλυνσης στις γραπτές εξετάσεις(πρόοδοι[1], ομαδική εργασία[2], ατομική[3], στο τέλος πολλαπλές επιλογές[4], ανάπτυξη θέματος [5]- και το πορτοφόλιο [6] παράλληλα με την προφορικότητα	Ημερομηνία εξέτασης	Ώρα εξέτασης	Χώρος εξέτασης	Προετοιμασία ατομικής μελέτης από το [1 έως το 10]	Διαπραγματεύση
1	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ	8	2.e-class,	αρνητικά συναισθήματα	3	τρεις	πολλαπλές επιλογές[4], ανάπτυξη θέματος [5]-μαθηματικές πράξεις-	6-Φεβ-23	14.00-17.00	Κουτσομητόπουλου	2 στα 10	
2	ΘΕΩΡΙΑ	6	1,2	αδιάφορα	3	δύο	Ερωτήσεις ανάπτυξης-	[21/ 2/]	11.00-14.00	Καλαϊσάκη	4στα 10	
3	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ	6	2	αδιάφορα	4	δύο	Ερωτήσεις ανάπτυξης-	21-Φεβ	11.00-14.00	Καλαϊσάκη	4στα 10	
4	ΘΕΩΡΙΑ	5	2	θετικά	5	πρώτη φορά	Διερεύνηση του τρόπου εξέτασης	17/2/	08.00-11.00	Σίδερι & Φραγκοπούλου	4στα 10	
5	ΘΕΩΡΙΑ	7	1,2	αδιάφορα	5	μία	Ερωτήσεις ανάπτυξης-	22/2/	14.00-17.00	Νιαβή	5 στα 10	
6	ΘΕΩΡΙΑ	8	1,2	αρνητικά συναισθήματα	3	πρώτη φορά	Ερωτήσεις ανάπτυξης-	31/1/	14.00-17.00	Κουτσομητόπουλου & Νιαβή	4 στα 10	
7	ΘΕΩΡΙΑ	5	1,2	αδιάφορα	5	πρώτη φορά	Με πολλαπλές	24/2/	11.00-14.00	Καλαϊσάκη	4 στα 10	
8	ΘΕΩΡΙΑ	6	2	αδιάφορα	4	πρώτη φορά	Ερωτήσεις ανάπτυξης-και πολλαπλής	2/2/	08.00-11.00	Κουτσομητόπουλου	3 στα 10	
9	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ	6	2	αδιάφορα	4	πρώτη φορά	Ερωτήσεις ανάπτυξης-και πολλαπλής	2/2/	08.00-11.00	Κουτσομητόπουλου	4 στα 10	
10	ΘΕΩΡΙΑ	5	2	θετικά	5	πρώτη	Ερωτήσεις	8/2/	14.00-	Κουτσομητόπουλου	5 στα 10	
11	ΘΕΩΡΙΑ	9	1,2,3	αρνητικά συναισθήματα	2	πρώτη φορά	Ερωτήσεις ανάπτυξης-	26-Ιαν-23	08.00-11.00	Κουτσομητόπουλου	2 στα 10	
12	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ	9	1,2,3	αρνητικά συναισθήματα	2	πρώτη φορά	Ερωτήσεις ανάπτυξης- και ένα πίνακα να συμπληρώσουμε	27/1/	08.00-11.01	Κουτσομητόπουλου	3 στα 10	

Πίνακας 2. Οι μετααντιλήψεις των φοιτητών στην εκτίμηση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος επηρεάζουν την ατομική μέθοδο μελέτης.

[2] Οι θετικές αντιλήψεις των συνομηλίκων αντανακλώνται σε θετικές συναισθηματικές μετααντιλήψεις που διαμορφώνονται στις βιωματικές αλληλεπιδράσεις σε ατομικές και μικροομαδικές εργασίες φοιτητών με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος.

Τα αποτελέσματα δεν έδειξαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων στις μεταγνωστικές δεξιότητες στις μετααντιληπτικές συμπεριφορές, με εξαίρεση τις μεταγνωστικές δεξιότητες στην ατομική μέθοδο μελέτης στα μαθήματα και τις βαθμολογίες ακαδημαϊκής επιτυχίας. Όλοι οι φοιτητές βελτιώθηκαν στο πλαίσιο των μηνιαίων ατομικών παρεμβάσεων ΕΑΕ. Τα αποτελέσματα συζητούνται υπό το πρίσμα των τρεχουσών προσεγγίσεων για την υποστήριξη φοιτητών με ΔΑΦ στα Πανεπιστήμια.

Σύμφωνα με την εργασία ανάγνωσης του νου στα μάτια (Baron-Cohen et al. 2001) που αξιολογεί την ικανότητα να αναγνωρίζουν την επίδραση του προσώπου της περιοχής των ματιών διαφορετικών προσώπων ενηλίκων αξιολογήθηκαν οι θετικές αντιλήψεις των συνομηλίκων που αντανακλώνται στις βιωματικές αλληλεπιδράσεις. Αυτές διαμορφώνονται σε θετικές

συναισθηματικές μετααντιλήψεις σε ατομικές και μικροομαδικές εργασίες φοιτητών με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, όταν δεν παρατηρούνται δυσκολίες στην συνεργασία κυρίως με όσους φοιτητές δεν εμπίπτουν στο Φάσμα των αυτιστικών διαταραχών.

Ακόμη αυτό προκύπτει από την παρατηρούμενη (Αβραμίδης, Η., Καλύβα, Ε., 2006) κοινωνική ικανότητα με τις αλληλεπιδράσεις που καταγράφηκαν και κωδικοποιήθηκαν. Αυτές μελέτησαν την αναλογία χρόνου ομιλίας του συμμετέχοντος, την καθυστέρηση στην πρώτη έκφραση, την καθυστέρηση στην πρώτη αυθόρμητη έκφραση, την συχνότητα ανταλλαγής ιδεών και την συχνότητα αναζήτησης πληροφοριών από τους συνομηλίκους. Επιπρόσθετα η καθολική βλεμματική επαφή, στην συμμετοχή στο διάλογο περιμένοντας τη σειρά προσμετρήθηκε (Χρηστάκης, Κ., 2011) στην αποτελεσματικότητα συνομιλίας, την εναλλαγή σειράς, τις απαντήσεις και τις ερωτήσεις. Η κοινωνική δυσκολία κωδικοποιήθηκε σε κλίμακα 5 βαθμών που κυμαίνονται από το 1: συμπεριφορές που εμποδίζουν την συνέχιση μιας κοινωνικής αλληλεπίδρασης έως 5: σε συμπεριφορές που υποστηρίζουν τη συνέχιση μιας κοινωνικής αλληλεπίδρασης στο πλαίσιο των συναλλαγών στην ακαδημαϊκή κοινότητα.

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Η κοινωνική γνώση, οι κοινωνικές δεξιότητες και τα κοινωνικά κίνητρα έχουν ερευνηθεί εκτενώς και έχουν χαρακτηριστεί ως άτυπα χαρακτηριστικά στα άτομα “φορείς” με ΔΑΦ, με την υπόθεση ότι το καθένα συμβάλλει μηχανιστικά στις ευρύτερες δυσκολίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης που καθορίζουν διαγνωστικά την πάθηση (Baron-Cohen, S., 2001). Παρά αυτή την υπόθεση, η έρευνα δεν έχει αξιολογήσει άμεσα εάν ή πώς αυτοί οι τρεις κοινωνικοί τομείς κοινωνικής ικανότητας [1] κοινωνική γνώση, [2] κοινωνικές δεξιότητες και [3] κοινωνικά κίνητρα συμβάλλουν στα πραγματικά αποτελέσματα κοινωνικής αλληλεπίδρασης στον πραγματικό κόσμο για τους φοιτητές με ΔΑΦ.

Η τρέχουσα μελέτη κατέληξε ότι το περιεχόμενο των μεταγνωστικών δεξιοτήτων αναφορικά με τις μετααντιλήψεις των φοιτητών στην εκτίμηση του βαθμού δυσκολίας στην κατανόηση του μαθήματος επηρεάζει και σε κάποιες περιπτώσεις μεταβάλλει την ατομική μέθοδο μελέτης. Αυτό συμβαίνει αργά και σταδιακά χορηγώντας ασκήσεις κοινωνικής γνώσης, κοινωνικών δεξιοτήτων και κοινωνικών κινήτρων σε φοιτητές με ή χωρίς ΔΑΦ που ζήτησαν και έλαβαν μέρος σε περισσότερα από 6 μηνιαία εργαστήρια μνημονικών τεχνικών το ακαδημαϊκό έτος 2021-2022.

Ένα ακόμη συμπερασματικό σημείο αναφέρεται στις αλληλεπιδραστικές δυαδικές σχέσεις μεταξύ φίλων συμφοιτητών και τις θετικές αντιλήψεις των συνομηλίκων. Αυτές αν και αντανακλώνται σε θετικές συναισθηματικές μετααντιλήψεις παραμένουν ποσοτικά μικρότερες συγκρινόμενες με τους φοιτητές στο δεύτερο τρίτο και τέταρτο έτος και αυτούς που ήταν πρωτοετείς.

Οι φοιτητές με ΔΑΦ με την άτυπη παιδαγωγική αξιολόγηση βρέθηκε ότι ανταποκρίνονται λιγότερο ευνοϊκά προς τους συνομιλητές – φοιτητές που παρευρέθηκαν στις ομάδες. Επιπρόσθετα, οι επιδόσεις στην αλληλοεπιδραστική κοινωνική συμπεριφορά αναφορικά με την [1] κοινωνική γνώση, [2] τις κοινωνικές δεξιότητες και [3] τα κοινωνικά κίνητρα βρέθηκε ότι ήταν ελάχιστες. Ακόμη, σε αντίθεση με τις βιβλιογραφικές προβλέψεις για θετικά αποτελέσματα αλληλεπίδρασης σε μικτές δυάδες στα εργαστήρια μνημονικών τεχνικών, οι συμμετέχοντες κάποιες φορές μπορεί να αισθάνονται άβολα να συναντηθούν με κάποιον φοιτητή από άλλο τμήμα και για πρώτη φορά.

Καταλήγοντας, τα συλλογικά αποτελέσματα υποδηλώνουν την μειωμένη απόδοση των φοιτητών με ΔΑΦ σε αλληλοεπιδραστικές συναλλαγές όπου εντοπίζονται οι ικανότητες της κοινωνικής γνώσης, των κοινωνικών δεξιοτήτων και των κοινωνικών κινήτρων. Αυτές δεν αντιστοιχίζονται πάντα με σαφείς και προβλέψιμους τρόπους επικοινωνίας αναφορικά με τα αποτελέσματα της κοινωνικής τους αλληλεπίδρασης στον πραγματικό κόσμο των φοιτητών. Υπογραμμίζουν μάλιστα, την ανάγκη για ανάπτυξη και επικύρωση περισσότερων οικολογικών αξιολογήσεων των αυτιστικών κοινωνικών ικανοτήτων και τη συνεκτίμηση της δυναμικής των σχέσεων, που δεν περιορίζονται μόνο στην επιβεβαίωση των ατομικών χαρακτηριστικών, κατά την αξιολόγηση της κοινωνικής αναπηρίας στον αυτισμό (Drossinou Kogea, M., 2022).

Οι προτάσεις για την περαιτέρω εκπαίδευση μεταγνωστικών δεξιοτήτων σε φοιτητές με και χωρίς Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος απορρέουν από την ανάγκη επέκτασης των υποστηρικτικών παρεμβάσεων στην Τριτοβάθμια αλληλοεπιδραστική και ενταξιακή εκπαίδευση. Η εκπαίδευση μεταγνωστικών δεξιοτήτων μαθαίνει τους φοιτητές να συνειδητοποιούν τις αντιλήψεις που απορρέουν από τις αλληλοεπιδραστικές αντιληπτικές σχέσεις με τους συνομηλίκους. Οι μετααντιλήψεις αξιολογούνται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες φοιτητές όταν απαντούν στο τέλος των μνημονικών εργαστηρίων στο ερώτημα “αν τους άρεσε αυτό που παρακολούθησαν”, και τους ζητείται να δηλώσουν μία εκτίμηση σε μια κλίμακα 5 βαθμών από το 1 (καθόλου) έως το 5 (το περισσότερο). Κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω διερεύνηση και νοηματική αποσαφήνιση αυτών που δηλώνουν οι φοιτητές με ή χωρίς ΔΑΦ με τους όρους «μου άρεσε» και «δεν μου άρεσε». Επειδή, οι αντιλήψεις με θετικό σθένος αντικατοπτρίζουν βαθμολογίες του ατόμου για την προτίμηση του συνομηλίκου, ενώ οι αρνητικές αντιλήψεις αντικατοπτρίζουν τις αξιολογήσεις της αντιπάθειας για τον συνομήλικο.

Επιπλέον, δύο στοιχεία που δεν εξετάστηκαν στην παρούσα μελέτη και προτείνεται να προεκταθούν σε άλλη έρευνα αναφέρονται:

-Το πρώτο αναφορικά με τα κριτήρια και κίνητρα με τα οποία οι φοιτητές και φοιτήτριες επέλεξαν τις σπουδές του σε αυτό το Πανεπιστήμιο.

-Το δεύτερο αναφέρεται σε ημιδομημένες δραστηριότητες που προκαλούν κοινωνικές-επικοινωνιακές και επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές σχετίζονται με τους φοιτητές με ΔΑΦ και τους βοηθούν να συνειδητοποιήσουν τα διάφορα και διαφορετικά χαρακτηριστικά-αντιλήψεις. Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης μεταγνωστικών δεξιοτήτων και στην συνέχεια της δήλωσης τους αν έχουν “κάνει κάποιο φίλο” μέσα από τη σχολή και μοιράζονται με αυτόν μέρος από τις μνημονικές και μαθησιακές δυσκολίες τους τους προτείνεται να ζητηθεί η άσκηση μεταγνωστικών δεξιοτήτων με το ερώτημα -“Με ποιο τρόπο και πόσο πολύ θα θέλατε να συνεχίσετε την φιλία σας εκτός του εργαστηρίου;” Αυτές οι απαντήσεις σύμφωνα με την γνώμη μας θα είχαν ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον για τους φοιτητές με ΔΑΦ να μάθουν να παρατηρούν τις συμπεριφορές και να μαθαίνουν από τις απαντήσεις στις ίδιες ερωτήσεις που έδωσαν οι άλλοι. Η πρόταση για επέκταση αυτής της μελέτης μπορεί να οδηγήσει στην κατανόηση των πεποιθήσεων των άλλων συνομηλίκων σε ατομικές και μικροομαδικές εργασίες.

Ευχαριστίες

Σε όλους τους φοιτητές που με τίμησαν με την εμπιστοσύνη τους και μοιράστηκαν τον χρόνο τους για τις μαθησιακές και μνημονικές δυσκολίες που συναντούν στην ατομική μέθοδο μελέτης τους.

Πίνακας με αρκτικόλεξα

1. Λίστες Ελέγχου Βασικών Δεξιοτήτων [ΛΕΒΔ]
2. Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση [ΕΑΕ]
3. Διαταραχές του Αυτιστικού Φάσματος [ΔΑΦ]
4. Πλαίσιο Αναλυτικού Προγράμματος Ειδικής Αγωγής [ΠΑΠΕΑ]
5. Στοχευμένες, Ατομικές Δομημένες Ενταξιακές Παρεμβάσεις Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης [ΣΑΔΕΠΕΑΕ]

Αναφορές

- Cooper M. (2009). Interpersonal perceptions and metaperceptions: Psychotherapeutic practice in the interexperiential realm. *Journal of Humanistic Psychology*, 49(1), σσ. 85–99. doi: 10.1177/0022167808323152
- (Ε.Ε.Π.Α.Α.), Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων. (2022, 06). Σκοπός και όραμα. Ανάκτηση από <https://www.autismgreece.gr/sxetika-me-emas/skopos-kai-orama.html>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders fifth edition (DSM V)*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Baron-Cohen S., Wheelwright S., Hill J., Raste Y., Plumb I. (2001). The “reading the mind in the eyes” test revised version: A study with normal adults, and adults with Asperger syndrome or high-functioning autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(2), σσ. 241–251.
- Baron-Cohen, S. (2001). Consciousness of the physical and the mental: Evidence from autism. Στο P. Grossenbacher (Επιμ.), *Finding consciousness in the brain: A neurocognitive approach* (σσ. 61-76). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Ciccone, A. (2019). *L'observation Clinique*. Paris: Dunod.
- Cooper M. (2005). The inter-experiential field: Perceptions and meta-perceptions in person-centered and experiential psychotherapy. *Person-Centered and Experiential Psychotherapies*, 4(1), σσ. 54–68.
- Drossinou Korea, M. (2022, July). Special education meetings at the University and pedagogical reflections on autism. *International Journal of Humanities and Social Science Invention (IJHSSI)*, 11(7 Ser. I), σσ. 45-51. doi: 10.35629/7722-1107014551.
- Drossinou Korea M. (2018). Vocational Training Education and Targeted, Individual, Structured, Integrated Program for Students with Autism (TISIPFS)-A. *International Journal of Innovative Research & Development*, 8(8), σσ. 268-274. doi: 10.24940/IJIRD/2019.V8/I9/AUG 19089.
- Drossinou Korea, M. (2019). Persons with Autism and Dyslexia in the Tertiary Education: The Targeted Individual Structured Integrated Intervention Program (TISIPFS-A/D). *4th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences*. (σσ. 1-16). Belgrade - SERBIA: Center for Open Access in Science. Ανάκτηση 6 2, 2021, από <http://centerprode.com/conferences/4leCSHSS.html>
- Drossinou Korea, M. (2022, July). Social Theories about the Disability of Autism. *International Journal of Social Science And Human Research*, 5(7), σσ. 3143-3149. doi: 10.47191/ijsshr/v5-i7-52, Impact factor - 5.871.
- Drossinou-Korea, M. (2016). Special Education of person with Autism in France. *Theory and Research in the Sciences of Education*, Θεματικός τόμος: αγγλόφωνο τεύχος. Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση: (21), σσ. 57-72.
- Francis, K., Karantanos, G., Al-Ozairi, A., & AlKhadhari, S. (2021). Prevention in Autism Spectrum Disorder: A Lifelong Focused Approach. *Approach. Brain Sci.*, 11(2, 151), σσ. 1-19. doi: 10.3390/brainsci11020151.
- Happé, F. G. E. (1994). An advanced test of theory of mind: understanding of story characters' thoughts and feelings by able autistic, mentally handicapped, and normal children and adults. *J. Autism Dev. Disorders* (24), σσ. 129–154. doi: 10.1007/BF02172093.

- Laing, R. D., Phillipson, H., Lee, A. R. (1966). *Interpersonal perception: A theory and a method of research*. Oxford: Springer.
- Morrison K. E., DeBrabander K. M., Jones D. R., Ackerman R. A., Sasson N. J. (2020, Nov). Social Cognition, Social Skill, and Social Motivation Minimally Predict Social Interaction Outcomes for Autistic and Non-Autistic Adults. *Front Psychology*, 25(11), σ. 591100. doi: 10.3389/fpsyg.2020.591100.
- Morrison, K. E., DeBrabander, K. M., Jones, D. R., Faso, D. J., Ackerman, R. A., and Sasson, N. J. (2020). Outcomes of real-world social interaction for autistic adults paired with autistic compared to typically developing partners. *Autism*, 24, σσ. 1067–1080. doi: 10.1177/1362361319892701.
- Pallathra, A. A., Cordero, L., Wong, K., and Brodtkin, E. S. (2019). Psychosocial interventions targeting social functioning in adults on the autism spectrum: a literature review. *Curr. Psychiatry Rep.* 21(5). doi: 10.1007/s11920-019-0989-0.
- Pfeifer J. H., Masten C. L., Borofsky L. A., Dapretto M., Fuligni A. J., Lieberman M. D. (Child Development.). Neural correlates of direct and reflected self-appraisals in adolescents and adults: When social perspective-taking informs self-perception. 2009, 80(4), σσ. 1016-1038. doi: 10.1111/j1467-8624.2009.01314.x.
- Pickard H., Pellicano E., den Houting J., Crane L. (2021, June 4). Participatory autism research: Early career and established researchers' views and experiences. *Autism*. doi: 10.1177 / 13623613211019594. Epub ahead of print. PMID: 34088215.
- Usher L. V., Burrows C. A., Messinger D. S., Henderson H. A. (2018, Feb.). Metaperception in Adolescents With and Without Autism Spectrum Disorder. *J Autism Dev Disorders*, 48(2), σσ. 533-548. doi: 10.1007/s10803-017-3356-1.
- Winnicott W. D. (2016). Διαδικασίες Ωρίμανσης και Διευκολυντικό Περιβάλλον. Μελέτες για τη Θεωρία της Συναισθηματικής Ανάπτυξης. (Β. Γαλάνης, Επιμ., & Θ. Χατζόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Επέκεινα.
- Wright, C. A., Wright, S. D., Diener, M. L. (2014). Autism spectrum disorder and the applied collaborative approach: a review of community based participatory research and participatory action research. *Journal of Autism*, 1(1), σσ. 1–11.
- Αβραμίδης, Η., Καλύβα, Ε. (2006). Παρατηρήσεις. Στο Μέθοδοι Έρευνας στην Ειδική Αγωγή, Θεωρία και Εφαρμογές (σσ. 219-271). Αθήνα: Παπαζήση.
- Δροσινού Κορέα, Μ. (2020). Αφηγήματα εκπαίδευσης και κοινωνικές δεξιότητες στον κινηματογράφο. Κεφ. 20. Στο *Εγχειρίδιο Ειδικής Αγωγής και Αφηγήματα Εκπαίδευση* (σσ. 859-895). Πάτρα: OPPORTUNA.
- Δροσινού Κορέα, Μ. (2017). Εκπαιδευτικά εργαλεία και παιδαγωγικές μεθοδολογίες. Στοχευμένα Ατομικά Δομημένα Διδακτικά Ενταξιακά Προγράμματα Παρεμβάσεων Ειδικής και Εκπαίδευσης (ΣΑΔΕΠΕΑΕ). Κεφ. 4. Στο *Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση: Η "δια" της ειδικής αγωγής πρόταση εκπαίδευσης των παιδιών και νέων με ιδιαιτερότητες* (σσ. 305-377). Πάτρα: OPPORTUNA.
- Συνοδινού Κλ. (2007). *Ο παιδικός αυτισμός. Η θεραπευτική προσέγγιση*. (6 εκδ.). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Υπ.Ε.Π.Θ.-Π.Ι. (1996). «Πλαίσιο Αναλυτικού Προγράμματος Ειδικής Αγωγής». Αθήνα: Εθνικό τυπογραφείο, Προεδρικό Διάταγμα 301/1996.
- Χρηστάκης, Κ. (2013). Προωθημένες τεχνικές ανάλυσης των διδακτικών στόχων. Στο *Προγράμματα και Στρατηγικές Διδασκαλίας: Για Άτομα Με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες και Σοβαρές Δυσκολίες Μάθησης* (σσ. 175-184). Αθήνα: Διάδραση.
- Χρηστάκης, Κ. (2011). Η εκπαίδευση των παιδιών του αυτιστικού φάσματος, Κεφ. 5. Στο *Η εκπαίδευση των παιδιών με δυσκολίες, Εισαγωγή στην ειδική αγωγή* (Τόμ. Β, σσ. 190-229). Αθήνα: Διάδραση.

Tradition meets technology: a platform to cut the Vasilopita in the pandemic and beyond

Manolis Wallace, Vassilis Pouloupoulos, Evi Togia
ΓΑΒ LAB – Knowledge and Uncertainty Research Laboratory
* Correspondence: gav@uop.gr

Περίληψη

Η ιεροτελεστία της κοπής της Βασιλόπιτας στις αρχές του χρόνου είναι βαθιά ενσωματωμένη στον ελληνικό πολιτισμό και περιλαμβάνει μεγάλες συγκεντρώσεις που λαμβάνουν χώρα σε εσωτερικούς χώρους. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας αυτές οι συγκεντρώσεις είχαν τη δυνατότητα να λειτουργήσουν ως γεγονότα υπερδιασποράς και υπήρχε η ανάγκη, αν όχι να αποφευχθούν εντελώς, τουλάχιστον να περιοριστούν. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζουμε την Εικονική Βασιλόπιτα, μια πλατφόρμα που στοχεύει να παρέχει μια ασφαλή εναλλακτική ώστε οι εκδηλώσεις της Βασιλόπιτας να μπορούν να διοργανωθούν διαδικτυακά. Η πλατφόρμα έχει σχεδιαστεί με σεβασμό στο τελετουργικό της εκδήλωσης και έχει διατηρήσει όσα από τα χαρακτηριστικά της συμβατικής τελετουργίας θα μπορούσαν να μεταφερθούν σε ένα διαδικτυακό περιβάλλον. Η ευρεία αποδοχή της προτεινόμενης προσέγγισης – με περισσότερους από 300.000 συμμετέχοντες σε διαδικτυακές εκδηλώσεις της Βασιλόπιτας μέχρι στιγμής – δείχνει ότι η τεχνολογία δεν χρειάζεται να θεωρείται το αντίθετο της παράδοσης και της ζωής όπως τη γνωρίζαμε. Αντίθετα, μπορεί να θεωρηθεί ως εξέλιξη και, όταν χρησιμοποιείται σωστά, μπορεί να βοηθήσει στη διάσωση των παραδόσεων που κινδυνεύουν να ατονήσουν. Στην εργασία συζητάμε επίσης πώς, εκτός από τη συμβολή στον περιορισμό της εξάπλωσης του κορονοϊού, η πλατφόρμα έχει προσφέρει νέες ευκαιρίες, όπως τη σύνδεση οικογενειών που περνούν τις γιορτές χωριστά, την αναζωπύρωση της παράδοσης στις νεότερες γενιές και την προώθηση του ελληνικού πολιτισμού στο εξωτερικό.

© 2022 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Λέξεις-κλειδιά: Βασιλόπιτα, παράδοση, ψηφιακή πλατφόρμα, πανδημία

Doi:

Abstract

The ritual of cutting the Vasilopita at the beginning of the year is deeply embedded in the Greek culture. It involves large gatherings taking place indoors; during the pandemic these gatherings had the potential to function as superspreading events and needed to be limited if not outright avoided. In the paper we present the Vasilopita system, a platform that aims to provide a safe alternative so that Vasilopita events can be organized online. The platform has been designed with respect to the ritual and has maintained as many of the traits of the conventional ritual as could be transferred in an online environment. The wide acceptance of the proposed approach – with more than 300.000 participants in online Vasilopita events so far – shows that technology needs not be seen as the opposite to tradition and life as we used to know it; it can instead be seen as an evolution and, when used properly, it can help salvage traditions that are in danger of fading. In the paper we also discuss how in addition to assisting in limiting the spread of COVID-19, the platform has provided new opportunities such as connecting families that are spending holidays apart, making tradition relevant to younger generations and promoting Greek culture abroad.

© 2022 Library and Information Center, University of the Peloponnese

Keywords: Vasilopita; tradition; digital platform; pandemic

1. Introduction

At the turn of the year Greeks hold the Vasilopita ritual, during which a cake is cut in pieces and distributed to everyone present. A coin is hidden in one of the pieces and the person that finds it is considered to be blessed with good fortune for the new year [1]. This tradition is very dear to Greeks and is thus implemented at a large scale; most people participate in multiple Vasilopita events each year at home, at work, with friends and so on.

During the winter of 2020 a wave of COVID-19 made it necessary for large gatherings to be avoided in an effort to limit the spread of the disease [2]. In that setting organizing and holding safe large scale Vasilopita events would be impossible. With Greeks reluctant to let go of their dear ritual, a safer alternative implementation was needed.

As a response to that need, we present in this work the Vasilopita platform, a system that allows the online organization of Vasilopita events. The platform has been designed with respect to the ritual and its meaning and has maintained as many of the traits of the conventional ritual as could be transferred in an online environment. It has been received warmly and used extensively, helping reduce the spread of COVID-19 but also providing new opportunities and showing that technology and tradition do not have to be considered as opposites.

The remaining of the paper is structured as follows: In section 2 we review the tradition of the Vasilopita and in Section 3 we discuss the safety constraints brought on by the pandemic that prohibit the safe implementation of the Vasilopita ritual, thus providing the motivation for this work. Moving on, in

Section 4 we present the Vasilopita platform and its features. Sections 5 and 6 are dedicated to the acceptance and utilization of the platform by the public and in section 7 we explore additional uses beyond the pandemic. Finally, in Section 8 we outline future work and in Section 9 we list our concluding remarks.

2. The Vasilopita tradition

On the turn of the year, extended families gather and spend New Year's Eve together. The high point of the gathering is the cutting of the Vasilopita, a cake such as the one in Figure 1 that symbolizes a prosperous start of the New Year. The cake is often decorated with festive designs, the number of the New Year and/or the words "Happy New Year". In most cases powdered sugar is used to create the decorations; alternatives include frosting, nuts, pomegranate seeds etc. A coin is wrapped in foil and baked into the dough, or squeezed into the cake after baking and before the decorations are done, so that it is not possible to tell where exactly in the cake it is located.

Figure 1. The traditional Vasilopita

The ritual is actually connected to the ancient Greek Kronia and to the subsequent Roman Saturnalia. But in religious teachings, as well as in popular tradition, the ritual is associated to Saint Basil, facilitated by the fact that the word "Vasilopita" can be interpreted as either "cake of the king" or "cake of Basil". According to the legend Basil, who was bishop of Caesarea Mazaca in Cappadocia, Asia Minor (modern-day Turkey), wanted to give money to the poor without embarrassing them with a handout. To achieve that he had the money hidden in bread loaves which were then given out [3]. Another legend, more deeply affected by religion, refers to a miracle in which Basil crowdsourced a sum of money to pay off an attacking army but then managed to instead turn the attackers away by making them feel embarrassed. Not knowing how to return to each family the exact amount they had contributed, he baked the money into loaves of bread and distributed them randomly. Through divine intervention, each family found in its loaf the exact amount they had contributed to the cause [4].

Nowadays the ritual is usually performed by the eldest male member of the family, as in Figure 2. First the sign of the cross is made on the cake. Then it is

cut into pieces and distributed. The first pieces are typically assigned to Jesus, Virgin Mary and to the household. Variations exist, with pieces also assigned Saint Basil, to the poor, etc. The remaining pieces are assigned to the members of the family, starting from the oldest and moving to the youngest. Attention is paid to cutting the exact right number of pieces and to making them all approximately the same size [5].

Regardless of whether the pieces will be consumed right away or saved for later, they are broken down and searched for the lucky coin; finding the coin is considered as a sign of good fortune for the coming year. In older times a truly valuable coin was used whereas more recently a coin of negligible value is put in the cake and a monetary value or gift is agreed to be given to the person who finds it.

Figure 2. *The Vasilopita depicted in folk art*

The probability to find the piece, taking into account the ways in which the coin may lay in the dough and the chance the knife will meet it when cutting the pieces has been studied in the literature [6-8]. But these studies only have a theoretical value, as in the majority of cases finding the coin is not truly random; elders will often rig the cake so that one of the children finds the coin [9].

The Vasilopita tradition is followed at the turn of the year in Greece, Cyprus and other orthodox regions of the Balkans, but similar traditions exist in other countries as well. Rituals involving a cake with hidden treasures ranging from coins to plastic baby Jesus include the King's Cake [10], the Galette des Rois [11], the Mardi Gras King Cake [12] and more. A difference to the Vasilopita is that these are not linked to the New Year but to the Twelfth Night and Epiphany.

As societies become more connected through globalization, many traditions fade or are replaced with foreign ones. Around Christmas, for example, the decoration of the traditional ship has been replaced by the decoration of the tree and the cooking of pork has been replaced by the baking of turkey. But Vasilopita has resisted this trend and continues largely unchanged. For example in Figure 3 we see Vasilopita cutting events from the 70s and the 90s, with the ritual being identical to that of today.

(a)

(b)

Figure 3. Cutting the Vasilopita (a) in the 1990s; (b) in the 1970s. Images from [13]

It should be noted that the Vasilopita is not only a ritual; it is also an event. It brings people together providing a great opportunity for socializing and for pushing agendas; most politicians attend multiple such events every year and much more so on election years. Whereas the Vasilopita at home is typically cut by families on New Year's Eve, groups of people that do not live together, eg those who share places of work, schools, sports clubs, cultural clubs, etc., may do it weeks or even months later. It is something of a running joke in Greece that January 1st is the start of the "Vasilopita season" that runs up to Ash Monday.

3. COVID-19 pandemic considerations

During the winter of 2020, similarly to other countries, Greece faced a wave of the COVID-19 pandemic. With vaccines and effective COVID-19 treatments not yet widely available, social distancing was the main tool in the fight against the disease [14, 15]. As such, large gatherings had to be avoided. Mass religious gatherings in particular stood out in the list of events that needed to be cancelled as they had often functioned as superspreading events [16].

On the other hand, many were reluctant to skip the event, for various reasons. The hyper-religious considered keeping tradition a testament to their faith and the suggestion to skip it was seen as a blow to their spiritual health [17]. The hyper-conservatives considered following tradition as a calming proof of maintained status quo. Those tired of social distancing and quarantining saw being forced to skip the event as the last drop of oppression and holding the event as an act of rebellion. In many workplaces the cutting of the Vasilopita is seen as an important workers' right, as often finding the lucky coin is accompanied by a gift, money or at least additional days of paid leave.

But it is exactly the nature of the ritual of the Vasilopita that raises the risk of COVID-19 transmission, especially in the case of larger companies holding events indoors [18]. In companies of considerable size employees are typically clustered in offices or departments and their daily mingling is limited in those clusters. If a COVID-19 positive employee shows up at work only those working in the same cluster are in danger of contracting the virus, whilst the rest of the company remains protected. But for the Vasilopita, everyone attends the event at the same venue, that is almost always indoors. People are sited in dense tables (much denser than those of work settings) and food and beverages are

consumed making the use of masks impossible. When the Vasilopita is cut, each person is greeted and offered a piece, typically by a leader/boss who thus interacts closely with every single participant.

So, on one hand we have a critical need to avoid or at least limit the holding of traditional Vasilopita events in order to limit the spread of COVID-19 and on the other hand we have an intense social pressure to continue with the Vasilopita events.

4. The Vasilopita platform

It is easy to proclaim that a specific bridge should not be used. But if an alternative path is not provided, then those who need to cross the river will probably still use the bridge. The same rule, that of needing to provide an alternative when prohibiting something, also applies to the case of the in-person Vasilopita events. With this in mind, we designed and developed a platform that can simulate/replace in-person Vasilopita events, to serve as an alternative for those who wished to apply social distancing but also had the desire to organize Vasilopita cutting events. The platform is offered for free to all and is available online at <http://pita.vacilos.com/>.

Figure 4. The Vasilopita platform

4.1 Core functionality

Figure 5. The suggested Vasilopita designs for 2022

Since the intended audience is broad and not limited to those who have technological expertise but also extends to those with only basic technological literacy, the platform UI is intentionally simple. Creating, configuring and holding a Vasilopita event can be achieved with very few clicks and the number of available options in each step is kept to a minimum. Each page has a default

green button that stands out, as for example in Figure 4, and by always selecting the default option a Vasilopita can be prepared in just 4 clicks and the ritual can be performed online with just 2 more clicks. These correspond to the following steps, first for the preparation of the Vasilopita:

- Initiating the process. The green button on the first page translates as “Let’s start”. It is the default option and it starts the process.
- Selecting the design. On the second page four sample designs are suggested and the use can select which one to use in order to decorate their Vasilopita. In Figure 5 we see the suggested designs for year 2022.
- Adding the participants. In the next page the user can add the participants of the event. To facilitate this step, especially for companies that need to include large numbers of employees, names do not have to be added one at a time but can instead be copied and pasted, for example from an MS Excel sheet.
- Figure 6 is the final page of the preparation of the online Vasilopita event. Here the user can review the settings and make changes if required or start over.

Figure 6. One last check

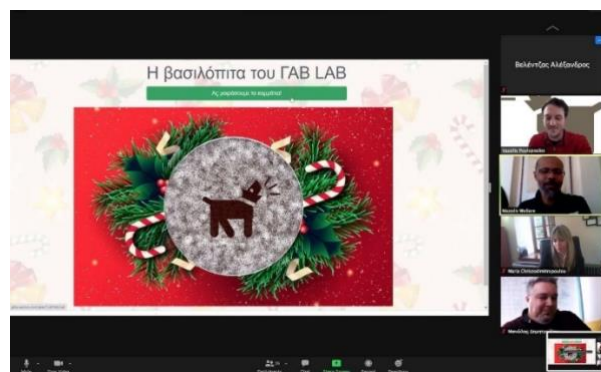

Figure 7. The Vasilopita event of the Knowledge and Uncertainty Research Laboratory

The Vasilopita platform does not include a teleconferencing feature. Instead, it suggests that the organizer's preferred platform is used (for example Skype, Zoom, MS Teams, Discord etc.) and that all participants are invited to join a common call. We thus move on to the actual event.

- Once everyone is connected, and when (the often unavoidable) talks and greetings have concluded, screensharing can start from the organizer's account so that everyone can see the Vasilopita platform UI, as shown in Figure 7.
- With a first click, the pieces are distributed to the participants. If the number of participants permits it (27 or less people) the names of the participants are displayed over their assigned pieces.
- In the last step the coin is randomly assigned to a piece and to a participant, simulating the search for the lucky coin in the physical Vasilopita. We see for example in Figure 8 the Vasilopita for local radio station Arcadia 938 where a winner of the lucky coin has been specified.

Figure 8. The pieces have been distributed and we have a winner!

Each Vasilopita is stored in the system and a permanent link is provided. This way people can return to it and can also share it, indirectly helping promote the platform to their social networks.

4.2 Custom designs

Many, the authors included, decorate their Vasilopita pies by using powder sugar in order to sketch their own images and messages. Decorations typically include the number of the new year and /or the text “Happy New Year” in Greek. Vasilopita pies for groups, companies etc. are often decorated with their logos. This is a major part of the fun associated with preparing the cake but also a pleasure for the participants to see.

(a)

(b)

Figure 9. (a) Sample input image (Academia Publishing Group’s logo); (b) The sample image embedded on the Vasilopita

In order not to miss out on this, custom designs are supported by the platform. Images of a wide range of supported formats may be uploaded to the platform; the system thresholds them, resizes them, centers them and uses them as a mask in order to simulate the appearance of a physical Vasilopita with the same decoration done with powdered sugar. In Figure 9, for example, we see what a Vasilopita for Academia Publishing Group might look like.

4.3 Under the hood

The implementation of the platform is based on Laravel Framework version 7.0 which provides an MVC solution for fast and seamless design and integration. The database model is built using MariaDB version 10.6 as the DBMS. The implementation procedure follows a top to bottom approach, meaning that the model is designed with the help of Laravel as code (Objects) and can then transferred with the help of a transparent Object-Relational Mapping, Eloquent ORM in the case of Laravel, to any type of database that is supported by the model.

It is hosted on a dedicated VM and the hosting license had to be upgraded in order to deal with a) the augmented traffic load in the month of January and b) the higher storage needs as more events are completed and saved. The prototyping and development phase of the platform, from concept to first public release, lasted one week. Smaller updates have been added since, as needed; these include a custom administrative environment for the monitoring of the utilization of the platform and the extraction of statistics.

Regarding graphics, free (CC-BY) images have been used for the UI, whilst suggested Vasilopita decorations come from a mix of in-house designs and free or donated third party graphics.

5. Acceptance

The platform has achieved wide acceptance in the Greek community; its existence became common knowledge and it was broadly considered as a socially acceptable alternative way to hold a Vasilopita event.

A teaser about the platform was first posted on January 4, 2021 while the platform's release and first presentation to the public took place on January 5, 2021. By January 20 more than 85.000 people had already taken part in Vasilopita events using the platform, underlining its traction in society.

In this section we review some interesting aspects of the platform's reception.

5.1. Usage statistics

Until May 5, 2022 the platform had been used successfully 20.458 times with the participation of 336.933 people. By "successful utilization" of the platform we refer to Vasilopita events that have been carried out to completion; records of Vasilopitas that did not reach the end have been excluded from consideration, as they most probably correspond to trials.

Table 1. Statistical properties of the sizes of Vasilopita events with respect to the chosen design.

	Any	Suggested	Custom
Count	20458	18787	1671
Mean value	16.47	14.57	37.83
Standard deviation	46.10	42.56	71.78
Median value	7	7	18

Table 1 presents some interesting statistics. On average around 16 people participate in each online Vasilopita event, with the maximum number reaching the staggering value of 2.412.

We can observe that Vasilopitas with custom designs tend to be used for larger gatherings (38 people on average compared to 15 for the ones with the suggested designs). This can be explained as the suggested designs being used more by small groups or families while at the same time large companies preferring to use their own logo on their Vasilopitas. This matches intuition, as the same holds for the traditional ritual; smaller and at home events are usually performed a standard store-bought Vasilopita or one that is decorated manually with just the number of the year whilst for company events custom Vasilopitas are created with the company logo or other relevant insignia.

We observe that system suggested designs have been used in the majority of cases. This corresponds to more than 90% of the Vasilopitas, but to only about 80% of participants, as seen in Figure 10, due to the fact that Vasilopitas with custom designs tend to have more participants.

Two interesting questions are how the events are distributed over the year and how they are distributed over the course of the week. We see in Figure 8 that online Vasilopita events peak in January, fade from February until April and are almost zero for the rest of the year. This is in line with the typical distribution of conventional Vasilopita events over the year. A smaller peak in December can be interpreted as people testing the system in preparation for their proper Vasilopita events a few days later.

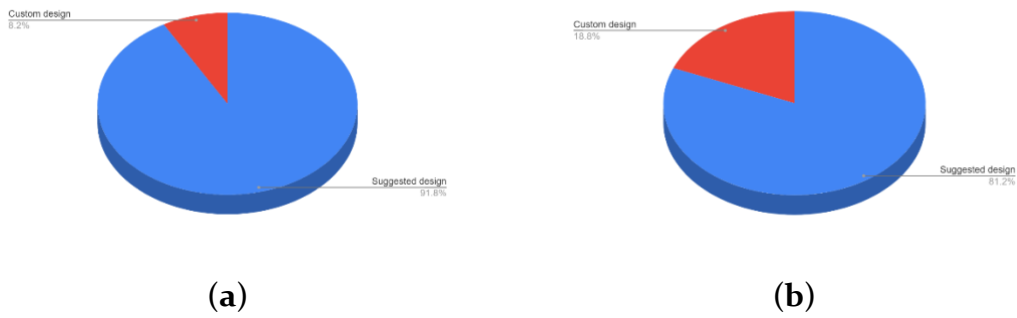

Figure 10. Popularity of suggested designs versus custom designs (a) considering number of Vasilopita events; (b) considering number of participants

Regarding days of the week, Monday to Thursday are the busiest days and Saturday the one with the least activity. An interesting – and to some extent surprising – finding is that Sunday is a day with many Vasilopita events, whilst Friday is similar to Saturday. We can explain Sunday’s elevated activity as the same holds for conventional Vasilopita events; when events are not organized by a company but by a union or other group of people who do not work together, they are often scheduled on a Sunday so that everyone can attend. We are unsure why Fridays are not a preferred day for Vasilopita events. These are also visualized in Figure 11.

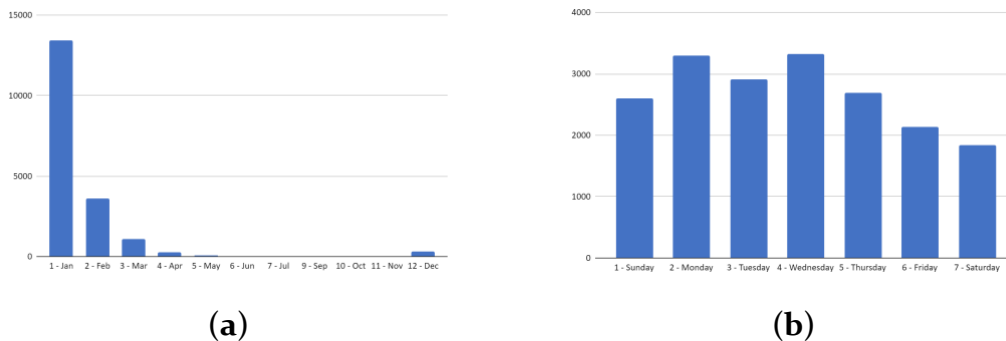

Figure 11. Distribution of Vasilopita events (a) over the months of the year; (b) over the days of the week

When it comes to time of day there are no times with particularly high activity, with events starting at around 9 AM and continuing undiminished until the early hours of the evening.

5.2. TV and print media

Figure 12. Editorial dedicated to the Vasilopita Platform in Eleftheros Typos, one of the largest newspapers in the country

The Vasilopita platform made a bang from the start, and that did not go unnoticed by the media. Quite the contrary, it was showcased in print media, including in some of the most prominent newspapers at the national level as well as presented on most local and many national web portals. For example, in Figure 12 we see the full-page editorial dedicated to the platform on a Sunday edition of Eleftheros Typos, one of the most coveted print exposures in the country.

Figure 13. The Vasilopita platform presented on Ionian TV

It was also discussed in numerous radio programs, both locally and on some of the nation's biggest radio stations, and it was presented on numerous TV programs, including on TV stations transmitting nationwide such as ERT (the state TV station). In Figure 13 we have a snapshot of the platform's presentation on Hamili Ptisi, a show of the Ionian Channel TV station.

5.3. Governmental auspices

Following the platform's impressive trajectory during its first year of operation, and due to the fact that in the winter of 2021 we found ourselves again needing to apply social distancing in order to reduce the spread of COVID-19, the Vasilopita platform was once again a favored choice.

This time it became a part of the government's official effort to limit the coronavirus and it was placed under the auspices of the Ministry of Digital Governance (Figure 14) as a related and associated activity.

Figure 14. Letter placing the Vasilopita platform under the auspices of the Ministry of Digital Governance

6. Notable uses

Whilst from a technical point of view all utilizations of the platform are similar, from a social point of view some are more special than others, due to what they signify and to the different aspect of the potential of the platform that they highlight. As such we feel they deserve a special mention, which we include in this section.

6.1 Companies

Some of the largest companies operating in Greece have used the platform for their Vasilopita events. With participant counts in many occasions in the thousands, it is the exact situation for which the platform was developed; an in-person event with more than 1.000 participants eating and drinking together seems like the description of the perfect super-spreader event and, as developers of the platform, we are thrilled it has provided the opportunity to avoid them.

The number of potential participants is a consideration not only for the pandemic but also for the cost of the event. For the organization of a Vasilopita event with more than 1.000 participants, the cost of catering is not trivial and neither is the cost to rent an event hall of sufficient size. When using the Vasilopita platform these costs are saved and the funds can be redirected to actual benefits for the participants; such as more or larger gifts for the winner(s) of the lucky coin.

It is worth noting that some of the more established companies of the country have used the Vasilopita platform. This matters because the Vasilopita events are typically also used to bolster a company's image, be it with the invitation of prominent guests, with the demonstration of the workforce volume or with the lavishness of the venue and catering. That large companies have chosen the online version instead of the conventional one is evident of a shift in society, were being “woke” and contributing to the fight against COVID-19 contributes to the image of a company more than a conventional Vasilopita event would.

6.2 Church and State

Greek society is not among the more progressive ones of the western world and the Greek-Orthodox Church is known to be hyper conservative; especially when it comes to issues related to religious traditions. It is well documented how the Greek-Orthodox Church's reluctance to follow scientific guidance during the pandemic has contributed to the widespread transmission of the virus in previous waves of the pandemic [19]. Similar arguments can be made for the government, currently controlled by the conservative party of Christian Democrats (New Democracy).

That priests and officers of church institutions at the highest level, as well as ministers, general secretaries and other high-ranking officers of the government, have used the Vasilopita platform for their own events is telling of the degree to which the platform has been seamlessly embedded in the country's modern culture.

6.3 Hospitals

It is most humbling that doctors, nurses and administrative staff from hospitals around the country have chosen to use the platform for their own Vasilopita events during the pandemic. In many cases medical professionals have taken the extra step of speaking publicly about the platform and urging people to prefer the online approach, as for example in Figure 15.

Figure 15. Vasilopita of the Orthodontic Society of Greece. In the post the Society explains that they chose this way for their Vasilopita event because that is what following “due precautions” means

6.4 Schools

Schools have been among the most prolific users of the Vasilopita platform. This is because the platform also provides solutions to various school-specific problems related to the organization of Vasilopita events.

First of all, there is the concern of the pandemic. Sharing and consuming food is never a safe thing to do. It would certainly not be prudent or maybe even possible to hold conventional Vasilopita events in school classrooms at a time when at school wearing masks is mandatory at all times and the sale of food that has not been packaged in individual portions is prohibited.

But even before COVID-19 became a factor, the Vasilopita event always created problems for the operation of the schools. One point of concern is that of time; dividing the Vasilopita in as many pieces as the students of a class and

then calling each one separately to get up, walk to the teacher, receive a piece and then return to their seat takes a lot of time to complete. A second, perhaps more crucial, point of concern is that of the powdered sugar that is traditionally used to decorate the Vasilopita. After the pieces have been distributed, searched for the coin and eaten by students, what we are left with is a group of students with sticky faces/fingers, sugar covered floors and furniture and many dirty plastic plates and used napkins. It is not possible to have a Vasilopita event and then carry on with class, everything has to stop for the cleaning to begin.

There is also the issue of cost, considering the number of classes in a school. Since there is no official budget for the Vasilopita, either the cost is covered by teachers and parents or the event does not take place. The result is unfair to some teachers/parents because they have to carry the cost but also unfair to the other teachers/students who are left out as the festivities do not include their classes.

Topic teachers are also among those left wronged by the conventional Vasilopita events in schools. By teaching courses such as art, gym, music, biology etc., topic teachers are not linked to a specific class but are instead nomads of the school system, visiting many classes per day. Clearly it was never realistic for them to hold Vasilopita events with their students.

All of the above are issues that are addressed by the Vasilopita platform, which perhaps explains why it has been so popular with schools across the country. An additional positive side effect is that the use of the platform in schools also helps demonstrate to the next generation that the modern digital world needs not be seen as the opposite to life as our parents knew it, but rather as its evolution.

6.6 Diaspora

Those of us who are lucky enough to spend the holidays with our loved ones may take it for granted, but there are others who do not have that privilege. For example, many families have members abroad, most often for studies or for work. Especially for Greece, following the economic meltdown of earlier years and the brain drain effect that accompanied it, families with members abroad are no longer a rare exception but rather the norm.

Our platform cannot of course make up for the absence of a loved one, but it does at least provide an opportunity to observe the tradition and cut the Vasilopita together. We have received numerous messages with thanks, talking of how this was the next best thing when physically being in the same room was not a realistic option and of how it provided the feeling of not spending the holidays totally apart.

7. Beyond the pandemic

The Vasilopita platform may have been designed and developed with the pandemic in mind, but that does not mean that its use needs to be limited to that. Besides, we have already seen uses and benefits irrelevant to the pandemic; some examples were listed in the previous section, including

facilitation of the organization of the events for schools, connecting of people who cannot be physically together and so on.

For the future, we can identify at least two more potential benefits from using this platform, but also from designing, developing and using more tools with a similar philosophy of respectfully combining other traditions and technology.

7.1 Culture in modern times

As the world becomes more digital and connected, many traditions are ignored by younger generations - who see them as outdated - and thus gradually fade. Re-inventing or re-imagining a tradition in a more modern way can make it relevant to a broader and younger audience and can allow it to remain a part of modern life.

Vasilopita events are a demonstration of that. In previous years it was mainly the elder members of a family that dictated the holding of the Vasilopita ritual. Younger members of the family would typically sit through it waiting until the ritual was over so that they were allowed to go out and celebrate the new year in a club/bar/etc. with their peers. There would be no Vasilopitas of course in this second, youth only, part of the celebration.

On the other hand, the online Vasilopita platform has been used extensively by younger people. This shows that it has the potential to salvage the tradition by making it relevant to the next generation.

7.2 Cultural dissemination

Many people in the world have heard Cinco de Mayo, even if they are not Mexican. Many people have heard of Sakura, even if they are not Japanese. And many people have heard of the Oktoberfest, even if they are not German. In all these cases we associate the tradition with the country, we learn to value and appreciate the country's cultural heritage and we are also enticed to perhaps some day visit the country and experience the original tradition ourselves.

The Vasilopita platform creates an opportunity for the Vasilopita tradition to also be presented to people of different background, thus promoting Greek culture beyond our borders. We have already been asked by Greeks abroad to create an English version of the platform for them to hold the ritual with their non-Greek friends, which indicates that the potential is there.

8. Future work

Pleased as we may be with the acceptance and adoption that our platform has received, we do identify areas where it can be extended or enhanced and we plan to work on them in the immediate future. These include:

Multiple languages; We have already mentioned that we have had requests to provide an English version of the platform. There is not too much text in the UI which makes it feasible to undertake the cost and volume of work involved in order to support a larger number of languages. As part of our future work, we plan to develop a multilingual version of the Vasilopita platform, including at least all the major languages in the world.

Multiple lucky coins; When holding conventional Vasilopita events, larger companies (e.g. with more than 100 personnel) typically have more than one

lucky coins which they accompany with multiple gifts. In one case we have created an ad-hoc solution that allowed a company to hold an online Vasilopita event with multiple lucky coins. As part of our future work, we intend to integrate this solution in the platform, making the option of multiple lucky coins a standard feature.

Responsive design; We have based our design of the system on a use case in which the user organizing the event was using a desktop computer. But today this may be considered limiting, or even outdated. As part of our future work, we intend to refactor the platform, including responsiveness so that it may work optimally with mobile devices too.

New designs; Finally, and obviously, we intend to continue to develop new suggested Vasilopita designs every year, updating the year numbers but also following artistic trends.

9. Conclusions

In this paper we have presented the Vasilopita platform, a system that was developed during the pandemic to serve as an alternative to in-person Vasilopita events with the aim to help reduce the spread of COVID-19. Approaching the ritual with respect, the platform has established itself as a valid alternative to the in-person version of the event, leading to it being used by hundreds of thousands of people.

Users and supporters range from scientists such as doctors and nurses to the hyper-conservative such as priests and the right-wing government. Of particular importance, with respect to the reduction of the spread of the coronavirus, is its broad utilization by larger companies, with personnel counts in the thousands. In addition to its role in the pandemic, the platform has also served to strengthen the engagement of younger generations with tradition as well as to connect families that would otherwise spend the holidays apart. And, with the proper use, it also has the potential to promote Greek culture abroad. These results are not platform- or ritual-specific; the wide acceptance of the Vasilopita platform shows the way for other traditions to be re-imagined with the use of technology and become more relevant to younger generations.

Whilst we are pleased with what our platform has already achieved, we have also identified areas on which further work is needed. In this direction we intent to make the platform multilingual and responsive, add a feature for multiple lucky coins and new designs for the decorations of the Vasilopita. Examining which other traditions can be re-imagined and re-introduced with the support of technology is also a potential direction, in which we hope to be joined by other researchers.

Acknowledgments

The authors thank blogger Mama'Sou for the kind permission to use an image from her blog.

References

- Hasluck, Margaret M. "The Basil-Cake of the Greek New Year." *Folklore*, vol. 38, no. 2, 1927, pp. 143-77.
- Shahul H. Ebrahim, Ziad A. Memish, COVID-19 – the role of mass gatherings, *Travel Medicine and Infectious Disease*, Volume 34, 2020, 101617, ISSN 1477-8939, <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2020.101617>
- "The Tradition of the Vasilopita." *The Tradition of the Vasilopita (with Recipe)* | Antiochian Orthodox Christian Archdiocese, <http://www.antiochian.org/node/18684>. Accessed 10 May 2022.
- "The Story of the Golden Vasilopita Coin Tradition." *The Golden Vasilopita Coin of St. Basil*, September 23, 2021. <https://vasilopita.com/story/>. Accessed 10 May 2022.
- Wesley, C. (1999, March). Blessed Be God for Food and Feast: Christian Food Customs through the Church Year. In *Journal of the Liturgical Conference* (Vol. 15, No. 2, pp. 35-51). Taylor & Francis Group.
- Savidou, Christina. "The St. Basil's cake problem." *Mathematics Magazine* 78.1 (2005): 48-51.
- MABUCHI, Masao. "Another Solution to the St. Basil's Cake Problem." RESEACH REPORTS National Institute of Technology, *Hachinohe College* 40 (2005): 99-102.
- Flath, Dan, and Stan Wagon. "Finding a Hidden Coin." *The UMAP Journal* 27.4 (2006): 469.
- "Video. La Galette Des Rois Prolonge La Fête." *Leparisien.fr*, 18 Apr. 2020, <https://www.leparisien.fr/laparisienne/actualites/la-galette-des-rois-prolonge-la-fete-04-01-2015-4418031.php> Accessed 10 May 2022.
- Barclay, Eliza. "Is That a Plastic Baby Jesus in My Cake?" NPR, NPR, 17 Feb. 2012, <https://www.npr.org/sections/thesalt/2012/02/17/147039138/is-that-a-plastic-baby-jesus-in-my-cake>. Accessed 10 May 2022.
- Philippe, D. *Petit Lexique des fêtes religieuses et laïques*. ALBIN MICHEL, 2014.
- Stanonis, Anthony J.; Wallace, Rachel (2018). "Tasting New Orleans: How the Mardi Gras King Cake Came to Represent the Crescent City". *Southern Cultures*. 24 (4): 6-23.
- Tzioras, Ilias, and Wallace, Manolis. "Neighbourhoods and Memories of Alexandroupoli." CEUR 2412 <http://ceur-ws.org/Vol-2412/>, *Workshop on Cultural Informatics*, 2019.
- Kissler, Stephen, Christine Tedijanto, Marc Lipsitch, and Yonatan Grad. *Social distancing strategies for curbing the COVID-19 epidemic* (March 2020).
- Joseph A Lewnard, Nathan C. Lo, Scientific and ethical basis for social-distancing interventions against COVID-19, *The Lancet Infectious Diseases*, Volume 20, Issue 6, 2020, Pages 631-633, ISSN 1473-3099, [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30190-0](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30190-0).
- Mubarak, Naeem, and Che Suraya Zin. "Religious tourism and mass religious gatherings - The potential link in the spread of COVID-19. Current perspective and future implications." *Travel medicine and infectious disease* vol. 36 (2020): 101786. doi: 10.1016/j.tmaid.2020.101786.
- Papazoglou, A. S., Moysidis, D. V., Tzagkaris, C. et al. Spiritual Health and the COVID-19 Pandemic: Impacts on Orthodox Christianity Devotion Practices, Rituals, and Religious Pilgrimages. *J Relig Health* 60, 3217-3229 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01347-x>.
- Frieden, Thomas R, and Christopher T Lee. "Identifying and Interrupting Superspreading Events-Implications for Control of Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2." *Emerging infectious diseases* vol. 26.6 (2020): 1059-1066. doi: 10.3201/eid2606.200495.

Kordas, George. "COVID-19 in Greece: From the Government's Clash with the Greek Church to the Diffusion of Anti-Mask Supporters." *PARTECIPAZIONE E CONFLITTO* [Online], 14.1 (2021): 241-260. Web. Accessed 10 May 2022.

Κατασκευές και ερμηνείες της πραγματικότητας στον δημοσιογραφικό και τον δημόσιο λόγο: Μια γλωσσολογική ανάλυση

Γεωργία Φραγκάκη

Επίκουρη καθηγήτρια Γλωσσολογίας
Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Περίληψη

Το άρθρο αυτό επιχειρεί να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter κατασκευάζουν γλωσσικά την πραγματικότητα, καθώς και την επίδραση που μπορεί να έχουν οι κατασκευές αυτές στην ερμηνεία των εκάστοτε γεγονότων. Η συζήτηση βασίζεται σε τρεις έρευνες σε σχέση με το πώς παρουσιάστηκε η δολοφονία του Παύλου Φύσσα και των μελών της Χρυσής Αυγής Γιώργου Φουντούλη και Μανώλη Καπελώνη από την ενότητα των ειδήσεων της ιστοσελίδας της Χρυσής Αυγής και το πώς παρουσιάστηκαν τα γεγονότα που οδήγησαν στον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα από πέντε δημοφιλή ειδησεογραφικά σάιτ και σε αναρτήσεις στο Twitter. Η ανάλυση των γλωσσικών δεδομένων των παραπάνω ερευνών πραγματοποιήθηκε με τα μεθοδολογικά εργαλεία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων, τα οποία συνδυάζονται με θεωρητικές προσεγγίσεις από τον χώρο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι τα μέσα ενημέρωσης χρησιμοποιούν ποικίλες στρατηγικές με τις οποίες κατασκευάζουν την πραγματικότητα όπως: α) να αναφερθούν σε ένα γεγονός ή να το αποσιωπήσουν, β) να αναπαραστήσουν διαφορετικά ένα γεγονός, τα πρόσωπα που συμμετέχουν σε αυτό και τις συνθήκες, γ) να αναφερθούν σε διαφορετικές πηγές, ελέγχοντας ή όχι την εγκυρότητά τους, και δ) να τοποθετηθούν σε σχέση με τα γεγονότα, τα πρόσωπα και τις συνθήκες αξιολογώντας τα. Οι επιλογές των μέσων ενημέρωσης ως προς αυτές τις παραμέτρους μπορεί να διευρύνουν ή να περιορίζουν τον ορίζοντα των κατασκευών και των ερμηνειών της πραγματικότητας, καθώς επιδρούν στη βαρύτητα που προσλαμβάνει ένα γεγονός, αλλά και στη δυνατότητα να επεξεργαστούμε τα γεγονότα και τη συμβολή των προσώπων σε αυτά. Μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter φαίνεται ότι μπορούν να αποκτήσουν ρόλο αντίβαρου στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις, αλλά μπορεί να είναι παράλληλα και χώροι αναπαραγωγής ή και περαιτέρω επέκτασής τους.

© 2022 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Λέξεις-κλειδιά: αναπαραστάσεις, αξιολόγηση, δημοσιογραφικός λόγος, Κριτική Ανάλυση Λόγου, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σώματα κειμένων

Doi:

Abstract

This article explores the way in which mass media and social media such as Twitter construct reality using language, as well as the possible effect of these constructions on interpretations of events. The discussion is based on three studies on the representations of Pavlos Fyssas' and Golden Dawn members' Yorgos Foundoulis and Manolis Kapelonis murders in texts published on the Golden Dawn official site, as well as the representations of the events that led to Zak Kostopoulos' death and the participants involved in five popular news sites and a corpus from Twitter. The analysis combines the approach of Corpus Linguistics with Critical Discourse Analysis. According to the findings mass media use various strategies with which reality is constructed such as: a) referring to an event or not mentioning it, b) representing an event, its participants and circumstances in different ways, c) referring to various sources after having evaluated or not their validity, and d) taking a position towards events, their participants and circumstances through evaluation. Mass media choices regarding these parameters may broaden or restrict possible constructions and interpretations of reality, since they affect the importance attached to an event, as well as the possibility of readers to independently process the events and participants' roles. Although social media such as Twitter may act as a counterweight to dominant representations produced by mass media, they may also offer a means of reproduction and further exploration of such representations.

© 2022 Library and Information Center, University of the Peloponnese

Keywords: corpora, Critical Discourse Analysis, evaluation, news discourse, representations, social media

1. Εισαγωγή: Θεωρητικό πλαίσιο και ερώτημα

Στο άρθρο αυτό θα επιχειρήσω να διερευνήσω τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα ενημέρωσης κατασκευάζουν γλωσσικά την πραγματικότητα, καθώς και την επίδραση που έχουν οι κατασκευές αυτές στην ερμηνεία των γεγονότων που αναφέρονται σε κάθε περίπτωση. Για τον σκοπό αυτό θα βασιστώ σε ευρήματα προηγούμενων ερευνών σε σχέση με το πώς παρουσιάστηκε η δολοφονία του Παύλου Φύσσα και των μελών της Χρυσής Αυγής Γιώργου Φουντούλη και Μανώλη Καπελώνη από την ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής (Fragaki 2017) και το πώς παρουσιάστηκε ο θάνατος του Ζακ Κωστόπουλου και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα από πέντε δημοφιλή ειδησεογραφικά σάιτ (Φραγκάκη & Πολυμενέας 2021). Στη συνέχεια, θα επεκτείνω τη συζήτηση στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η πραγματικότητα στον δημόσιο λόγο, και πιο συγκεκριμένα σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter, βασιζόμενη στα ευρήματα έρευνας για την αναπαράσταση του Ζακ Κωστόπουλου στο μέσο αυτό (Φραγκάκη 2020).

Η ανάλυση των γλωσσικών δεδομένων των παραπάνω ερευνών πραγματοποιήθηκε με τα μεθοδολογικά εργαλεία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων (βλ. σχετικά Γούτσος & Φραγκάκη 2015), τα οποία συνδυάζονται με θεωρητικές προσεγγίσεις από τον χώρο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (βλ. λ.χ. Baker et al. 2008, Hatzidaki & Goutsos 2017). Πιο συγκεκριμένα, μελετώνται οι λεξικογραμματικές επιλογές των μέσων με τις οποίες αναπαρίστανται τα γεγονότα και τα πρόσωπα που συμμετέχουν σε αυτά με βάση τη θεωρητική προσέγγιση της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής (Halliday & Matthiessen 2004) και αναλύεται περαιτέρω η αναπαράσταση των προσώπων με βάση το δίκτυο κοινωνικών δρώντων (social actors) του van Leeuwen (2008: 52). Επιπλέον, στο θεωρητικό πλαίσιο του ιδεολογικού τετραγώνου του van Dijk (1998) αναγνωρίζονται οι στρατηγικές που ακολουθούνται από τα μέσα ενημέρωσης και τους χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για την αναπαράσταση της έσω ομάδας, της ομάδας δηλαδή στην οποία ανήκουμε και την οποία αξιολογούμε θετικά και μετριάζουμε τα αρνητικά της, και της έξω ομάδας, της αντίπαλης δηλαδή ομάδας, την οποία αξιολογούμε αρνητικά και της οποίας μετριάζουμε τα θετικά. Ιδιαίτερα για την ανάλυση των επιχειρηματολογικών στρατηγικών βασίζομαι στο Reisigl & Wodak (2001).

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η πραγματικότητα μπορεί να κατασκευάζεται με παρόμοιο ή με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικά μέσα ενημέρωσης. Επιπλέον, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να αναπαράγονται κυρίαρχες κατασκευές της πραγματικότητας ή τα γεγονότα και τα πρόσωπα να αναπαρίστανται με διαφορετικό τρόπο. Για να γίνει αντιληπτό με σαφέστερο τρόπο πώς μπορεί το ίδιο γεγονός να παρουσιάζεται με διαφορετικό τρόπο από δύο μέσα ενημέρωσης, χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω παράδειγμα.

Στις Εικόνες 1 και 2 παρουσιάζονται δύο άρθρα για το ίδιο γεγονός, το πρώτο από την *Εφημερίδα των Συντακτών* στις 25/11/2020 και το δεύτερο από το ειδησεογραφικό σάιτ *iefimerida* στις 27/11/2020. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο ειδησεογραφικό σάιτ *iefimerida* αυτό είναι το μόνο άρθρο σε σχέση με το θέμα, ενώ στην *Εφημερίδα των Συντακτών* αυτό είναι το πρώτο μιας σειράς άρθρων που δημοσίευσε η εφημερίδα.

25.11.2020, 17:58

Ενημερώθηκε στις: 26.11.2020, 16:36

A- A+

Αναίτιες προσαγωγές φεμινιστριών στο Σύνταγμα UPD

efsyn.gr

Παρά την αυστηρή τήρηση των μέτρων προστασίας η αστυνομία προχώρησε σε προσαγωγές φεμινιστριών στο πλαίσιο συμβολικής διαμαρτυρίας για την παγκόσμια ημέρα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών. Συγκέντρωση διαμαρτυρίας έξω από το ΑΤ Συντάγματος.

Συγκέντρωση διαμαρτυρίας έξω από το ΑΤ Συντάγματος πραγματοποιούν αυτή την ώρα μέλη φεμινιστικών κι άλλων συλλογικοτήτων για τις ομαδικές προσαγωγές στις οποίες προχώρησε νωρίτερα, η ΕΛ.ΑΣ στην πλατεία Συντάγματος, διαλύοντας τη συμβολική διαμαρτυρία φεμινιστικών συλλογικοτήτων που ύψωσαν πανό για την παγκόσμια ημέρα εξάλειψης της βίας κατά των γυναικών.

Στο σημείο βρίσκονται περίπου 15 άτομα, κρατώντας πανό διαμαρτυρίας. «Κάθε μήνα και γυναικτονία, αυτό κι αν είναι η πανδημία» είναι ένα από τα χαρακτηριστικά συνθήματα που ακούστηκαν. Έξω από το ΑΤ Συντάγματος έχουν έρθει ενισχύσεις από ΜΑΤ.

Εικόνα 1 Τίτλος και απόσπασμα άρθρου από την ιστοσελίδα της Εφημερίδας των Συντακτών

Ήδη από τον τίτλο του άρθρου στην Εικόνα 1 η εφημερίδα τοποθετεί τις φεμινίστριες στην έσω ομάδα και αξιολογεί αρνητικά την προσαγωγή τους από την αστυνομία (*αναίτιες προσαγωγές*). Η αρνητική αξιολόγηση του τίτλου αιτιολογείται στη συνέχεια με την παραχωρητική πρόταση (*Παρά την αυστηρή τήρηση των μέτρων προστασίας [ενν. από τον κορονοϊό]*) και με τη χρήση του επιθέτου *συμβολικός* (*συμβολική διαμαρτυρία*). Η αστυνομία τοποθετείται στην έξω ομάδα, αξιολογείται αρνητικά και αναφέρεται ρητά στο κείμενο ως δράστης των προσαγωγών και της διάλυσης της διαμαρτυρίας των φεμινιστριών (*η αστυνομία προχώρησε σε προσαγωγές, ομαδικές προσαγωγές στις οποίες προχώρησε νωρίτερα η ΕΛ.ΑΣ... διαλύοντας τη συμβολική διαμαρτυρία...*).

Το ειδησεογραφικό σάιτ *iefimerida*, χωρίς να έχει αναφερθεί στο γεγονός των προσαγωγών (και στη συνέχεια συλλήψεων) των φεμινιστριών, ύστερα από δύο μέρες δημοσιεύει άρθρο σχετικό με το θέμα, στο οποίο όπως φαίνεται από την Εικόνα 2 σε γενικές γραμμές παραθέτει την τοποθέτηση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη και επικεφαλής της αστυνομίας Μιχάλη Χρυσοχοΐδη. Ο τίτλος περιλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό λόγια του Χρυσοχοΐδη σε εισαγωγικά και στη συνέχεια του άρθρου μεταφέρονται οι δηλώσεις του Υπουργού σε εισαγωγικά. Έχει ενδιαφέρον επίσης ότι ο Υπουργός αναφέρεται στα πρόσωπα που συνελήφθησαν ως «οι συγκεκριμένες κυρίες», ενώ το ίδιο το σάιτ μία φορά ως «φεμινίστριες» και μία φορά ως «εννέα γυναίκες». Δεν δίνεται δηλαδή έμφαση κατά την αναπαράστασή τους στην ιδιότητά τους ως μελών φεμινιστικών συλλογικοτήτων, αλλά περισσότερο στο φύλο τους. Αντίθετα, η *Εφημερίδα των Συντακτών* στις 29/11/2020, δύο μέρες μετά τις δηλώσεις Χρυσοχοΐδη επανέρχεται με άρθρο με τίτλο «Τι απαντούν στον Χρυσοχοΐδη οι συλληφθέντες της πλ. Συντάγματος». Στον τίτλο οι ίδιες οντότητες αναπαρίστανται με την περιστασιακή τους ιδιότητα ως *συλληφθέντες*, με τη γενικευτική χρήση του αρσενικού (αντί του *συλληφθείσες*).

Όπως φαίνεται, τα δύο μέσα ενημέρωσης αποδίδουν διαφορετική βαρύτητα στο ίδιο γεγονός, κάτι που αντανακλάται στον αριθμό των άρθρων που δημοσιεύουν σχετικά. Παράλληλα, αντιμετωπίζουν το ίδιο γεγονός από διαφορετική οπτική, στην πρώτη περίπτωση από την οπτική των φεμινιστριών και στη δεύτερη από την οπτική της αστυνομίας και του επικεφαλής της, δίνοντας τον λόγο μόνο στα πρόσωπα των οποίων την οπτική υιοθετούν. Τέλος, ποικίλλουν οι αναπαραστάσεις των προσώπων που συμμετέχουν στο γεγονός, όπως και οι σχετικές αξιολογήσεις.

«Συγγνώμη» Χρυσοχοΐδη για τις συλλήψεις φεμινιστριών στο Σύνταγμα -«Έχουν δίκιο, ήταν υπερβολή»

NEWSROOM IEFIMERIDA.GR
27/11/2020 17:07

NEWSROOM IEFIMERIDA.GR

Συγγνώμη ζήτησε ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη **Μιχάλης Χρυσοχοΐδης** για τη σύλληψη εννέα γυναικών που συμμετείχαν σε συγκέντρωση στο Σύνταγμα για την Παγκόσμια Ημέρα κατά της Βίας σε βάρος των γυναικών.

«Έχουν δίκιο οι συγκεκριμένες κυρίες. Θεωρώ ότι ήταν μια υπερβολή που δεν έπρεπε να γίνει, και οφείλω να ζητήσω και συγγνώμη για αυτό. Δεν έπρεπε να γίνει αυτή η υπερβολή», τόνισε ο κ. Χρυσοχοΐδης μιλώντας στον Realfm.

«Το γεγονός όμως ότι δεν γράψαμε την ημέρα του Πολυτεχνείου ήταν μέσα στο πλαίσιο μιας πολιτικής ήπιας αντιμετώπισης εντός των ορίων, προκειμένου όλα τα κόμματα να καταθέσουν ένα στεφάνι και να κάνουν μια μικρή εκδήλωση. Όταν όμως αυτό πήγε να εξελιχθεί σε μια μεγάλη πορεία, τότε το κράτος και η αστυνομία αντέδρασαν και δεν το ανέχτηκαν» πρόσθεσε.

Εικόνα 2 Τίτλος και απόσπασμα άρθρου από το ειδησεογραφικό σάιτ iefimerida

Συνεπώς, το ερώτημα που τίθεται και το οποίο θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο άρθρο αυτό, αφού αναφερθούμε στα ευρήματα από επιμέρους μελέτες περίπτωσης, είναι: Σε ποιο βαθμό ο λόγος των μέσων μπορεί να διαμορφώνει τη σημασία ενός γεγονότος, υπαγορεύοντας συγκεκριμένους τρόπους αναπαράστασης και αξιολογήσεις του; Και ειδικότερα με ποια γλωσσικά μέσα γίνονται αυτές οι αναπαραστάσεις και οι αξιολογήσεις;

2. Μελέτες περίπτωσης

Στην ενότητα αυτή θα αναλύσω τα ευρήματα για την αναπαράσταση των γεγονότων και των προσώπων σε δύο υποθέσεις, τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα και των μελών της Χρυσής Αυγής Γιώργου Φουντούλη και Μανώλη Καπελώνη (Fragaki 2017) και τον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου ύστερα από επίθεση που δέχτηκε (Φραγκάκη 2020, Φραγκάκη & Πολυμενέας 2021). Τα δεδομένα προέρχονται από ποικιλία μέσων, κάτι που μας δίνει τη δυνατότητα να

μελετήσουμε και τις διαφορές στις στρατηγικές που ακολουθούν. Πιο συγκεκριμένα, για τη δολοφονία Φύσσα και Φουντούλη και Καπελώνη τα δεδομένα προέρχονται από την ενότητα «Νέα» της επίσημης ιστοσελίδας της Χρυσής Αυγής, άρα από το ειδησεογραφικό μέρος μιας ιδεολογικά τοποθετημένης ιστοσελίδας. Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει ποικιλία κειμενικών ειδών, πολλά από τα οποία θα μπορούσαν να εμφανίζονται σε μια παραδοσιακή εφημερίδα, όπως ειδήσεις, άρθρα γνώμης, άρθρα από μέλη της Χρυσής Αυγής, επίσημες ανακοινώσεις της Χρυσής Αυγής, του αρχηγού και των βουλευτών της, αλλά και επιστολές από υποστηρικτές της.

Για τον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου και τις πράξεις που οδήγησαν σε αυτόν τα δεδομένα προέρχονται από πέντε δημοφιλή ειδησεογραφικά σάιτ και από αναρτήσεις στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Twitter. Έτσι, μελετώνται δημοσιογραφικά κείμενα από μη παραδοσιακά μέσα (ηλεκτρονικά, μη έντυπα), τα οποία έχουν μεγάλη διείσδυση, αλλά και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (π.χ. υπερσυνδέσμους για μετακίνηση σε άλλα άρθρα, πολυτροπικότητα με μεγαλύτερη ποικιλία όπως η συμπερίληψη βίντεο μέσα στα άρθρα). Μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter δεν αποτελούν μέσα ενημέρωσης με τη στενή έννοια. Όπως έχει όμως υποστηριχθεί στη βιβλιογραφία (βλ. λ.χ. Zappavigna 2012: 171 κ.εξ.), μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα είδος μη θεσμικής δημοσιογραφίας όταν οι χρήστες τους συνεισφέρουν πληροφορίες για γεγονότα με τη μορφή μαρτυριών ή τεκμηρίων με τη μορφή φωτογραφιών και βίντεο, ενώ συχνά αναπαράγουν και δημοσιογραφικά άρθρα. Εκτός από τα παραπάνω, μια σημαντική λειτουργία του Twitter είναι ο σχολιασμός γεγονότων και προσώπων που απασχολούν τις ειδήσεις και η τοποθέτηση των χρηστών σε σχέση με αυτά.

2.1 Δολοφονία Φύσσα και Φουντούλη – Καπελώνη στην ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής

Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα στις 18 Σεπτεμβρίου 2013 στο Κερατσίνι από το μέλος της Χρυσής Αυγής Γιώργο Ρουπακιά αποτέλεσε ένα σημαντικό γεγονός για την πολιτική ζωή της χώρας, καθώς πυροδότησε μια σειρά συλλήψεων βουλευτών και του αρχηγού της Χρυσής Αυγής με την κατηγορία της σύστασης και λειτουργίας εγκληματικής οργάνωσης. Η Χρυσή Αυγή από την πρώτη μέρα αρνήθηκε κάθε σχέση με τη δολοφονία και τον Γιώργο Ρουπακιά. Την 1η Νοεμβρίου 2013, λιγότερο από δύο μήνες μετά τη δολοφονία του Φύσσα, τα μέλη της Χρυσής Αυγής Γιώργος Φουντούλης και Μανώλης Καπελώνης δολοφονήθηκαν έξω από τα γραφεία της Χρυσής Αυγής στο Νέο Ηράκλειο από άγνωστους δράστες. Την ευθύνη της δολοφονίας ανέλαβαν οι *Μαχόμενες Λαϊκές Επαναστατικές Δυνάμεις*, μια άγνωστη μέχρι τότε ομάδα, παρουσιάζοντάς την ως απάντηση στη δολοφονία Φύσσα.

Τα δεδομένα που μελετήθηκαν περιλαμβάνουν όλα τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στην επίσημη ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής για δέκα μέρες ύστερα από κάθε δολοφονία και αριθμούν 15.141 λέξεις για το σώμα κειμένων μετά τη δολοφονία Φύσσα και 12.902 λέξεις για το σώμα κειμένων μετά τη δολοφονία των Φουντούλη και Καπελώνη.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, οι δολοφονίες Φύσσα, αφενός, και Φουντούλη και Καπελώνη, αφετέρου, καλύπτονται άνισα, καθώς υπάρχει μεγάλη διαφορά στον αριθμό των άρθρων που δημοσιεύτηκαν στο σύνολο των

ημερών. Παράλληλα, παρατηρείται υποβάθμιση της δολοφονίας Φύσσα, καθώς την ίδια μέρα της δολοφονίας δημοσιεύονται περισσότερα άρθρα που είτε την αναφέρουν απλώς χωρίς να αποτελεί το κύριο θέμα τους, είτε έχουν μη σχετικά θέματα. Ανάλογη είναι και η εικόνα για τις μέρες μετά τη δολοφονία.

	Φύσσας	Φουντούλης – Καπελώνης
Άρθρα για τη δολοφονία στο σύνολο των ημερών	8	46
Άρθρα για τη δολοφονία την ίδια μέρα	5	6
Άρθρα που αναφέρουν τη δολοφονία την ίδια μέρα	7	-
Άρθρα με άσχετο θέμα την ίδια μέρα	4	-
Μια μέρα μετά τη δολοφονία	-	12
Άρθρα για τη δολοφονία δύο έως δέκα μέρες μετά	3	28

Πίνακας 1 Θεματολογία και τοποθέτηση των άρθρων στον χρόνο

Οι λέξεις που είναι στατιστικά σημαντικές για κάθε σώμα κειμένων (βλ. Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 73 κ.εξ.), δηλαδή για τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν μετά τη δολοφονία Φύσσα και για εκείνα που δημοσιεύτηκαν μετά τη δολοφονία των Φουντούλη και Καπελώνη, φανερώνουν ότι οι δολοφονίες αναπαρίστανται διαφορετικά. Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 2, η δολοφονία Φύσσα αναπαρίσταται ως *τραγικό συμβάν*, ενώ στα άρθρα για τους Φουντούλη και Καπελώνη στατιστικά σημαντική είναι η αναπαράσταση της δολοφονίας, αλλά και του *χτυπήματος*. Και στις δύο περιπτώσεις σημαντικές είναι οι συνθήκες της δολοφονίας και συγκεκριμένα ο τόπος (*Κερατσίνι* και *Ηράκλειο* αντίστοιχα). Επιπλέον, στα άρθρα για τη δολοφονία Φουντούλη και Καπελώνη βρίσκουμε στατιστικά σημαντικό λεξιλόγιο με το οποίο αναπαρίστανται τα θύματα (δύο νέοι και με κατονομασία του ενός από αυτούς, *Γιώργου Φουντούλη*) και οι δράστες (*τρομοκράτες*, *τρομοκρατική*), ενώ στα άρθρα για τον Φύσσα δεν είναι στατιστικά σημαντικές οι αναπαραστάσεις του θύματος και του θύτη.

Άρθρα για Φύσσα	Άρθρα για Φουντούλη & Καπελώνη
<i>τραγικό</i>	<i>δύο</i>
<i>Κερατσίνι</i>	<i>δολοφονία</i>
<i>συμβάν</i>	<i>Ηράκλειο</i>
	<i>χτύπημα</i>
	<i>νέων</i>

	Γιώργου
	τρομοκρατική
	διπλή
	Φουντούλη
	τρομοκράτες
	Φύσσα

Πίνακας 2 Στατιστικά σημαντικές λέξεις στα δύο σώματα κειμένων (με φθίνουσα σειρά σπουδαιότητας)

Αξίζει να σημειωθεί ότι το όνομα του Φύσσα εμφανίζεται στις στατιστικά σημαντικές λέξεις του σώματος κειμένων για τους Φουντούλη και Καπελώνη, κάτι που υποδεικνύει πως αρχικά υπάρχει η τάση να παραμείνει ανώνυμος, ενώ μετά τη δολοφονία των Φουντούλη και Καπελώνη κατονομάζεται πιο συστηματικά με στόχο τη σύγκριση ανάμεσα στα δύο περιστατικά, όπως έχει βρεθεί από τη μελέτη των σχετικών κειμένων.

Στον Πίνακα 3 συγκεντρώνονται όλες οι αναπαραστάσεις για τα γεγονότα στις δολοφονίες Φύσσα και Φουντούλη και Καπελώνη. Και στις δύο περιπτώσεις εμφανίζεται η αναπαράσταση της δολοφονίας (στην περίπτωση των Φουντούλη και Καπελώνη είναι στατιστικά σημαντική, βλ. Πίνακα 2), η οποία για τους Φουντούλη και Καπελώνη προσδιορίζεται κυρίως από αξιολογικά επίθετα με έντονα αρνητική σημασία (άνανδρη, στυγνή, στυγερή), ενώ για τον Φύσσα δεν προσδιορίζεται από κανένα επίθετο.

Δολοφονία Φύσσα		Δολοφονία Φουντούλη & Καπελώνη			
Διαφορετικές επιλογές	Κοινές επιλογές			Διαφορετικές επιλογές	
τραγικό συμβάν τραγικό γεγονός τραγικό περιστατικό	-	δολοφονία	διπλή άνανδρη στυγνή στυγερή	τρομοκρατική	επίθεση
έγκλημα				δολοφονική	ενέργεια
θάνατος				διπλό φονικό	
				χαμός	

Πίνακας 3 Αναπαράσταση των γεγονότων στις δολοφονίες Φύσσα και Φουντούλη – Καπελώνη

Αν μετακινηθούμε στις διαφορετικές αναπαραστάσεις, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι για τον Φύσσα χρησιμοποιούνται αρκετά ουσιαστικά με ουδέτερη σημασία, όπως *συμβάν*, *γεγονός*, *περιστατικό*, τα οποία αποτελούν ουδέτερες αναπαραστάσεις που αποκρύπτουν τη διάσταση της δολοφονίας. Κάτι ανάλογο συμβαίνει με την αναπαράσταση του *θανάτου*, που εμφανίζεται για τον Φύσσα. Σε αυτή την περίπτωση είναι σαφέστερο ότι ένα πρόσωπο πέθανε, αλλά δεν προβλέπεται η ύπαρξη δράστη (θα μπορούσε να είναι θάνατος από γηρατειά ή από κάποια άλλη αιτία, π.χ. ασθένεια). Από την άλλη πλευρά, για τους Φουντούλη και Καπελώνη χρησιμοποιείται συναισθηματικά φορτισμένο λεξιλόγιο όπως *φονικό* και *χαμός* και αναπαραστάσεις με λέξεις όπως *επίθεση*, *ενέργεια* και

χτύπημα έτσι ώστε να διευρύνεται η έννοια του θύματος και να περιλαμβάνει όχι μόνο τους Φουντούλη και Καπελώνη αλλά και ολόκληρη τη Χρυσή Αυγή.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλογή της αναπαράστασης της δολοφονίας Φύσσα ως εγκλήματος. Η λέξη αυτή έχει μεγάλο εύρος αναφοράς, καθώς, όπως παρατηρήθηκε από την αναζήτησή της στο *Σώμα Ελληνικών Κειμένων*, ένα σύγχρονο σώμα κειμένων της ελληνικής (1990-2010) περίπου 30 εκατομμυρίων λέξεων (Goutsos 2010), χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε ποικίλα είδη εγκλημάτων, που μπορεί να είναι οικονομικά, πολιτικά, οικολογικά, εθνικά, σεξουαλικά κ.ά. Η λέξη συνήθως προσδιορίζεται από επίθετα, είτε αξιολογικά (π.χ. *άγριο*, *φοβερό*), είτε ταξινομικά (βλ. Φραγκάκη 2010) για να δηλωθεί το είδος του εγκλήματος. Στην περίπτωση της δολοφονίας Φύσσα στα συγκεκριμένα κείμενα το έγκλημα δεν προσδιορίζεται σε καμία περίπτωση από επίθετα και έτσι δεν διευκρινίζεται το είδος του εγκλήματος. Η επιλογή αυτή δίνει τη δυνατότητα να μείνει απροσδιόριστος ο χαρακτήρας του εγκλήματος, αλλά και να συγκριθεί με άλλα (π.χ. οικονομικά και πολιτικά). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα 1, στο οποίο γίνεται λόγος για οικονομικά εγκλήματα (*κλεπτοκρατίας*, *μαύρα ταμεία*) πολιτικών προσώπων που συνδέονται με τα κόμματα του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας και για εγκλήματα που σχετίζονται με την άσκηση βίας (*κρανοφόρους*, *τρομοκράτες*) από τα κόμματα του ΚΚΕ και του ΣΥΡΙΖΑ. Η αναφορά σε *εγκληματικές οργανώσεις* δεν είναι τυχαία, καθώς μετά τη δολοφονία Φύσσα η Χρυσή Αυγή, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, διώκεται ως εγκληματική οργάνωση.

1. Καμία έρευνα δεν έχει γίνει ακόμα για τα κόμματα της κλεπτοκρατίας με τις εγκληματικές οργανώσεις του Τσοχατζόπουλου και του Παπαγεωργόπουλου, τα μαύρα ταμεία του Τσουκάτου και του Μαντέλη, τους εγκληματίες κρανοφόρους του ΚΚΕ και τους προστατευόμενους τρομοκράτες του Σύριζα (22/09/2013)

Συμπερασματικά, η Χρυσή Αυγή αποστασιοποιείται και προσπαθεί να υποβαθμίσει τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, δημοσιεύοντας λιγότερα άρθρα με το θέμα αυτό, αναπαριστώντας τη δολοφονία με ουδέτερους όρους (π.χ. *συμβάν*) και αποφεύγοντας αρχικά να κατονομάσει και ευρύτερα να αναπαραστήσει το θύμα και τον θύτη. Αντίθετα, στη δολοφονία των Φουντούλη και Καπελώνη είναι κυρίαρχη η αναπαράσταση της δολοφονίας, αλλά και η εμπλοκή και η χρήση συναισθηματικά φορτισμένου λεξιλογίου. Παράλληλα, με τη διεύρυνση των θυμάτων στην περίπτωση των Φουντούλη και Καπελώνη και τη συμπερίληψη σε αυτά της Χρυσής Αυγής, αλλά και με την ασάφεια στη χρήση της λέξης *έγκλημα* σε σχέση με τη δολοφονία Φύσσα, δίνεται η δυνατότητα στη Χρυσή Αυγή να εξισωθεί η εγκληματική δράση για την οποία κατηγορούνταν (και στη συνέχεια καταδικάστηκε) με άλλα εγκλήματα τα οποία υποστηρίζει ότι έχουν κάνει πρόσωπα από άλλα κόμματα έτσι ώστε να εμφανιστεί η ίδια ως θύμα αντί θύτης. Με αυτό τον τρόπο η Χρυσή Αυγή ακολουθεί τη γνωστή στη σχετική βιβλιογραφία στρατηγική της αντιστροφής των ρόλων θύτη και θύματος (*victim-victimizer reversal*, Reisigl and Wodak 2001: 72).

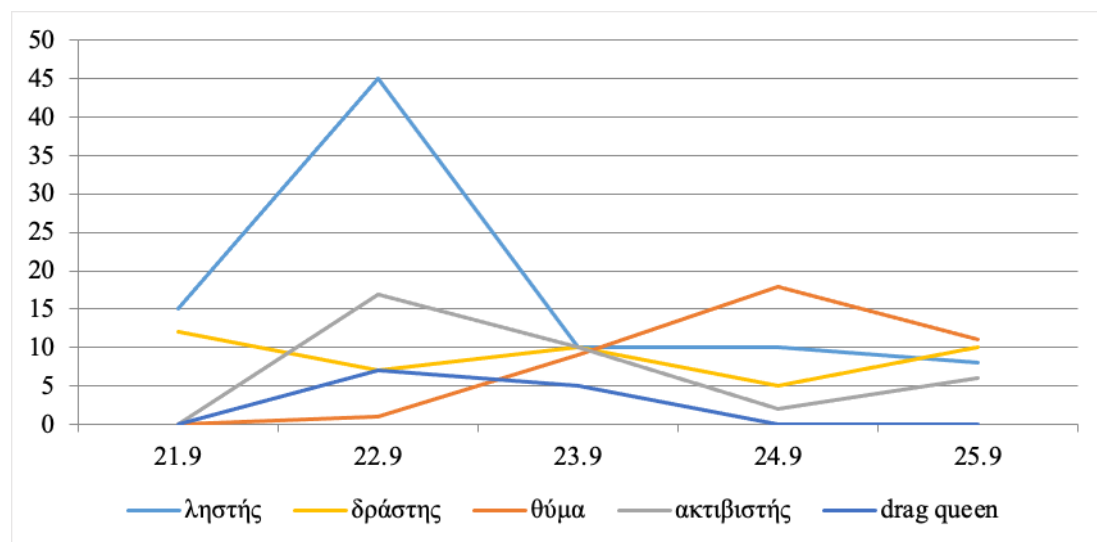
2.2 Θάνατος Ζακ Κωστόπουλου σε ειδησεογραφικά σάιτ

Το απόγευμα της 21ης Σεπτεμβρίου 2018 γίνεται γνωστός ο θάνατος του Ζακ Κωστόπουλου, ο οποίος στην προσπάθειά του να βγει από τη τζαμαρία ενός

κοσμηματοπωλείου στην οδό Γλάδστωνος στο κέντρο της Αθήνας δέχτηκε επίθεση με κλοτσιές από άτομα που βρίσκονταν έξω από αυτό και πιο συγκεκριμένα από τον ιδιοκτήτη του κοσμηματοπωλείου και έναν μεσίτη που διατηρεί γραφείο στην περιοχή. Η είδηση που μεταδίδεται αρχικά είναι ότι ένας άνδρας, του οποίου η ταυτότητα δεν είναι γνωστή, επιχείρησε να ληστέψει κοσμηματοπωλείο και σπάζοντας τη τζαμαρία για να βγει έξω τραυματίστηκε βαριά. Το βράδυ της ίδιας μέρας δημοσιοποιήθηκε ένα βίντεο από το ειδησεογραφικό σάιτ Protothema, στο οποίο φαίνεται η επίθεση που δέχτηκε ο άνδρας και στη συνέχεια αποκαλύπτεται η ταυτότητά του. Στις 23/9 ο Γρηγόρης Βαλλιανάτος με ανάρτησή του στο Twitter υποστηρίζει ότι ο Ζακ Κωστόπουλος μπήκε στο κοσμηματοπωλείο για να προστατευτεί και όχι για να κλέψει.

Τα δεδομένα που μελετήθηκαν αριθμούν 41.689 λέξεις και περιλαμβάνουν όλα τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν για το θέμα από τις 21 έως τις 25 Σεπτεμβρίου 2018 σε πέντε δημοφιλή ειδησεογραφικά σάιτ (News247, Newsbeast, Newsbomb, Newsit και Protothema).

Όπως φαίνεται από το γράφημα της Εικόνας 3, τις δύο πρώτες μέρες είναι κυρίαρχη η αναπαράσταση του Ζακ Κωστόπουλου ως ληστή (την πρώτη μέρα ιδιαίτερα συχνή είναι και η αναπαράστασή του ως δράστη), ενώ τις δύο τελευταίες η αναπαράστασή του ως θύματος.

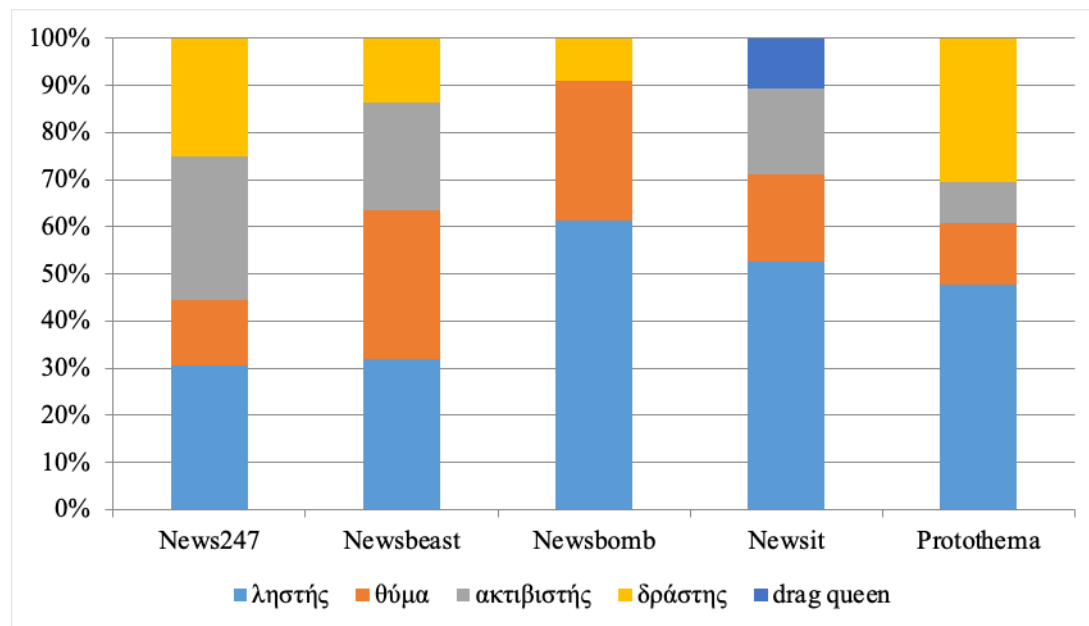

Εικόνα 3 Εξέλιξη στον χρόνο της απόδοσης ρόλου στον Ζακ Κωστόπουλο

Ωστόσο, η αναπαράσταση του ληστή επιμένει, ενώ η γενικότερη τάση που εμφανίζεται στις 25/9, ημέρα κηδείας του Ζακ Κωστόπουλου, είναι η σύγκλιση όλων των αναπαραστάσεων από άποψη συχνότητας. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ο Ζακ Κωστόπουλος αναπαρίσταται κυρίως με βάση τον ρόλο του στα γεγονότα πριν από τον θάνατό του και όχι τόσο με βάση ιδιότητες που είχε ανεξάρτητα από αυτά (ακτιβιστής, drag queen).

Η σύγκριση ανάμεσα στα ειδησεογραφικά σάιτ δείχνει ότι οι αναπαραστάσεις του ληστή, του δράστη και του θύματος είναι κοινές σε όλα τα σάιτ με αυξομειώσεις στη συχνότητα χρήσης τους (βλ. Εικόνα 4). Έτσι, στο News247 και στο Newsbeast είναι σπανιότερη η αναπαράσταση του ληστή σε σχέση με τα υπόλοιπα σάιτ, ενώ στο Newsbomb είναι συχνότερη. Παρατηρούνται όμως και διαφοροποιήσεις, όπως στην περίπτωση του Newsbomb, το οποίο δεν

αναπαριστά σε καμία περίπτωση τον Ζακ Κωστόπουλο ως ακτιβιστή, και του Newsit, που είναι το μόνο μέσο στο οποίο εμφανίζεται η αναπαράσταση της *drag queen*.

Εικόνα 4 Απόδοση ρόλου στον Ζακ Κωστόπουλο ανά ειδησεογραφικό σάιτ

Παράλληλα με την αναπαράσταση του ληστή, τις δύο πρώτες μέρες κυριαρχεί από άποψη κοινωνικής ταξινόμησης και η αναπαράσταση του τοξικομανή. Άλλες σπανιότερες αναπαραστάσεις είναι του οροθετικού και του ομοφυλόφιλου, ενώ από τις 23/9 και μετά η αναπαράσταση που κυριαρχεί είναι εκείνη που αναφέρεται στην ηλικία του Ζακ Κωστόπουλου (33χρονος), η οποία είναι πιο ουδέτερη από όλες τις υπόλοιπες. Μετά την αποκάλυψη της ταυτότητάς του ιδιαίτερα συχνή είναι και η αναφορά του κυρίως με το ονοματεπώνυμο ή το επώνυμο ή σπανιότερα με το μικρό του όνομα. Αντίθετα από τον Κωστόπουλο, οι δράστες της επίθεσης εναντίον του γενικά δεν κατονομάζονται και αναπαρίστανται κυρίως με την επαγγελματική τους ιδιότητα (π.χ. κοσμηματοπώλης, ιδιοκτήτης κοσμηματοπωλείου, επιχειρηματίας) ή με απροσδιοριστία (π.χ. άτομο, άντρας/άνδρας, περαστικός) και δευτερευόντως με βάση την ηλικία τους (73χρονος και 55χρονος). Σπάνια επίσης χρησιμοποιούνται για αυτούς οι όροι δράστης ή θύμα. (Πρόκειται για τον κοσμηματοπώλη Σπυρίδωνα Δημόπουλο και τον μεσίτη Αθανάσιο Χορταριά, οι οποίοι τον Μάιο του 2022 κρίθηκαν ένοχοι για θανατηφόρα σωματική βλάβη).

Στις Εικόνες 5 και 6 δίνονται ενδεικτικά δύο άρθρα της πρώτης ημέρας (21/9) από τα ειδησεογραφικά σάιτ Newsbomb και Newsbeast.

ΕΛΛΑΔΑ 21/09/2018 19:14

Νεκρός ληστής που διαπέρασε τζαμαρία για να ξεφύγει στο κέντρο της Αθήνας (pics+vid)

Ένας άντρας έχασε τη ζωή του στην προσπάθεια του να ληστέψει κοσμηματοπωλείο, στην οδό Γλάδστωνος, στο κέντρο της Αθήνας

Ο δράστης μπήκε το μεσημέρι της Παρασκευής (21/09) στο κοσμηματοπωλείο κρατώντας ένα μαχαίρι.

Ο ιδιοκτήτης εκείνη την ώρα δεν βρισκόταν στο κοσμηματοπωλείο, ωστόσο ο δράστης φέρεται να εγκλωβίστηκε μέσα στο κατάστημα. Τότε, **πήρε τον πυροσβεστήρα από το κατάστημα και ξεκίνησε να σπάει τη βιτρίνα, προκειμένου να βγει έξω**, όπως μεταδίδει το Alpha.

Ωστόσο, προσπαθώντας να διαφύγει, συνελήφθη από τους αστυνομικούς.

Αμέσως μετά διακομίστηκε με ασθενοφόρο στον «Ευαγγελισμό», όπου λίγο αργότερα κατέληξε.

Εικόνα 5 Άρθρο από το ειδησεογραφικό σάιτ Newsbomb για τον Ζακ Κωστόπουλο (21/9/2018)

Νεκρός ο άνδρας που επιχείρησε να ληστέψει κοσμηματοπωλείο στην Αθήνα

Έπεσε πάνω στην τζαμαρία του καταστήματος και τραυματίστηκε θανάσιμα

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ 20:08 - 21/09/2018

Νεκρός διακομίστηκε στο νοσοκομείο **ο άνδρας που επιχείρησε να ληστέψει κοσμηματοπωλείο** στην Αθήνα, στην οδό Γλάδστωνος.

Σύμφωνα με τις αστυνομικές αρχές είχε μπει το μεσημέρι στο κοσμηματοπωλείο και απείλησε με μαχαίρι τον ιδιοκτήτη, ο οποίος αντέδρασε.

Ο **επίδοξος ληστής** εγκλωβίστηκε στο κατάστημα και όταν δεν κατάφερε να σπάσει την πόρτα με πυροσβεστήρα, επιχείρησε να βγει μέσα από τη βιτρίνα. Σπάζοντας τη τζαμαρία τραυματίστηκε ενώ εντωμεταξύ έξω από το κοσμηματοπωλείο είχε συγκεντρωθεί κόσμος.

Σύμφωνα με βίντεο από το περιστατικό (που κυκλοφόρησε στο ίντερνετ το βράδυ της Παρασκευής), τουλάχιστον δύο άτομα άρχισαν να τον κλωτσούν στο κεφάλι, ενώ βρισκόταν ακόμα στη βιτρίνα, και στη συνέχεια τον τράβηξαν έξω.

Εικόνα 6 Άρθρο από το ειδησεογραφικό σάιτ Newsbeast για τον Ζακ Κωστόπουλο (21/9/2018)

Και στα δύο άρθρα ο Ζακ Κωστόπουλος αναπαρίσταται ως ληστής ή επίδοξος ληστής (πρβλ. στην προσπάθεια [sic] του να ληστέψει, επιχείρησε να ληστέψει). Στο άρθρο από το Newsbeast ο Κωστόπουλος παρουσιάζεται στον υπότιτλο και στο κείμενο αρχικά να αυτοτραυματίζεται αφού έσπασε τη βιτρίνα του κοσμηματοπωλείου, ενώ στο τέλος του άρθρου γίνεται αναφορά στο βίντεο που παρουσιάζει δύο άτομα να τον κλωτσούν, καθώς προσπαθεί να περάσει μέσα από τη βιτρίνα. Είναι σημαντική η διαφορά ανάμεσα στις δύο αναπαραστάσεις γιατί στην πρώτη περίπτωση γίνεται λόγος για θάνατο από μια αιτία

(τραυματισμός), ενώ στη δεύτερη μπορεί να υπάρχουν δράστες, να έχει γίνει δηλαδή δολοφονία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δύο άρθρα αναφέρουν αντιφατικές πληροφορίες σε σχέση με σημαντικά ζητήματα όπως το αν ήταν μέσα στο κοσμηματοπωλείο ή όχι ο ιδιοκτήτης και αν απειλήθηκε ή όχι η ζωή του (Newsbomb: *Ο ιδιοκτήτης εκείνη την ώρα δεν βρισκόταν στο κοσμηματοπωλείο, Newsbeast: είχε μπει το μεσημέρι στο κοσμηματοπωλείο και απείλησε με μαχαίρι τον ιδιοκτήτη, ο οποίος αντέδρασε*). Επίσης, αναφέρουν ως βέβαιη την πληροφορία ότι ο άνδρας κρατούσε μαχαίρι, ενώ η έρευνα που έγινε στη συνέχεια σε μαχαίρι που βρέθηκε έξω από το κοσμηματοπωλείο έδειξε ότι δεν υπήρχαν πάνω του δακτυλικά αποτυπώματα του Ζακ Κωστόπουλου.

Εκτός από τις ίδιες τις αναπαραστάσεις, είναι σημαντικός και ο βαθμός βεβαιότητας με τον οποίο διατυπώνονται, αλλά και οι πηγές στις οποίες αποδίδονται. Και στα δύο άρθρα όλες οι πληροφορίες αναφέρονται ως βέβαιες με εξαίρεση το ότι ο Ζακ Κωστόπουλος εγκλωβίστηκε μέσα στο κατάστημα (βλ. *φέρεται να*) στο Newsbomb. Παράλληλα, το Newsbomb αναφέρει ως πηγή του τον τηλεοπτικό σταθμό Alpha στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου, ενώ το Newsbeast επικαλείται τις αστυνομικές αρχές για την πληροφορία ότι ο άνδρας μπήκε στο κοσμηματοπωλείο και απείλησε με μαχαίρι τον ιδιοκτήτη, η οποία στη συνέχεια αποδείχθηκε αναληθής, και αναφέρεται στην ύπαρξη τεκμηρίων σε μορφή βίντεο για την επίθεση με κλοτσιές.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, παρατηρείται εκτεταμένη ασυμμετρία στην αναπαράσταση των προσώπων που συμμετέχουν στα συγκεκριμένα γεγονότα. Ενώ αποφεύγεται η κατονομασία των δραστών της επίθεσης, ο Ζακ Κωστόπουλος κατονομάζεται συστηματικά μετά την αποκάλυψη της ταυτότητάς του. Παράλληλα, το εύρος των αναπαραστάσεων για τον Κωστόπουλο είναι πολύ μεγαλύτερο απ' ό,τι για τους δύο κύριους δράστες της επίθεσης, οι οποίοι δηλώνονται κυρίως με την επαγγελματική τους ιδιότητα και με απροσδιοριστία αντίστοιχα. Ο Ζακ Κωστόπουλος αναπαρίσταται τις πρώτες δύο μέρες κυρίως ως *ληστής* και *τοξικομανής*, ιδιότητες που αμφισβητήθηκαν στη συνέχεια με βάση στοιχεία που έγιναν γνωστά, ενώ μετά υπό το βάρος των δημοσιευμένων στοιχείων φαίνεται να επιλέγεται μια πιο ουδέτερη αναπαράσταση (π.χ. *33χρονος*). Παρότι όμως προκύπτουν νέα στοιχεία που θέτουν υπό αμφισβήτηση τις αρχικές παραδοχές δεν ανασκευάζεται με σαφή και ρητό τρόπο η αρχική αναπαράσταση, με εξαίρεση το σάιτ News247. Η επιλογή των συγκεκριμένων αναπαραστάσεων προκρίνει ερμηνείες των γεγονότων (π.χ. μέσω στερεοτυπικών αντιλήψεων για ομάδες όπως οι *τοξικομανείς* ή οι *επιχειρηματίες*) και αποκλείει άλλες που θα μπορούσαν να προκύψουν με βάση άλλες πτυχές της ταυτότητας των προσώπων (π.χ. τις πολιτικές πεποιθήσεις των δραστών της επίθεσης ή τη στάση τους απέναντι σε ομάδες όπως οι *τοξικομανείς*, οι *ομοφυλόφιλοι* κ.λπ.). Με αυτό τον τρόπο κατευθύνει την ερμηνεία των γεγονότων και περιορίζει τη δυνατότητα εναλλακτικών ερμηνειών των γεγονότων.

2.3 Θάνατος Ζακ Κωστόπουλου στο Twitter

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να διερευνήσουμε πώς αναπαρίσταται ο Ζακ Κωστόπουλος σε ένα μέσο στο οποίο υπάρχει μεγαλύτερη πολυφωνία σε σχέση

με τα ειδησεογραφικά σάιτ, το Twitter. Τα δεδομένα που μελετήθηκαν περιλαμβάνουν αναρτήσεις για τα γεγονότα που οδήγησαν στον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου τις ίδιες μέρες με το σώμα κειμένων που δημιουργήθηκε από τα ειδησεογραφικά σάιτ (21/9 έως 25/9) και αριθμούν περίπου 210.000 λέξεις.

Όπως φαίνεται, ο προσδιορισμός του τι ήταν ο Ζακ Κωστόπουλος αποτελεί ένα βασικό ζητούμενο στις αναρτήσεις από το Twitter. Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται ενδεικτικά παραδείγματα αυτών των αναπαραστάσεων, οι οποίες, ενώ είναι γενικά περισσότερο αξιολογικές και φορτισμένες συναισθηματικά από εκείνες που βρέθηκαν στα ειδησεογραφικά σάιτ (π.χ. κλεφτρόνι, πουστοτραβέλι, πρεζόνι, παιδί διαμάντι, δυστυχημένη και άρρωστη υπαρξη, καμμένος), σε μεγάλο βαθμό εμφανίζουν ομοιότητες με τις αναπαραστάσεις που είναι κυρίαρχες και στα σάιτ. Μια διάσταση που δεν εμφανίζεται στα σάιτ είναι οι αναπαραστάσεις που σχετίζονται με την πολιτική (π.χ. αντιφασίστας) ή και κομματική του τοποθέτηση (π.χ. Συριζαίος), και βέβαια λείπει η διατύπωση σαφών αξιολογικών κρίσεων, που μπορεί να προέρχονται και από προσωπική εμπειρία.

Απόδοση ρόλου	Κοινωνική ταξινόμηση	Αξιολογική κρίση
ληστής κλέφτης, κλεφτρόνι	ομοφιλόφιλος, γκέι, gay, αδερφή, πουστης, πουστοτραβέλι, πουστακι	ένα (πολύ/ήσυχο/καλό και) φοβισμένο παιδί, παιδί διαμάντι, ωραίος τύπος, πολύ αγαπητός, άνθρωπος με το Α κεφάλαιο
drag queen	τοξικομανής, τζάνκι, πρεζόνι, λιώμα, ναρκομανής, πρεζακι, τέρμα φτιαγμένος χρήστης ναρκωτικών, τοξικοεξαρτημένος ...	περιθωριακός, μια δυστυχημένη και αρρωστη υπαρξη του περιθωρίου
ακτιβιστής	ΑΝΤΙΦΑ	κλεπτομανής
αρθρογραφος του Documento	Συριζαίος	καμμένος
υποψηφιος στον συνδυασμο της ΑΝΤΑΡΣΥΑ		βαθιά αντιφασίστας

Πίνακας 4 Αναπαραστάσεις του Ζακ Κωστόπουλου στο Twitter (ενδεικτικά παραδείγματα)

Οι αναπαραστάσεις που εμφανίζονται στον Πίνακα 4 για το σύνολο των δεδομένων προέρχονται κυρίως από δύο ομάδες έτσι όπως διαμορφώνονται στα κείμενα, τους υποστηρικτές του Ζακ Κωστόπουλου και τους αντιπάλους του. Μεταξύ των δύο αυτών ομάδων παρατηρείται ιδιαίτερη πόλωση. Οι υποστηρικτές του βρέθηκε ότι χρησιμοποιούν πολύ συχνά τη δομή ο Ζακ (Κωστόπουλος) δεν ήταν με στόχο τη διάψευση των κυρίαρχων αναπαραστάσεων του Κωστόπουλου στα μέσα ως ληστή και τοξικομανή, όπως φαίνεται στα επόμενα παραδείγματα. (Τηρείται η ορθογραφία του πρωτότυπου):

2. Ο Ζακ δεν ήταν ΟΥΤΕ ληστής, ΟΥΤΕ επικίνδυνος εγκληματίας, ΟΥΤΕ το τελειωμένο πρεζακι, που παρουσιάζετε ελαφρά την καρδιά, μην έχοντας ΚΑΜΙΑ απολυτως γνώση. Ήταν ένας γλυκύτατος άνθρωπος, μορφωμένος, ευασιθητός, που δεν σκεφτόταν κακό για κανέναν (23/9/2018)
3. Ο Ζάκ Κωστόπουλος δεν ήταν ένα επικίνδυνο πρεζακι (22/9/2018)
4. Ο Ζακ δεν ήταν ληστής, ούτε καν κλέφτης (23/9/2018)

Αντίθετα, οι αντίπαλοί του χρησιμοποιούν συχνά δομές υποθετικού λόγου (βλ. παραδείγματα 5 έως 7) με τις οποίες συζητούν κυρίως ποιες λεκτικές πράξεις (θα έλεγες, τι θα λέγατε) θα έκαναν οι υποστηρικτές του αν ο Ζακ Κωστόπουλος είχε διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις (π.χ. ήταν δεξιός φασίστας, ήταν χρυσαυγίτης) ή αν τα γεγονότα είχαν γίνει τελείως διαφορετικά (π.χ. είχε σφάζει τον κατασηματάρχη).

5. Δεν ήταν απλό πρεζόνι. Ήταν ο Ζακ ο οροθετικός, ο ακτιβιστής, ο αριστερός, ο προοδευτικός, ο επαναστάτης. Απλό πρεζόνι θα ήταν αν ήταν δεξιός φασίστας. (23/9/2018)
6. Θα έλεγες τα ίδια αν ο Ζακ ήταν χρυσαυγίτης;:; Θα ήταν και τότε δολοφόνοι και όλα αυτά που αναφέρεις ή θα ήταν ένας ελεύθερος επαγγελματίας που προσέφερε δικαιοσύνη; (25/9/2018)
7. Αν ο Ζακ Κωστόπουλος είχε σφάζει τελικά τόν κατασηματάρχη, τί θα λέγατε σήμερα όλοι εσως οι υποστηρικτές του? Ότι ήταν καλό παιδί, αλλά φταίνε τα ναρκωτικά? Ρε α στα διάλο πια, έχετε κάνει ήρωα τον κάθε πούστη και πρεζάκια (24/9/2018)

Στα παραδείγματα 5 και 6 με τους υποθετικούς λόγους αξιολογείται αρνητικά ο Ζακ Κωστόπουλος και οι υποστηρικτές του, ενώ παράλληλα προσδιορίζεται καλύτερα και η αντίπαλη ομάδα (δεξιός φασίστας, χρυσαυγίτης), η οποία εμφανίζεται να είναι θύμα της εκ των προτέρων αρνητικής αξιολόγησης των υποστηρικτών του Ζακ Κωστόπουλου λόγω ακριβώς αυτών των χαρακτηριστικών της. Ειδικά στο παράδειγμα 7 παρατηρείται μια στρατηγική ανάλογη με εκείνη που εμφανίζεται στην ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής (βλ. ενότητα 2.1) οι θύτες να εμφανίζονται ως θύματα και το αντίστροφο: ο κατασηματάρχης χτύπησε με κλοτσιές τον Ζακ Κωστόπουλο και ο τελευταίος είναι νεκρός, το ερώτημα όμως αντιστρέφει την πραγματικότητα και ρωτάει τι θα έλεγαν οι υποστηρικτές του Ζακ Κωστόπουλου αν εκείνος ήταν ο δολοφόνος και ο κατασηματάρχης το θύμα.

Συμπερασματικά, οι αναπαραστάσεις του Ζακ Κωστόπουλου στο Twitter φαίνεται να είναι επηρεασμένες από τις αναπαραστάσεις των μέσων ενημέρωσης, ενώ, παράλληλα, παρατηρείται και η επέκτασή τους, αλλά και η ενίσχυση της αξιολογικής τους διάστασης. Επιπλέον, εμφανίζονται εναλλακτικές αναπαραστάσεις, που βασίζονται σε άλλες πηγές, σε προσωπικές εμπειρίες των χρηστών του μέσου κ.ά. Η πόλωση ανάμεσα στις δύο κυρίαρχες ομάδες που διαμορφώνονται, υποστηρικτές και αντιπάλους, είναι έντονη και συνοδεύεται, όπως είναι αναμενόμενο και από το ιδεολογικό τετράγωνο του van Dijk (1998), από αρνητική αξιολόγηση για την εκάστοτε έξω ομάδα. Η διαμόρφωση των δύο ομάδων δεν φαίνεται να είναι ad hoc, αλλά η διάσταση στις αναπαραστάσεις και

στις αξιολογήσεις ανάγεται σε ευρύτερες ιδεολογικές διαφορές. Ενδιαφέρον έχει ότι, όπως και η Χρυσή Αυγή, οι αντίπαλοι του Ζακ Κωστόπουλου επιχειρούν να αντιστρέψουν τους ρόλους του θύματος και του θύτη.

3. Συμπεράσματα

Όπως φαίνεται από τη συζήτηση που έχει προηγηθεί με βάση τις τρεις μελέτες περίπτωσης που παρουσιάστηκαν, τα μέσα ενημέρωσης μπορούν να κατασκευάσουν πραγματικότητες χρησιμοποιώντας διαφορετικές στρατηγικές. Συγκεκριμένα, τα μέσα ενημέρωσης μπορούν:

- να επιλέξουν να αναφερθούν σε ένα γεγονός (αφιερώνοντας περισσότερα ή λιγότερα άρθρα) ή να μην αναφερθούν καθόλου σε αυτό (αναφορά ή αποσιώπηση)
- να αναπαραστήσουν διαφορετικά ένα γεγονός, τα πρόσωπα που συμμετέχουν σε αυτό και τις συνθήκες (οπτική γωνία μέσω της αναπαράστασης)
- να αναφερθούν σε διαφορετικές πηγές, ελέγχοντας ή όχι την εγκυρότητά τους (Πώς τεκμηριώνουν όσα αναφέρουν; Σε ποιες φωνές δίνουν το λόγο;)
- να τοποθετηθούν σε σχέση με τα γεγονότα, τα πρόσωπα και τις συνθήκες (αξιολόγηση).

Τα δεδομένα που συζητήθηκαν προέρχονται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, από διαφορετικά είδη δημοσιογραφικού και δημόσιου λόγου, την ενότητα των ειδήσεων σε μια ιδεολογικά τοποθετημένη ιστοσελίδα, άρθρα σε ειδησεογραφικά σάιτ και αναρτήσεις στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Twitter. Στην ιδεολογικά τοποθετημένη ιστοσελίδα παρατηρήθηκε η υποβάθμιση της δολοφονίας Φύσσα και η προσπάθεια για τήρηση «ουδετερότητας» για ένα θέμα που έθιγε ευθέως την Χρυσή Αυγή, καθώς συνδεόταν με τη δίωξή της ως εγκληματικής οργάνωσης. Παράλληλα, εντοπίστηκε η επιχείρηση αντιστροφής θύματος και θύτη, με τη Χρυσή Αυγή να παρουσιάζεται ως θύμα, και η ασάφεια στη χρήση όρων όπως *έγκλημα* με αποτέλεσμα να γίνεται δυνατή η σύγκριση μεταξύ ανόμοιων καταστάσεων.

Στα ειδησεογραφικά σάιτ παρατηρήθηκε ασυμμετρία αναπαραστάσεων, που περιορίζει σημαντικά την ερμηνεία των γεγονότων. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι τα στοιχεία που προέκυψαν στη συνέχεια θέτουν υπό αμφισβήτηση την εγκυρότητα των πηγών στις οποίες στηρίχθηκαν τα μέσα για να παρουσιάσουν τα γεγονότα που οδήγησαν στον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου. Ενώ τα στοιχεία θα έπρεπε να οδηγήσουν τα μέσα στην ανασκευή των αρχικών αναπαραστάσεων, κάτι τέτοιο δεν συνέβη σε γενικές γραμμές, αλλά τα μέσα επέλεξαν μια πιο ουδέτερη στάση σε συνδυασμό με τη διατήρηση των αρχικών αναπαραστάσεων σε χαμηλότερη συχνότητα.

Το Twitter φαίνεται να αποτελεί ένα μέσο στο οποίο εμφανίζονται τόσο αναπαραστάσεις προβεβλημένες από τα μέσα ενημέρωσης όσο και εναλλακτικές αναπαραστάσεις, σε ένα πλαίσιο πολωτικής αντιπαράθεσης με έντονη αξιολόγηση μεταξύ ομάδων που έχουν ευρύτερες ιδεολογικές διαφορές, οι οποίες εκφράζονται και στην περίπτωση του Ζακ Κωστόπουλου. Είναι ενδιαφέρον ότι από τους αντιπάλους του Ζακ Κωστόπουλου στο Twitter

χρησιμοποιείται η στρατηγική αντιστροφής θύματος – θύτη, κάτι που παρουσιάζει χαρακτηριστική ομοιότητα με τη στρατηγική της Χρυσής Αυγής.

Κλείνοντας, οι επιλογές των μέσων ενημέρωσης ως προς τις παραμέτρους που συζητήθηκαν παραπάνω μπορεί να διευρύνουν ή να περιορίζουν τον ορίζοντα των κατασκευών και των ερμηνειών της πραγματικότητας, καθώς επιδρούν στη βαρύτητα και τη σημασία που προσλαμβάνει ένα γεγονός, αλλά και στη δυνατότητα να επεξεργαστούμε τα γεγονότα και τη συμβολή των προσώπων σε αυτά. Η επίδραση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική στη δυνατότητα να ερμηνευθούν τα γεγονότα από το αναγνωστικό κοινό με διαφορετικό τρόπο από τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις τους και έξω από το θετικό ή το αρνητικό αξιολογικό πλαίσιο (πρβλ. attitudinal frame, Bublitz 2002) μέσα στο οποίο έρχονται ήδη τοποθετημένα. Μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter φαίνεται ότι μπορούν να αποκτήσουν ρόλο αντίβαρου στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις, αλλά μπορεί να είναι παράλληλα και χώροι αναπαραγωγής ή και περαιτέρω επέκτασής τους.

Βιβλιογραφία

- Baker, Paul, Costas Gabrielatos, Majid KhosraviNik, Michał Krzyżanowski, Tony McEnery & Ruth Wodak. 2008. A useful methodological synergy? Combining Critical Discourse Analysis and Corpus Linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse and Society* 19(3), 273-306.
- Bublitz, Wolfram. 2002. Emotive prosody: How attitudinal frames help construct context. In Ewald Mengel, Hans-Jörg Schmid & Michael Steppat (eds) *Anglistentag Bayreuth. Proceedings*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 381-391.
- Γούτσος, Διονύσης & Γεωργία Φραγκάκη. 2015. *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Αθήνα: ΣΕΑΒ. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/1932>
- Fragaki, Georgia. 2017. "Tragic event" vs. "cowardly murder": A longitudinal study of Golden Dawn's lexicogrammatical choices and discourse strategies. In Ourania Hatzidaki & Dionysis Goutsos (eds) *Greece in Crisis: Combining Critical Discourse and Corpus Linguistics Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, 293-329.
- Goutsos, Dionysis. 2010. The Corpus of Greek Texts: A reference corpus for Modern Greek. *Corpora* 5(1), 29-44.
- Halliday, Michael A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold.
- Hatzidaki, Ourania & Dionysis Goutsos (eds). 2017. *Greece in Crisis: Combining Critical Discourse and Corpus Linguistics Perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Reisigl, Martin & Ruth Wodak. 2001. *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London/New York: Routledge.
- van Dijk, Teun A. 1998. Opinions and ideologies in the press. In Alan Bell & Peter Garrett (eds) *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell, 21-63.
- van Leeuwen, Theo. 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Φραγκάκη, Γεωργία. 2010. *Ο αξιολογικός ρόλος του επιθέτου και η χρήση του ως δείκτη ιδεολογίας: Μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων δημοσιογραφικού λόγου*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Φραγκάκη, Γεωργία. 2020. Αναπαραστάσεις του Ζακ Κωστόπουλου στο Twitter: Στρατηγικές και αξιολόγηση. *Γλωσσολογία* 28, 49-80.
- Φραγκάκη, Γεωργία & Γιώργος Πολυμενέας. 2021. *Επίδοξος ληστής, ιδιοκτήτης κοσμηματοπωλείου και δεύτερο άτομο: Αναπαραστάσεις δρώντων σε άρθρα ειδησεογραφικών σάιτ για τον θάνατο του Ζακ Κωστόπουλου*. Στο Θ. Μαρκόπουλος, Χ. Βλάχος, Α. Αρχάκης, Δ. Παπαζαχαρίου, Γ. Ι. Ξυδόπουλος & Α. Ρούσσου (επιμ.), *Πρακτικά του 14ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Πανεπιστήμιο Πατρών, 1430-1444. Διαθέσιμο στο: <https://pasitheo.library.upatras.gr/icgl/article/view/3776/3819>
- Zappavigna, Michele. 2012. *Discourse of Twitter and Social Media: How we Use Language to Create Affiliation on the Web*. London: Continuum.

Έξι αθησαύριστα νεανικά δοκίμια του Γιώργου Σεφέρη*

Παναγής Αλιπράντης
Διδάκτωρ Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου

Περίληψη

Η εργασία αυτή αναφέρεται σε έξι αθησαύριστες βιβλιογραφικά εκθέσεις ιδεών συνταγμένες από τον νεαρό μαθητή Γεώργιο Σ. Σεφεριάδη [=Γιώργο Σεφέρη], κατά τα σχολικά έτη 1915-1916 και 1916-1917, όπως αυτές περιλήφθηκαν στα αντίστοιχα «εκθεσολόγια» που δημοσίευσε ο Δημήτριος Ν. Γουδής και γνώρισαν μεγάλη διάδοση και επιτυχία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Η δημοσίευση των γλαφυρά γραμμένων αυτών πλαισιώνεται από ποικίλα δεδομένα που σχετίζονται με τη βιογραφία του ποιητή καθώς και την ιστορική, πολιτισμική και εκπαιδευτική συγκυρία της εποχής.

© 2022 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Λέξεις-κλειδιά: Εκθέσεις ιδεών, Γιώργος Σεφέρης, Δημήτριος Ν. Γουδής

doi:

Abstract

This paper refers to six expositions of ideas (ektheseis ideon), unknown to the relative bibliography so far; they were written by the young student Georgios S. Seferiadis [=George Seferis], during the school years 1915-1916 and 1916-1917, and were included in the corresponding books published by Dimitrios N. Goudis which were widely circulated during this period. The publication of these beautifully written texts is accompanied by various data related to the biography of the poet as well as the historical, cultural and educational situation of the time

© 2022 Library and Information Center, The University of the Peloponnese

Keywords: Expositions of ideas (ektheseis ideon), George Seferis, Dimitrios N. Goudis

Ο Γιώργος Σεφέρης, όπως είναι γνωστό, γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1900 και έζησε εκεί μέχρι την αναχώρηση της οικογένειας Σεφεριάδη για την Αθήνα, το 1914. Προερχόταν από ένα λόγιο επιστημονικό και λογοτεχνικό οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο «ήταν από την αρχή ευνοϊκό για μια δυνατότητα φιλολογικής επιδόσεως και σταδιοδρομίας του Γιώργου Σεφέρη»¹, αλλά και για τα άλλα δύο αδέρφια του, της Ιωάννας (1904-2000) και του Άγγελου (1905-1980).² Έλαβε από την αρχή, στο αρχαίο εκείνο κέντρο της Ιωνίας, προσεγμένη εκπαίδευση, έχοντας πάντα την επίβλεψη και τη καθοδήγηση του πατέρα του, Στυλιανού Σεφεριάδη,³ ενός επιστήμονα «διεθνούς στάθμης».⁴

Με τον ερχομό τους στην Αθήνα ο πατέρας έγραψε τον Γιώργο στη Β΄ τάξη του «Προτύπου Γυμνασίου»,⁵ τον Άγγελο στην πρώτη Ελληνικού στο Πρότυπο Γυμνάσιο που λειτουργούσε στην πλατεία Ελευθερίας· διευθυντής ο Δημήτρης Γληνός,⁶ και την Ιωάννα στο ιδιωτικό σχολείο «της κυρίας Κρίκου».⁷ Η φοίτηση των τριών παιδιών στην Ελλάδα συνέπεσε με την ανανεωτική εκπαιδευτική περίοδο του νέου Προγράμματος 1914-1917 του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Παιδείας, μία περίοδος που ακολούθησε την εδαφική αύξηση της Ελλάδας μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, τη συνταγματική μεταρρύθμιση στον τομέα της Παιδείας του 1911, αλλά και τα πρώτα αποτελέσματα από τις παιδαγωγικές και εκπαιδευτικές προσπάθειες φωτισμένων παιδαγωγών (Γληνός, Δελμούζος, Σκάρτσης, Τριανταφυλλίδης κ.ά.).

Η εκπαίδευση που έλαβε ο Γιώργος στο Λύκειο Αρώνη στη Σμύρνη ήταν κατάλληλη και επαρκής, ώστε να του επιτρέψει να διακριθεί στο απαιτητικό Πρότυπο Κλασσικό Γυμνάσιο του Διδασκαλείου της Μέσης Εκπαιδεύσεως,⁸ «το

* Τα τρία πρώτα δοκίμια εξ αυτών δημοσιεύτηκαν στο Περιοδικό *Πόρφυρας*, 174, Ιανουάριος-Μάρτιος, Κέρκυρα, 2021. Εδώ ξαναπαρουσιάζονται με επιπλέον πληροφορίες. Τα άλλα τρία είναι αθησαύριστα και αβιβλιογράφητα.

¹ Αντρέας Καραντώνης, «Γιώργος Σεφέρης. Από τη ζωή και το έργο του», *Νέα Εστία*, Αφιέρωμα Γιώργος Σεφέρης, Αθήνα, τχ. 1084, 15 Οκτωβρίου 1972, σ. 49.

² «Είχα δύο αδέρφια, Και οι δύο έγραφαν ωραία ποιήματα. Ο πρώτος, ο Γιώργος ακούστηκε. Πήρε βραβεία ... ο δεύτερος, ο Άγγελος πάντα κλειστός, άγνωστος ... τα ποιήματα του χάθηκαν ... Ο Άγγελος ίσως ο καλύτερός μας, διάλεξε τη σιγή», Ιωάννα Τσάτσου, *Ο αδελφός μου Γιώργος Σεφέρης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1973, σ. 9.

³ *Σύμμικτα Σεφεριάδου, Melanges Séfériades*, Γεώργιος Κ. Τενεκίδης, Στυλιανός Π. Σεφεριάδης (1873-1951), χ. 1, Αθήναι 1961, σσ. XV-XXIV. Ο Στυλιανός Σεφεριάδης υπήρξε πολυσχιδής προσωπικότητα· ονομαστός διεθνολόγος, συνεργάτης του Ελ. Βενιζέλου, καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου, δημοσίου και ιδιωτικού, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1919) και Παρισίων, Μέλος του Διαρκούς Διαιτητικού Δικαστηρίου της Χάγης, σύμβουλος Επικράτειας κ.ά. Κοσμήτωρ (1927-28 και 1937-38), πρύτανης (1933-34), ακαδημαϊκός (1933). Συγγραφέας γονιμότετος πανεπιστημιακών συγγραμμάτων, μεταφραστής αρχαίων δραμάτων και έργων του Byron, δραματογράφος, ποιητής.

⁴ Ιωάννα Τσάτσου, *ό.π.*, σ. 21. Η ίδια γράφει σε άλλο έργο της, *Στιγμές και Μνήμες*, Εστία, Αθήνα, 1988, σ. 131, ότι: «είχαν συζητήσει μια στιγμή να του απονεύσουν το βραβείο Νόμπελ Ειρήνης, όπως μου έλεγε ο φίλος του καθηγητής μου Κώστας Τριανταφυλλόπουλος».

⁵ Στο ίδιο, σ. 44.

⁶ Γιώργος Σεφέρης, «Σήμα Άγγελου Σεφεριάδη». *Δοκίμες*, τ. Β΄, Παραλειπούμενα (1932-1971), Ίκαρος, 1993, σ. 241.

⁷ Ιωάννα Τσάτσου, *ό.π.*, σ. 35.

⁸ Υπάρχει μια διχογνωμία όσον αφορά το Γυμνάσιο φοίτησης του Σεφέρη: ο Κωνσταντίνος Τσάτσος (*Λογοδοσία μιας ζωής, Οι Εκδόσεις των Φίλων*, Αθήνα 2000, τ. 1, σ. 186) γράφει: «Τα δύο αγόρια φοιτούν στο Βαρβάκειο...» Το ίδιο υποστηρίζει και ο Γιώργος Κορωναίος («Ψηλάφισε τις ρίζες της ελληνικής φυλής...», *Εφημερίς Ακρόπολις*, 6 Σεπτεμβρίου 1974, σσ.

άνωτερον εξ όλων των εν Αθήναις δημοσίων εκπαιδευτικών καθιδρυμάτων», σύμφωνα με τους μαθητές του.⁹ Ένα τέτοιο Γυμνάσιο θα έπρεπε να έχει και κατάλληλους καθηγητές, και πράγματι το Υπουργείο για τον διορισμό τους απαιτούσε την κατοχή διδακτορικού διπλώματος Φιλοσοφίας και παράλληλα διδακτική και παιδαγωγική επάρκεια.¹⁰ Επ' αυτού θα επικαλεστούμε αξιότερα και τις μαρτυρίες των μαθητών του, οι οποίοι τους αποκαλούν οι «εκ των καλύτερων και δοκιμωτέρων καθηγητών»¹¹ και αλλού «οι αριστείς του σχολείου καθηγηταί».¹² Ο δε Κωνσταντίνος Τσάτσος, εξήντα χρόνια μετά, όταν κατάρτιζε τα απομνημονεύματά του, που και αυτός ήταν απόφοιτος (1914) του ιδίου Γυμνασίου, μας βοηθά προσθέτοντας ενδιαφέροντα στοιχεία, αναφέρει ακόμη και ονόματα καθηγητών: «Είχα κάμποσους εξαιρετικούς καθηγητές»,¹³ Γληνός, Γουδής, Δεκάγος, Κουγέας, Λαμπράκης, Μπέρτος, Τζάρτζανος.¹⁴

Ο Γιώργος «είχε την τύχη να έχει καλό δάσκαλο τον περίφημο Γουδή...».¹⁵ Ήταν καθηγητής του, κατά τα δύο χρόνια των σπουδών του, στα μαθήματα των Ο Γουδής,¹⁶ εκτός από τις πρωτοποριακές διδακτικές ιδέες του, είχε τη

134-139): «Στην Αθήνα γράφτηκε στο Βαρβάκειο». Το βάρος όμως θα πέσει στη μαρτυρία της αδελφής του, Ιωάννας, που προαναφέραμε, και στον καθηγητή του Δ. Ν. Γουδή, ότι το Γυμνάσιο της φοίτησής του ήταν το Πρότυπο Γυμνάσιο. Το Γυμνάσιο αυτό κατά τη σύστασή του (1910) εγκαταστάθηκε στο κτήριο επί της συμβολής των οδών Πατησίων και Σολωμού (Κωνσταντίνος Τσάτσος, *ό.π.*, σ. 50). Αργότερα, τον Ιανουάριο του 1921, αφού είχε περάσει από το κτήριο της Πλατείας Ελευθερίας, μεταφέρθηκε και στεγάστηκε στο κτήριο της Βαρβακείου Σχολής, όπως και το Πρότυπο Πρακτικό Γυμνάσιο, και στο τέλος της δεκαετίας του 1920 ενσωματώθηκε με το Βαρβάκειο, και λόγω αυτής της ενσωμάτωσης υπάρχει η αντιγνωμία.

⁹ Δ. Ν. Γουδής, *Επιστολαί, Εκθέσεων, τεύχη ΚΑ'-ΚΒ'*, Εν Αθήναις εκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Κυριακού, οδός Τάκη 13, 1930, σ. 211.

¹⁰ *Νόμοι ψηφισθέντες κατά την Έκτακτον Σύνοδον της ΙΗ' Βουλευτικής Περιόδου*, Εν Αθήναις, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1910. Νόμος 3718/22 Απριλίου 1910, «Περί παιδαγωγικής μορφώσεως και δοκιμασίας των λειτουργών της Μέσης Εκπαιδεύσεως», σ. 340 κ.ετ.

¹¹ Δ.Ν. Γουδής, *Επιστολαί, Εκθέσεων, τεύχη ΚΑ'-ΚΒ'*, *ό.π.*

¹² *Ό.π.*, σ. 107.

¹³ Κωνσταντίνος Τσάτσος, *ό.π.*, σ. 50.

¹⁴ *Το ίδιο*, σσ. 60-61.

¹⁵ Ιωάννα Τσάτσου, *ό.π.*, σ. 34.

¹⁶ Δημήτριος Ν. Γουδής, φιλόλογος άριστος με μεθοδικότητα, καινοτόμος εκπαιδευτικός με υψηλό παιδαγωγικό ήθος, γλωσσομαθής, με επιστημονική συγκρότηση. Γεννήθηκε το 1875 στην Τρίπολη και έλαβε εκεί τις εγκύκλιες σπουδές. Το 1889 γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, με καθηγητές τους Κ. Κόντο, Γ. Μυστριώτη, Γ. Χατζηδάκι, Σπ. Βάση, Σπ. Λάμπρο κ.ά. Προτάθηκε να μεταβεί στην Ευρώπη με υποτροφία, ως αριστούχος με την εισήγηση του Κοσμήτορος της Φιλοσοφικής Σχολής Σπ. Λάμπρου, το 1894, και με τις δαπάνες του Πανεπιστημίου, αλλά αυτή, λόγω των συνεπειών της χρεοκοπίας του 1893, ματαιώθηκε. Το 1895 διορίστηκε σχολάρχης στο Καρπενήσι και μετέπειτα διετέλεσε καθηγητής στο Αυλωνάρι, στην Ύδρα, στη Μεσσήνη και τέλος στο Γυμνάσιο της πατρίδας του (1899-1910). Στη συνέχεια μετατέθηκε στο, όπως αναγράφεται, «Πρότυπο Κλασσικό Γυμνάσιο του προσηρτημένου εις το Διδασκαλείον της Μέσης Εκπαιδεύσεως, δια την πρακτικήν εξάσκησιν τών εις αυτό μετεκπαιδευομένων καθηγητών», και από το 1920 μέχρι το 1930 γυμνασιάρχης του. Το 1930 τοποθετήθηκε στη διεύθυνση του Βαρβακείου Λυκείου και τον επόμενο χρόνο αποχώρησε από την εκπαίδευση. Ο Γουδής είχε και σημαντικό συγγραφικό έργο, παρόλο το βάρος της εκπαιδευτικής εργασίας. Εξέδωσε με άφθονα σχόλια τα έργα των αρχαίων συγγραφέων που δίδασκε, σε επανειλημμένες εκδόσεις, οι οποίες συνεχίστηκαν μέχρι τη δεκαετία του 1970: Όμηρο· την *Αντιγόνη*, την *Ηλέκτρα*, τον *Οιδίποδα Τύραννο* του Σοφοκλή· *Ιφιγένεια εν Αυλίδι* και εν *Ταύροις* του Ευριπίδη· την *Απολογία* του Σωκράτη, τον *Πρωταγόρα* και τον *Φαίδωνα* του Πλάτωνα· *Ανθολογία Αρχαίων Ελλήνων Λυρικών*. Άλλα έργα του: *Περί του Άργου του Πανόππου*

συνήθεια, την οποία συναντάμε σε παλαιότερους εκπαιδευτικούς, να συλλέγει τις καλύτερες εκθέσεις των μαθητών του. Οι εκθέσεις αυτές γράφτηκαν όχι μόνο κατά τη συνήθη προκαθορισμένη ώρα του ωρολογίου σχολικού προγράμματος, αλλά και κατά την περίοδο των τριμηνιαίων και εξαμηνιαίων εξετάσεων,¹⁷ και άλλες γράφτηκαν «κατ' οίκον». Αυτά τα επώνυμα μαθητικά δοκίμια δεν τα κράτησε ως λάφυρα αποθηκευοντάς τα, όπως άλλοι, αλλά τα δημοσίευσε με τη φροντίδα του και με δικές του δαπάνες, με τον τίτλο *Εκθέσεις των μαθητών μου*, για να χρησιμεύσουν ως υποδείγματα γραφής, με σκοπό να βοηθήσουν όλους τους μαθητές, όπου κι αν αυτοί βρίσκονταν. Σε πολλά μέρη της Ελλάδος έφθασε, όπως φαίνεται από τις παραγγελίες, το πρώτο αυτό πλήρες εκθεσιολόγιο της εποχής στα εκπαιδευτικά χρονικά, αποκλειστικά από μαθητές. Πολλά τεύχη της σειράς επανεκδόθηκαν δεύτερη και τρίτη φορά, και το εγχείρημα αυτό του Γουδή απέδωσε και εκτιμήθηκε. Μέσα από τις εκατοντάδες σελίδες της σειράς των Εκθέσεων περνούν ονόματα μαθητών που αργότερα έλαμψαν σε όλους τους τομείς της ελληνικής κοινωνίας. Δεν θα μείνουμε σε γνωστά ονόματα, γιατί δεν είναι το θέμα μας, θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε έξι εκθέσεις ιδεών που γράφτηκαν τὰ σχολικά έτη 1915-16 και 1916-17 από τον μαθητή Γεώργιο Σ. Σεφεριάδη, τα οποία, από όσο γνωρίζουμε, δεν συμπεριλαμβάνονται στην πρόσφατη (2016) βιβλιογραφική καταγραφή των έργων του Γιώργου Σεφέρη.¹⁸

*

Πριν προχωρήσουμε στο κυρίως θέμα μας, για να αντιληφθούμε και να εκτιμήσουμε όσα απαιτούνται σχετικά με τη θεματολογία και τις απαιτήσεις των Εκθέσεων Ιδεών εκείνης της εποχής, είναι αναγκαίο να ανατρέξουμε σύντομα στο «Πρόγραμμα Μέσης Εκπαιδύσεως του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Παιδείας» της 3ης Οκτωβρίου 1914, το οποίο, όπως όλα τα προγράμματα, θα διαρκούσε μία τριετία και συνέπεσε ακριβώς με τη φοίτηση του Γιώργου Σεφέρη.

Ιεραρχικά, το πρώτο μάθημα όλων των τάξεων του Γυμνασίου κατείχε εκείνο των Ελληνικών (Αρχαία και Νέα). Για την Δ' τάξη το Πρόγραμμα όριζε δέκα ώρες διδασκαλία την εβδομάδα.¹⁹ Το μάθημα των Νέων Ελληνικών, που

(1899), *Εναίσιμος διδακτορική διατριβή*, *Διδακτικά* (1915), *Οι χαρακτήρες εν τη Σοφοκλείω Αντιγόνη* (1917), *Διορθωτικά εις Αρχαίους Έλληνας Ποητάς* (1935), *Τα μυστήρια της Ελευσίνας* (1935), *Το Μαντείο των Δελφών*, τ. Α' (1937), που βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών, Πέθανε στις 13 Φεβρουάριου 1939. Άφησε την περιουσία του στον Δήμο Τριπόλεως, με την επιθυμία να ιδρυθεί Διδακτήριο, το οποίο να στεγάσει όλα τα διασκορπισμένα λειτουργούντα Γυμνάσια αρρένων. (Τα στοιχεία αυτά αντλήθηκαν από: *Ο Βίος και τα έργα του Δημητρίου Μ. Γουδή*, Εκδίδεται υπό Παν. Δ. Κυριακού, Επιμελεία Αλεξάνδρου Γ. Σαρή, Εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Κυριακού, 1940).

¹⁷ Δ. Ν. Γουδής, *Επιστολαί Εκθέσεων*, τεύχη ΚΑ'-ΚΒ', ό.π., σ. 237.

¹⁸ Δημήτρης Δασκαλόπουλος, *Βιβλιογραφία Γιώργου Σεφέρη (1922-2016)*, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 2016.

¹⁹ Δαυίδ Αντωνίου, *Τα Προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, Ιστορικό Αρχείο Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, τ. 3, Αθήνα 1989, σ. 53.

Ο Αλέξανδρος Γ. Σαρή, *Διδασκαλία Νεοελληνικών Λογοτεχνημάτων*, Εν Αθήναις 1924, σ. 3. Καθηγητής και αυτός του Προτύπου Γυμνασίου, καταγράφει την απαξίωση που δεχόταν αυτό το μάθημα: «Η νεωτέρα ελληνική λογοτεχνία, αγνοηθείσα μεν τελείως από τα σχολεία μέχρι του 1884, και μέχρις εσχάτων δε μεγάλως περιφρονουμένη, καταλαμβάνει τέλος βαθμηδόν μεταξύ

τότε ακόμη δεν ήταν ανεξάρτητο, αλλά ενιαίο με τα Αρχαία Ελληνικά και με κοινή βαθμολογία, κάνει διστακτικά για πρώτη φορά την εμφάνισή του στη Γ' και Δ' Γυμνασίου, με μία ώρα την εβδομάδα, την οποίαν εξοικονομούσαν, κατά το δυνατόν, απ' τις ώρες των Αρχαίων Ελληνικών.²⁰ Το νεοεισαχθέν αυτό μάθημα χωρίζεται στα Κείμενα και στις «Συνθέσεις».²¹ Η ύλη των Κειμένων δεν είχε ορισθεί συγκεκριμένα, αλλά με ένα πολύ γενικό τρόπο²² καθόριζε την εξέταση μόνο ποιημάτων και δραμάτων, όχι πεζογραφημάτων.²³ «ανάγνωσιν κατ' οίκον εκλεκτών δραμάτων νεοελληνικών και ξένων, εν δοκίμω νεοελληνική μεταφράσει», που θα υποδείκνυε ο καθηγητής και θα μελετούσαν οι μαθητές στο σπίτι τους, και την ώρα που θα ξέκλεβαν από τα Αρχαία Ελληνικά ο καθηγητής με τους μαθητές του θα προσέγγιζαν το κείμενο. Η διδακτική αυτού του μαθήματος δεν είχε ακόμη διαμορφωθεί, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί της εποχής δεν είχαν κατάλληλη εκπαίδευση,²⁴ ούτε διδάχτηκαν κάτι σχετικό κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, αφού δεν υπήρχε ακόμη αντίστοιχη πανεπιστημιακή έδρα. Άλλοι το υποτιμούσαν και άλλοι το περιφρονούσαν.²⁵ Την επιταγή αυτή του Προγράμματος σπάνια την τηρούσαν «και όλοι θυμόμαστε», γράφει ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, «πόσο την εποχή εκείνη παραμελούσαν τα νεοελληνικά στο σχολείο».²⁶

Αντιθέτως για την Έκθεση Ιδεών, το Πρόγραμμα ήταν απαιτητικό και απολύτως συνυφασμένο με τα μαθήματα των Αρχαίων Ελληνικών, των Λατινικών και της Ιστορίας. Η ύλη για την επιλογή των θεμάτων ήταν εκτεταμένη, αντλούμενη από τη μεγάλη δεξαμενή του περιεχομένου των ανωτέρω μαθημάτων που διδάσκονταν σε κάθε τάξη του Γυμνασίου.²⁷ Τα θέματα ήσαν ποικίλα: χαρακτηρισμοί προσώπων, που προέρχονται από τους πρωταγωνιστές των αρχαίων δραμάτων και σύγκριση αυτών.²⁸ Ανάλυση ρητορικών λόγων και εκλεκτών τεμαχίων που περιέχουν ηθικά διδάγματα,

των άλλων μαθημάτων την θέσιν, ήτις της ανήκει και εξ ης θα δυνηθή ν' αποδώση πολυτίμους, ως πάντες δέχονται, καρπούς».

²⁰ Βασιλείος Ιω. Τόγιας, *Το μάθημα των Νέων Ελληνικών στη Μέση Εκπαίδευση. Ιστορική Θεώρηση (1833-1967)*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1988, τ. 1, σ. 376.

²¹ Τόγιας, *ό.π.*, σ. 370.

²² *Ό.π.*, 377.

²³ *Το ίδιο.*

²⁴ Αυτό υποστηρίζουν ο Αχιλλέας Τζάρτζανος και ο Παναγής Λορεντζάτος, *Λεξιλογικά Υπομνήματα εις τα Νέα Ελληνικά Αναγνώσματα*, εν Αθήναις, Τυπογραφείο της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη 1915, σ. 4: «...ου μόνον αλλά και αι απορία κατά την ερμηνείαν νεοελληνικού κειμένου παρουσιάζονται εις τους διδάσκοντας περισσότεραι του συνήθους και η λύσις αυτών δια την έλλειψιν καταλλήλων βοηθημάτων είναι δυσχερεστέρα και επιπονωτέρα ή όσον οι πολλοί νομίζουν».

²⁵ Τόγιας, *ό.π.*, σ. 337.

²⁶ Κωνσταντίνος Τσάτσος, *ό.π.*, σ. 65.

²⁷ Δαυίδ Αντωνίου, *ό.π.*, τ. 1, σ. 380 και σ. 708. Η διδακτέα ύλη των Αρχαίων Ελληνικών της Δ' τάξης του Γυμνασίου ήταν: Ερμηνεία μιας εκ των τραγωδιών του Σοφοκλή· μέρη από τις τραγωδίες *Ιππόλυτος*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, εν *Ταύροις* και *Μήδεια* του Ευριπίδη· μέρη των διαλόγων *Γοργία*, *Πρωταγόρα*, *Φαίδωνα* και *Πολιτείας* του Πλάτωνα· δύο-τρία *Ειδύλλια* του Θεόκριτου· ο *Επιτάφιος* του Περικλή· τμήματα από τις δώδεκα τελευταίες ραψωδίες της *Ιλιάδας*· εκλογή μερών του Στράβωνα και του Παιουανία (Δαυίδ Αντωνίου, *ό.π.*, τ. 1, σσ. 618-619).

²⁸ Τόγιας, *ό.π.*, σ. 380.

αξιωματικές φράσεις, γνωστά ρητά.²⁹ περιγραφή καλλιτεχνικών έργων, ανάπτυξη παροιμιών, επιστολές, ευθυμογραφήματα, αποφθέγματα, στοχασμοί, περιγραφή εκδρομών, σύνταξη πανηγυρικών λόγων, εγκωμίων κ.ά.³⁰ Ο διδάσκων προπαρασκεύαζε το θέμα με τη συνεργασία των μαθητών και πρόσθετε για τη βοήθειά τους ό,τι νόμιζε αναγκαίο στοιχείο για τη διευκόλυνση της σκέψης τους, χωρίς να δεσμεύει παράλληλα την αυτενέργειά τους.³¹

Το Πρόγραμμα απαιτούσε δύο εκθέσεις τον μήνα· η μία να γράφεται στο σχολείο και η άλλη στο σπίτι. Τα δοκίμια των μαθητών διορθώνονταν από τον καθηγητή ως προς το περιεχόμενο, τα γραμματικά και συντακτικά σφάλματα, τη γλωσσική ορθότητα απαλλαγμένη από ξενισμούς, χυδαϊσμούς, αρχαϊσμούς, ώστε να είναι «σύμφωνος προς την φύσιν της νέας Ελληνικής γλώσσας (καθαρεύουσας) και καθόλου προς το γλωσσικόν ημών συναίσθημα».³² Στο σχολείο γινόταν η προσπάθεια κατανόησης των σφαλμάτων κατόπιν υποδείξεων, συγχρόνως και η επικέντρωση των προτερημάτων και τελικά η ανάδειξη των καλύτερων δοκιμίων.³³ Όσον αφορά την κατ' οίκον γραφή της έκθεσης, η επιλογή του θέματος τηρούσε τα ως άνω κριτήρια, που

²⁹ Δαυίδ Αντωνίου, *ό.π.*, τ. 1, σ. 729-30 και σ. 328.

³⁰ Η θεματολογία αυτή φαίνεται και από τη σειρά Εκθέσεις των μαθητών μου. Πάνω στη θεματολογία των Εκθέσεων και στη γλώσσα γραφής, ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, *ό.π.*, τ. 1, σ. 59, συμπληρώνει: «Μας έβαζαν συνήθως ως θέματα ή την περίληψη μιας δημηγορίας του Θουκυδίδη ή του Δημοσθένη, ή την ανάπτυξη κανενός αρχαίου ρητού. Μόλις άρχιζε να ζεσταίνει ο καιρός, έμπαινε η κλασική έκθεση με την επικεφαλίδα “Η άνοιξις” και μετά τις διακοπές των Εορτών μάς λέγανε να γράψουμε πώς περάσαμε τις γιορτές. Για όλα αυτά τα θέματα, μου ήταν αδύνατο να αραδιάσω δύο φράσεις και μάλιστα στην απόλυτη καθαρεύουσα που μου ήταν ξένη και άγνωστη».

³¹ Δαυίδ Αντωνίου, *ό.π.*, τ. 1, σ. 380 και σ. 708.

³² *Ο.π.*, σσ. 618-619.

³³ Τόγιας, *ό.π.*, σ. 381. Στο τεύχος ΙΒ' *Εκθέσεις, Πόνοι-Όνειρα-Στοχασμοί*, σσ. 157 κ.εξ., παρουσιάζεται από τον Δ. Γουδή, ο προσωπικός του τρόπος διόρθωσης των μαθητικών δοκιμίων. «Κατά την μέθοδο της αυτενεργού διορθώσεως, την εισαχθείσαν υφ' ημών πρώτων εις το Πρότυπον Κλασσικόν Γυμνάσιον», την οποία μεταφέρουμε: Οι μαθητές διαιρούνται σε ζεύγη ισόπαλων μαθητών. Κάθε μαθητής είχε δύο τετράδια· το Πρόχειρο και το Καθαρό. Μετά το γράψιμο της Έκθεσης γίνεται η ανταλλαγή των τετραδίων του ζεύγους των μαθητών. Το τετράδιο του άλλου το παίρνει ο συμμαθητής στο σπίτι του και οφείλει το βράδυ να το μελετήσει, να κρατήσει σημειώσεις των αρετών και των ελλείψεων, να διορθώσει τις ανορθογραφίες και την επόμενη ημέρα να αποδώσει το τετράδιο στους επιμελητές της τάξης, κρατώντας πάντοτε μαζί του τις σημειώσεις κρίσης. Τα Πρόχειρα τετράδια κατατίθενται επάνω στην έδρα και καλείται ένας από τους δύο μαθητές π.χ. ο Α (πρώτα καλούνται οι αδυνατότεροι). Ο Α ανέρχεται στην έδρα και διαβάζει την έκθεσή του, ενώ οι υπόλοιποι ακούνε και αν θέλουν κρατούν σημειώσεις των προτερημάτων και των μειονεκτημάτων. Μετά την ανάγνωση καλείται ο επόμενος του ζεύγους, «ο λεγόμενος παρ' ημίν Εισηγητής», να κάμει εισήγηση της κρίσης του, ο οποίος οφείλει να εξάρει τα καλά σημεία, «αν αυτή περιεστράφη περί το θέμα, εάν έχη καλήν διάρθρωσιν της ύλης, εάν τα μέλη έχουν συμμετρίαν, διάφορα κοσμήματα της εκθέσεως κ.λπ. και είτα να εισέρχεται και εις λεπτομερείας, κατόπιν δε, μετά πολλής λεπτότητος να επιλαμβάνεται του ελέγχου των κατ' αυτών ημαρτημένων, των γενικών πρώτων, των λεπτομερειών έπειτα. Μετά τούτο καλούνται και οι άλλοι μαθηταί να εκφράσουν τας κρίσεις αυτών, επαινούντες ή επικρίνοντες, μετά το πέρας του ελέγχου ο ελεγχόμενος δύναται να απαντήση δηλών αν αποδέχεται ή ου τας γενομένας παρατηρήσεις και δια τι». Κατόπιν αυτών επεμβαίνει ο καθηγητής και μαζί με τους μαθητές κρίνουν την έκθεση και την όλη γενικότερη πρόοδο του μαθητού. Με τον τρόπο αυτό προχωρούντες φθάνουν στις άριστες και αφού αναγνωστούν όλες, ερωτάται η τάξη «τις ήτο η πασών άριστη;». Μετά το πέρας του ελέγχου ο κάθε μαθητής γράφει την έκθεση με όλες τις διορθώσεις που επήλθαν στο Καθαρό τετράδιο.

αναφέρθηκαν, σχετικά με της αντίστοιχης στο σχολείο. Μπορούσε το θέμα να μην ήταν απολύτως συγκεκριμένο· να δινόταν μία έννοια και να ζητούσε ο καθηγητής να προσδιορίσει το θέμα ο μαθητής ή ακόμη και το θέμα να ήταν ελεύθερο, ώστε να διαπιστωθεί και ο βαθμός αυτενέργειας του κάθε νέου. Όταν όμως ο διδάσκων διαπίστωνε ότι ο μαθητής «δεν ηργάσθη κατ' οίκον αυτοτελώς»³⁴ μπορούσε να τον ελέγξει και να υποστεί ακόμη και τις συνέπειες της πράξης του. Ένα τέτοιο περιστατικό αναφέρει ο Κωνσταντίνος Τσάτσος.³⁵ Η βαθμολογία αναγραφόταν στο γραπτό και υπολογιζόταν στη γενική επίδοση. Έπρεπε να τηρούνται όλες οι οδηγίες αυστηρά, διότι ευρίσκονταν τα γραπτά στη διάθεση του «διορισθησομένου επιθεωρητού, ίνα βεβαιωθή περί της ανελλιπούς διδασκαλίας και περί της ικανότητας των μαθητών».³⁶

Τα μαθητικά δοκίμια του Σεφέρη, που θα σχολιάσουμε, γράφτηκαν τις σχολικές χρονιές 1915-16 και 1916-17 και είναι σύμφωνα με τις οδηγίες και με το πνεύμα του Προγράμματος. Τα θέματα αυτά που ανέπτυξε είναι διάφορα.

Διαβάζοντας τις εκθέσεις διακρίνεται ένας κοινός τόπος άντλησης ιδεών, για τις τρεις πρώτες προφανώς από τις γνώσεις που προήλθαν από τα σχολικά εγχειρίδια και από τις συμβουλευτικές κατευθύνσεις του διδάσκοντα.

Ιδιαίτερος στο δεύτερο θέμα, το οποίο παρέχει μεγαλύτερη ευρύτητα περιεχομένων, σκιαγραφείται η κατάλληλη, ενθουσιώδης και ορμητική παρουσίαση των αθανάτων δημιουργημάτων του Ιερού Βράχου από τον «εμπνευσμένον», όπως έγραφε μαθητής του,³⁷ καθηγητή τους, ο οποίος κατά την αυτοψία τους, προξένησε τον οίστρο της θαυμασίας γραφίδας τους, Η Ιωάννα Τσάτσου συνεχίζει τον σύντομο έπαινο του καθηγητή: «Ο Γουδής οδηγούσε τους μαθητές του στα Μουσεία, στην Ακρόπολη, στον Κεραμεικό. Τους δίδασκε τα αρχαία κείμενα και παράλληλα την ιστορία της εποχής τους. Είχε την τέχνη να ελκύει τον μαθητή του. Τα παιδιά δεν ήθελαν ποτέ να χάσουν το μάθημά του».³⁸

Μετά από όλες τις παραπάνω διευκρινιστικές αναφορές, επιστρέφουμε για ν' ασχοληθούμε μ' αυτά τα μαθητικά έργα.

*

Η Έκθεση Ιδεών είναι η δια του λόγου έντεχνη, σαφής και ορθή εξωτερίκευση των σκέψεων, είναι ένα προσωπικό, πνευματικό και διανοητικό δημιούργημα, είναι το μοναδικό σχολικό μάθημα το οποίο παρουσιάζει

³⁴ Δαυίδ Αντωνίου, *ό.π.*, τ. 1, σ. 620 και Τόγιας, *ό.π.*, σ. 381.

³⁵ Κωνσταντίνος Τσάτσος, *ό.π.*, σ. 601: «Ο ελληνοιστής μας (...έννας καλός και πολιτισμένος άνθρωπος, ο κ. Δεκάγος) ακολουθώντας ίσως το ρεύμα της εποχής, μια μέρα μας είπε, για έκθεση θα γράψετε "ένα πολεμικό αφήγημα". Σας αφήνω εντελώς ελεύθερους να διαλέξετε το θέμα σας... Τη μέρα που έφερε ο ελληνοιστής μας πίσω τα τετράδια, με φώναξε πρώτα ιδιαίτερος και με πίεσε να του ομολογήσω ότι το διήγημα δεν το έχω γράψει εγώ, αλλά ή με βοήθησαν άλλοι ή το ξεσήκωσα από κάποιο βιβλίο. Όταν μπήκαμε στην τάξη, ο καθηγητής έκανε την κριτική των εκθέσεων και αφού μίλησε για όλες τις άλλες, μ' έβαλε να διαβάσω τη δική μου και ύστερα έπλεξε το εγκώμιό μου...».

³⁶ Δαυίδ Αντωνίου, *ό.π.*, τ. 1, σ. 325.

³⁷ Δ. Ν. Γουδής, *Επιστολαί Εκθέσεων, τεύχη ΚΑ'-ΚΒ'*, *ό.π.*, σ. 134.

³⁸ Ιωάννα Τσάτσου, *ό.π.*, σ. 34. Και ένας ακόμη έπαινος από μαθητή ο οποίος γράφει για τον καθηγητή τους: «Η θαυμασία και ευμέθοδος διδασκαλία του κ. Γυμνασιάρχου μάς συνεκράτει προσηλωμένους εις αυτόν, και πολλακίς καταγοητευμένοι δεν ηδυνάμεθα να εννοήσωμεν πώς παρήλθεν η ώρα». Δ. Ν. Γουδής, *Επιστολαί*, *ό.π.*, σ. 136.

ανάγλυφη την εικόνα του εσωτερικού κόσμου του νέου και εκφράζει τους προβληματισμούς της εποχής, τις επιδιώξεις, τα όνειρα, τα βιώματα. Η Έκθεση Ιδεών κινητοποιεί όλες τις μορφωτικές δυνάμεις του κάθε μαθητή (νόηση, βούληση, συναίσθημα, εμπειρία), δίνει την εικόνα των καταβολών και το ταμείο των γνώσεων του, το οποίο τελικά κρίνεται.

Έχουν τεθεί κατά καιρούς ερωτήματα, αν η έκθεση ιδεών διδάσκεται. Η εμπειρία έχει δείξει ότι διδάσκεται ο τρόπος σύνθεσης, όμως το σύνολο των γνώσεων που απαιτούνται, αποκτώνται με τη μελέτη και την εξάσκηση, χωρίς να λείπει βεβαίως και η συμβολή του ταλέντου.

Διδακτική του μαθήματος αυτού τουλάχιστον δεν έχει καταγραφεί για την περίοδο που επεξεργαζόμαστε· πολλά χρόνια αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1990 εκδόθηκαν τα πρώτα βοηθητικά σχολικά βιβλία για το θέμα αυτό.³⁹ Πιθανώς όμως το Πρότυπο Κλασσικό Γυμνάσιο του Διδασκαλείου της Μέσης Εκπαίδευσης, στο οποίο επιμορφώνονταν εκπαιδευτικοί και παρακολουθούσαν τις παραδόσεις των «διακεκριμένων καθηγητών» να είχε ληφθεί πρόνοια, ώστε να συμβουλευούν τους μαθητές στον τρόπο γραφής. Εκείνο το οποίο είναι γνωστό και έχει προαναφερθεί, είναι ότι ο καθηγητής με τη συνεργασία των μαθητών επέλεγε το θέμα και έδινε τις κατευθυντήριες οδηγίες και στοιχεία διευκολυντικά της ανάπτυξης. Παράλληλα αντλούσαν υλικό από τα σχολικά εγχειρίδια, αφού από αυτά προέκυπταν τα περισσότερα θέματα προς επεξεργασία. Όσον αφορά την τεχνική της σύνθεσης, πορεία, τρόπος ανάπτυξης, σχήματα λόγου, σχήματα διανοίας κ.ά., παρόλο που είχε πάψει η διδασκαλία του μαθήματος της Ρητορικής, κυκλοφορούσαν τέτοιου είδους βιβλία από τα οποία μπορούσαν οι επίλεκτοι εκείνοι μαθητές να μελετήσουν για να ενισχύσουν τις δεξιότητές τους. Τα βιβλία αυτά απευθύνονταν και στους «τελειόφοιτους των Γυμνασίων... δια να διδάξη αυτούς, την σύνθεσιν και διάταξιν των διαφόρων αυτών νοημάτων και να καταστήση αυτούς ικανούς, ώστε απολυόμενοι ήδη να δύνανται να συνθέτωσι τας σκέψεις αυτών κατά τους νόμους της τέχνης και της λογικής».⁴⁰ Και «ο μαθητής του γυμνασίου και του διδασκαλείου εκ του βιβλίου τούτου οδηγούμενος θα δύναται να εκθέτη

³⁹ Την έλλειψη σχολικού εγχειριδίου για τη διδασκαλία του μαθήματος της Έκθεσης Ιδεών είχε αποδεχτεί το Υπουργείο παιδείας. Το 1962 πραγματοποιήθηκε πανελλήνιος διαγωνισμός 502 αριστούχων τελειοφοίτων μαθητών στην Έκθεση Ιδεών, και μόλις οι 27 εκθέσεις κρίθηκαν άξιες ότι πληρούσαν το μορφωτικό επίπεδο που έκανε τους συντάκτες τους άξιους να διατυπώσουν ορθώς τα διανοήματά τους. Ως απάντηση αυτών των αποτελεσμάτων η κριτική επιτροπή του πανελληνίου διαγωνισμού, δια του Υπουργού την 7/9/1962 απέδωσε αυτά τα αποτελέσματα μόνο (!) στο ότι «δεν διαθέτομεν συγχρονισμένα ή στοιχειωδώς επαρκή βιβλία προς διδασκαλίαν» (Απ. Ζορμπά, *Εκθέσεις Ιδεών*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1963, σ. 3). Από την έλλειψη επίσημων εγκεκριμένων βιβλίων, τα οποία ήσαν αναγκαία για τη μελέτη των νέων, είναι γνωστό ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία φρόντισε και παρήχθησαν εκατοντάδες χιλιάδες βιβλία που χρησιμοποίησαν και χρησιμοποιούν μαθητές και υποψήφιοι φοιτητές. Σύμφωνα όμως με τον Κωνσταντίνο Ι. Δεσποτόπουλο, *Αναπολήσεις*, τ. 1, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2005, σ. 58, όταν ήταν μαθητής του Α΄ Γυμνασίου Αθηνών (1924-1928), ο Γυμνασιάρχης και καθηγητής του, Παύλος Βολάκης, είχε εκδόσει βιβλίο με τίτλο, *Η διδασκαλία των Εκθέσεων*.

⁴⁰ Εμμ. Γαλάνης, *Στοιχειώδης Ρητορική προς χρήσιν των Σπουδαζόντων, ερانيσθείσα εξ αρχαίων και νεωτέρων συγγραφέων*, Αθήνησι, Εκ του Τυπογραφείου της Φιλοκαλίας, Οδός Ασκληπιού 21, 1876, σ. στ΄.

ακριβώς, σαφώς και γλαφυρώς τας ιδέας του εν τω περί συνθέσεως σπουδαιοτάτω των μαθημάτων». ⁴¹

Θα ήταν παράλειψή μας, να μην τονίσουμε ότι όλες οι εκθέσεις ιδεών που δημοσιεύτηκαν είναι εφάμιλλες· θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μία είναι καλύτερη από την άλλη. Αρκετές φορές μπήκαμε στον πειρασμό να ξεχωρίσουμε μία ως καλύτερη, μα διαβάζοντας την επόμενη αναθεωρούσαμε τη προηγούμενη επιλογή μας. Δυστυχώς δεν μπορούμε να σταθούμε και σε άλλα εξαιρετικά δημιουργήματα συμμαθητών του Σεφεριάδη, στεκόμαστε τώρα στον μετέπειτα διακριθέντα, αφού αυτό είναι το αντικείμενό μας. ⁴²

Πέρα απ' όλα αυτά πρέπει να συνυπολογίσουμε, για την τελική μας αξιολόγηση, ότι τα μαθητικά αυτά δοκίμια, που δημοσιεύτηκαν και αποτέλεσαν δείγματα ορθής γραφής Εκθέσεων Ιδεών, με τις τότε απαιτήσεις, συνήθειες και ιδιαιτερότητες, έχουν υπακούσει στις οδηγίες και στις δεσμεύσεις του διδάσκοντα, τις οποίες δεν γνωρίζουμε και πιθανόν να έχουν υποστεί επεμβάσεις από αυτόν, έστω και ασήμαντες, ο οποίος διόρθωσε επί του τετραδίου, και ίσως αργότερα τη δεύτερη του καθηγητή-εκδότη, που είχε την επιμέλεια της έκδοσης. Στην περίπτωση του Σεφεριάδη, αν κάποια έκθεση γράφτηκε στο σπίτι, όπως και άλλων ίσως συμμαθητών του, έχει δεχθεί και τις υποδείξεις του πατέρα του. «– Θέλω ο γιος μου να είναι ο πρώτος. Τι μεγάλο βάσανο αυτή η φιλοδοξία του πατέρα. Διάβαζε τις εκθέσεις του. Σαν δεν του άρεσαν, τις έσκιζε. Κι ο Γιώργος έπρεπε πάλι να ξαναρχίσει να τις γράφει από την αρχή. Η μάνα τον παρακαλούσε: – Μα άσε το παιδί να κοιμηθεί επιτέλους. Ο Γιώργος έγραφε γκρινιάζοντας. Τον ένιωθα δυστυχισμένο κι' έκλαιγα κάτω από την κουβέρτα μου». ⁴³

Τα δοκίμια αυτά που έχουμε μπροστά μας, του Γιώργου Σεφεριάδη, εν συντομία διακρίνονται από ορθότητα γραφής· ως προς το περιεχόμενο από την ταιριαστή επιχειρηματολογία, τη σοβαρή σκέψη, την αποδεικτική ανάπτυξη, τη μετρημένη και σωστή παράθεση γνωμικών, καθώς και την αναφορά ιστορικών προσώπων και παραδειγμάτων. Ως προς τη διάρθρωση· πρώτον, από τη λογική διάταξη των σκέψεων που συναρμόζονται μεταξύ τους, με ορθή και κλιμακωτή κατάταξη των επιχειρημάτων, τα οποία καταλήγουν σε λογικά συμπεράσματα.

⁴¹ Δημήτριος Σ. Ζαλούχος, *Επίτομος Καλολογία, ήτοι η τέχνη του εν λαλείν και γράφειν*, Εν Αθήναις, Βιβλιοπωλείον ο «Ερμής», Μιχαήλ Ι. Σαλιβέρου, 1892, σ. 5. Η μελέτη όμως των διευκρινιστικών σειρών στα τεύχη των *Εκθέσεων* μάς υποδεικνύει εμμέσως ότι παρέχεται στους μαθητές για τη σύνταξη ομιλιών και διαφόρων ρητορικών λόγων στοιχεία είτε με την υπόδειξη σχετικών βιβλίων, είτε με την διδασκαλία, για τη σύνθεση, την υπόκριση, την απαγγελία (*Εκθέσεων, Οι Τρεις Ιεράρχαι*, τεύχος Θ', Εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Κυριακού, 1926, σ. 716), γιατί πάντοτε «αι κάλλιστα ανεγινώσκοντο υπ' αυτών των μαθητών εν τη εορτή» (*Εκθέσεων, Λεύκωμα Σχολικών Εορτών*, τεύχος Γ', έκδοσις Β' επηυξημένη, Εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Κυριακού, 1932, σ. 233).

⁴² Μαθητές της Δ' τάξης του Κλασσικού τμήματος 1916-17 του Προτύπου Γυμνασίου ήσαν οι: Γεώργιος Π. Βασιλόυνης, Ιωάννης Α. Βραχιώτης, Δημήτριος Π. Γκούμας, Ιάσων Μ. Δάλλας, Ιωάννης Χ. Ιερεμίας, Εμμ. Σ. Κανελλής, Ευστάθιος Π. Κουτσοχέρας, Γεώργιος Π. Λούλης, Ιωάννης Γ. Μανωλόπουλος, Νικόλαος Γ. Μαρής, Ηλίας Γρ. Μούντριχας, Ανδρέας Α. Μυτζηθρόπουλος, Χαράλαμπος Π. Παναγιωτόπουλος, Ιωάννης Κ. Παπαϊωάννου, Ιωάννης Β. Παππούλας, Γεώργιος Γ. Ρούσσοις, Θεοφάνης Γ. Σακελλαρίδης, Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης, Ιωάννης Β. Τριανταφύλλης, Ξενοφών Χρ. Σιώκος, Ευάγγελος Δ. Στάμος, Κων/νος Σ. Χασιώτης, Ιωάννης Ηλ. Χατζηανδρέου.

⁴³ Ιωάννα Τσάτσου, ό.π., σ. 35.

Δεύτερον, από τη συνδυαστική και αφαιρετική ευχέρεια. Η διατύπωση είναι χωρίς πολυλογία, με σαφήνεια και τη λιτότητα που πάντοτε αγαπούσε. Με ακρίβεια, με συνετή και εύστοχη χρήση των εκφραστικών τρόπων, με ομοιομορφία λόγου και λεξιλογικό πλούτο, εξωτερικεύοντάς τα με τον άριστο χειρισμό της γλώσσας, «μέσα από τα άχρωμα δωμάτια της καθαρεύουσας»⁴⁴ παρόλη την προτίμησή του, από πολύ νέος, στη «γλυκιά μας γλώσσα»⁴⁵. Φαίνεται εδώ ότι είχε θέσει από ενωρίς τις βάσεις για την κατοπινή απόλυτη κατοχή της ελληνικής γλώσσας, «όσο ελάχιστοι», κατά τον Γ. Θεοδοκά,⁴⁶ την οποία διαμόρφωσε σταδιακά, αποτυπώνοντάς την στην ποίηση και στα πεζά του.

Εξετάζοντας τα δοκίμια αυτά, για να κατανοήσουμε το πνεύμα και τον τρόπο γραφής τους, παρατηρούμε τα εξής: κατ' αρχήν φαίνεται ότι ο Σεφεριάδης, εκτός της γενικής συγκρότησης που τον διακρίνει, έχει ικανές γνώσεις ρητορικής, που τον συνοδεύουν σε αυτά τα έργα. Οι γνώσεις αυτές δεν έμειναν μόνο σε όσα είχε ακούσει από τους καθηγητές του στο Γυμνάσιο, που δίδασκαν ρητορικά κείμενα, «διότι βεβαίως ουδείς καθηγητής ή διδάσκαλος τον Δημοσθένην ερμηνεύων ήθελε παραμελήσει έργον, ου άνευ η τέχνη του ρήτορος ήθελε μείνει άγνωστος εις τους μαθητάς του, και ούτε η δύναμις ούτε αι καλλοναί των δαιμόνιων της αρχαιότητος ρητόρων ήθελον γείνει εις αυτούς καταληπταί»,⁴⁷ αλλά μελέτησε κάποια από τα πολλά εγχειρίδια Ρητορικής παλαιότερο ή νεότερο και παράλληλα εξασκήθηκε.

Στο πρώτο δοκίμιο (*Εκθέσεων, Αποφθεύγματα*, τεύχος Η', Εν Αθήναις, έκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Κυριακού, 1933, σσ. 590-592), «ανδρών επιφανών...», όπου αντικατοπτρίζεται η επιρροή της ρητορικής, χωρίς να υστερούν και τα υπόλοιπα ως προς αυτό δοκίμια, ξεκινά με προοίμιο «εξ εφόδου» ή «σφοδρόν», με τη βιβλική ρήση, η οποία ανήκει στο ρητορικό κατά προσθήκη σχήμα του κύκλου.⁴⁸ Εκδηλώνοντας τις έντονες συγκινήσεις του, που θέλει να μεταδώσει, ρυθμίζει παράλληλα και το ύφος στον υπόλοιπο λόγο του, ο οποίος πρέπει να πέσει αρμονικά από τη σφοδρότητα στον ήπιο τόνο. Οι δύο επεξηγηματικές παράγραφοι που ακολουθούν, το έργο αυτό προσφέρουν, ώστε να επαναφέρουν την κανονική ένταση, τονίζοντας τη γρήγορη πορεία του χρόνου και τις απέλπιδες προσπάθειες του ανθρώπου να αφήσει το σημάδι της ύπαρξής του πάνω στη γη.

Το αποδεικτικό μέρος αναπτύσσεται με τη χρήση των αλληπάλληλων ερωτημάτων, που ανήκουν στα σχήματα του διαλογικού είδους, το οποίο απευθύνεται σε ακροατές. Εδώ όμως οι ερωτήσεις του εξυπηρετούν το μονολογικό είδος και οι απαντήσεις δεν υπονοούνται, αλλά δίνονται με το σχήμα της υποφοράς. Με τους τρόπους αυτούς ο λόγος καθίσταται δεινότερος και γρηγορότερος. Προσφέρει, βοηθητικά και αποδεικτικά, στην ανάπτυξη η ρήση του Λαμαρτίνου, δείχνοντας την επαφή του με την ξένη λογοτεχνία, και για ιστορικά παραδείγματα παραθέτει ποικιλία προσωπικοτήτων, Ελλήνων και

⁴⁴ Γιώργος Σεφέρης, *Δοκίμες*, «Ένα παράδειγμα», τ. 1, Ίκαρος, 1964, σ. 321.

⁴⁵ Ιωάννα Τσάτσου, *ό.π.*, σ. 38.

⁴⁶ Γιώργος Θεοδοκάς, *Εφημερίς Πρωία*, 16 Ιουνίου 1931.

⁴⁷ Εμμ. Γαλάνης, *ό.π.*, σ. ε'.

⁴⁸ Ευάγγελος Ψήμας, *Μητροπολίτης Ερμούπολεως, Ρητορικά Δοκίμια*, Αλεξάνδρεια, 1954, σ. 39.

ξένων. Η ένταση πάλι κορυφώνεται στον επίλογο, με συντομία και ακρίβεια, από σπουδαίους και ονομαστούς άνδρες της Ιστορίας, οι οποίοι με μία φωνή αναφωνούν το ρητό του θέματος, επιβεβαιώνοντας έτσι την ορθότητά του. Σε εγχειρίδιο *Εκκλησιαστικής Ρητορικής* της εποχής των μαθητικών χρόνων του Σεφεριάδη, συναντάμε να εφαρμόζει εδώ και πιο κάτω μέρος από την ύλη του, διαβάζουμε σχετικά με τον επίλογο: «Ρητορικόν εστι να τελευτά ο λόγος με το ρητόν, όπερ εν αρχή του λόγου ετέθη».⁴⁹

Το δεύτερο δοκίμιο «μετά μεγάλων δε σημείων...» (περιέχεται στο ίδιο τεύχος, σσ. 614-615, με το προηγούμενο δοκίμιο). Πιθανότατα γράφτηκε στο σπίτι, γιατί σε μερικούς μαθητές καταλαμβάνει διπλάσια και τριπλάσια έκταση των άλλων εκθέσεων, είναι απόρροια θαυμασμού του μεγαλείου της Πόλεως εκείνης που ηγείτο χιλίων άλλων πόλεων και για τον δημιουργό της, ο οποίος ευτύχησε κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του να αναδειχτούν όλες εκείνες οι μεγάλες μορφές σε όλους τους τομείς, που εργάστηκαν και μεγαλούργησαν, ώστε με τα κατορθώματά τους να αναδείξουν την Πόλη της Αθηνάς, μοναδική για τα πνευματικά και καλλιτεχνικά επιτεύγματα στην πορεία των αιώνων. «Περίοδος επικοινωνίας της γης προς τους θεούς», έτσι ώστε να μην έχει χρεία η Πόλη από τους ύμνους κανενός μεγάλου ποιητή για να της ψάλλει τα μεγαλεία της. Και αυτό το δοκίμιο που διακρίνεται από καλλιπέπια και ρητορική φροντίδα, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στον επικριτικό και μεταφορικό τόνο του επιλόγου, ο οποίος με το σχήμα της υποσιώπησης διεγείρει αισθήματα ανάλογα των πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων που υπονοούνται, τα οποία εξέθρεψε ο εθνικός διχασμός, συγκρίνοντας την εποχή αυτή με εκείνη την «ιδανική» των ημερών του Περικλή.

Στο τρίτο δοκίμιο (*Εκθέσεων, Αποφθεύγματα*, τεύχη Λ'-ΛΒ', Εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Κυριακού, 1931, σσ. 16-17), «Η ψυχολογία της Αντιγόνης εκ του κομμού»⁵⁰, ζητείται από τους μαθητές να προσεγγίσουν την ψυχική σύγκρουση που επέφερε τη μεταστροφή της άκαμπτης και θαρραλέας κόρης του Οιδίποδα του προλόγου με την αντίθετη στάση του κομμού. Ο Σεφεριάδης ξεκινά αιφνίδια με λόγια που βγαίνουν από το στόμα της ηρωίδας, και με λέξεις κατάλληλες προσδίδει περισσότερη διέγερση των συναισθημάτων και μεγάλη συγκίνηση. Αναλύει την «αντίθεση» της γενναίας και αγέρωχης Αντιγόνης από την οποία προκύπτει «το κάλλος αυτού του έργου», κατά τον Croiset⁵¹ μεταχειριζόμενος το προσφιλές του σχήμα των ερωτήσεων, με παράθεση πλήθους εικόνων και παρομοιώσεων, ισχυριζόμενος ότι η Αντιγόνη δεν απαρνήθηκε ό,τι πίστευε, δεν φοβήθηκε τον επερχόμενο θάνατο. Κλαίει και οδύρεται γιατί θα εγκαταλείψει τον κόσμο άγαμη, χωρίς να δικαιωνισθεί το γένος

⁴⁹ Ιωάννου Ε. Μεσολωρά, *Περίληψις της Εκκλησιαστικής Ρητορικής*, εκ των παραδόσεων του καθηγητού υπό Νεοφύτου Παπαναστασίου, φοιτητού της Θεολογίας, Εν Αθήναις, 1908, σ. 152.

⁵⁰ Οι χαρακτηρισμοί της Αντιγόνης ήταν θέμα πολύ αγαπητό και οικείο στον καθηγητή Δ. Ν. Γουδή, ο οποίος τότε (1917) δημοσίευσε το έργο του, *Οι Χαρακτήρες εν τη Σοφοκλείου Αντιγόνη*. Ο Σεφεριάδης είχε γράψει και άλλη έκθεση για την Αντιγόνη, η οποία είχε δημοσιευθεί στο Βήμα της Κυριακής, 20 Σεπτεμβρίου 1981, στα δεκάχρονα του θανάτου του Γ. Σεφέρη, και έχει βιβλιογραφηθεί, όπως και άλλες εκθέσεις του, Δημήτρης Δασκαλόπουλος, ό.π., με τίτλο «Χαρακτηρισμός της Αντιγόνης και της Ισμήνης».

⁵¹ Alfred & Maurice Croiset, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Μετάφρασις Ανδρέου Ι. Πουρναρά, τ. 1, Πάπυρος, εν Αθήναις 1938, σ. 439.

των Λαβδακιδών, και για τη σκληρή εγκατάλειψη, από τον φόβο, εκ μέρους των συγγενών και φίλων. Τα ειλικρινή δάκρυα και ο οδυρμός της χαρακτηρίζουν το αδύναμο της ανθρώπινης φύσης· και καταλήγει στον επίλογο, συγκριτικά, με τα δάκρυα της Αντιγόνης, που δεν κατάφερε να αποφύγει μπροστά στον θάνατο ακόμη και ο Θεάνθρωπος.

Το τέταρτο δοκίμιο «Συν Αθηνά και χείρα κίνει» (*Εκθέσεων, Χρυσά Λόγια*, τεύχη ΚΗ'-ΚΘ', Εν Αθήναις, 1931), γράφτηκε όταν ο Σεφεριάδης φοιτούσε στην Γ' Γυμνασίου (1915-16). Αναπτύσσει τις σκέψεις του απλά και με συντομία, ο πρόλογος ξεκινά απότομα με δυναμισμό και είναι βασισμένος σε τρία ερωτήματα. Στο πρώτο μέρος του κυρίως θέματος δίνει, εν πρώτοις, μία σύντομη απάντηση στις ερωτήσεις του προλόγου. Στο δεύτερο μέρος αναλύονται, μέσω σωρείας ερωτημάτων, οι πρακτικοί λόγοι που δεν πρέπει ο άνθρωπος να περιμένει την εξ ύψους βοήθεια, αφού του παρέχονται όλα εκείνα, ώστε δια της ευφύιας του, των αγαθών, των ενεργειών του να καταστεί ευτυχής και παράλληλα να εκπληροί τα υψηλά ιδανικά. Ο επίλογος επιτείνει την προσοχή και κλείνει το θέμα με ερωτήσεις, δίνοντας στην αποδεικτική πορεία που ακολούθησε μεγαλύτερη ένταση των ισχυρισμών του.

Το πέμπτο, κατά σειρά δοκίμιο «Τετάρτη Γυμνασίου», (*Εκθέσεων, Μαθητικοί Παλμοί*, τεύχη ΛΖ'-ΛΘ', Εν Αθήναις, 1932, σσ. 444-445). Απλή, η πιο φυσική και αβίαστη, γραφή του Σεφεριάδη, με ποιητική χροιά και ευαισθησίες, με εναλλαγή συναισθημάτων χωρίς περιττά στολίδια, έντονες ρητορικές εκφράσεις και σχήματα λόγου. Διακρίνονται: το σχήμα της διαπόρησης, λίγες ερωτήσεις, παρομοιώσεις, μεταφορές πού κοσμούν τις σωστά διατυπωμένες σκέψεις του. Μια προσωπική κατάθεση, με ειλικρίνεια ενός παιδιού δεκαέξι ετών για την πολυαναμενόμενη τελευταία τάξη του Γυμνασίου, που αλλιώς την φανταζόταν και αλλιώς την βιώνει. Οι αναδρομικές σκέψεις που κάνει για τον καιρό που θα έλθει και ο αδυσώπητος και αδηφάγος χρόνος που κυλά δημιουργούν συγκίνηση, απαισιοδοξία και μελαγχολία. Ο επίλογος, που συγκινεί, παρηγορητικός με τη συνδρομή του Schiller και του Δροσίνη, και με τη δική του ποιητική πινελιά για τα όνειρα, ακόμη και γι' αυτά που «οσάκις έπλασα όνειρα, τα έπλασα δια να τα πλάσω»!!!

Το τελευταίο δοκίμιο, «Τω εθνομάρτυρι Βασιλεί οι μαθηταί του Προτύπου Γυμνασίου», (*Εκθέσεων, Πανηγυρικοί*, τεύχη ΙΕ'-ΙΗ', Εν Αθήναις, 1929, σσ. 312-313). Οι πανηγυρικοί λόγοι που εκφωνούνταν ήταν καθαρά υπόθεση των τελειοφοίτων μαθητών του Γυμνασίου. Ο πανηγυρικός που επέλεξαν να συντάξουν και που ο καλύτερος θα απαγγελόταν σε επίσημη τελετή του σχολείου αποτελούσε γεγονός το οποίο απαιτούσε μεγάλη προσπάθεια και προπαρασκευή. Αυτός ο πανηγυρικός ήταν ιδιαίτερος και προετοιμάστηκε για την μεγαλοπρεπή τελετή στην επίσημη από την Πολιτεία επέτειο των τεσσάρων χρόνων από τον θάνατο του βασιλιά Γεωργίου Α', τον οποίον ανέλαβαν οι μαθητές να ετοιμάσουν.⁵² Τελικώς στα τεύχη των *Πανηγυρικών*, δημοσιεύτηκαν

⁵² Θα αναφέρουμε λίγα σχετικά από τα γραφόμενα στο μέρος «Αντί Προλόγου» του τεύχους των *Πανηγυρικών*, του Γυμνασιάρχη Δ. Γουδή που είχε την επίβλεψη, για να αντιληφθούμε τι προηγείτο μιας τέτοιας εκδήλωσης, πριν από εκατό και πλέον χρόνια, συγκριτικά με το παρόν στα ελληνικά σχολεία. Αναφέρεται στην «...εξαιρετική συγκέντρωσιν γονέων και θαυμαστών του Σχολείου και δη διακεκριμένων Μουσουργών και αφήνουσιν αλησμόνητους εντυπώσεις. Αλλά το κέντρον της εορτής είναι ο πανηγυρικός, δια την σύνταξιν του οποίου εξαιρετική

οι τρεις καλύτεροι· ένας από τους τρεις ήταν του μαθητή Σεφεριάδη, δεν αναφέρεται αν κρίθηκε η καλύτερη για να απαγγελθεί κατά την ημέρα εκείνη. Μία έκθεση για την οποία, είναι λογικό εκ του θέματος και εκ της περιστάσεως, ο μαθητής Σεφεριάδης να κατέβαλε ιδιαίτερη προσοχή για να την συνθέσει: Καταθέτει στεφάνι, μετά από την παρέλευση τεσσάρων χρόνων, που όλα είναι διαφορετικά από το γεγονός της δολοφονίας, στεφάνι από φύλλα, που το καθένα είναι και ένα φύλλο, και από άνθη που το καθένα είναι και ένα δάκρυ ευγνωμοσύνης προς αυτόν και προς όλους εκείνους που έπεσαν υπέρ πατρίδος. Και αυτός ο θάνατος του βασιλιά είναι ξεχωριστός, είναι θάνατος που προήλθε εν ώρα χαράς και ευφροσύνης, που ο στρατός ελευθέρωσε αλύτρωτους αδελφούς· έδωσε τη ζωή του, σαν τον τελευταίο βασιλιά της Αθήνας, όπως οι απλοί στρατιώτες από καθήκον για την πατρίδα. Από το αποτέλεσμα διαφαίνεται η φροντίδα και η έγνοια που επέδειξε για τη σύνταξή της. Η επιλογή των λέξεων καθιστά τον λόγο εύηχο, οι εκφράσεις είναι προσεκτικές, διακρίνονται από σαφήνεια, συντομία, καθαρότητα. Απουσιάζουν τα επιδεικτικά σχήματα που σε άλλες εκθέσεις χρησιμοποιεί. Συναντώνται: ποικιλία σχημάτων λέξεων με φειδώ που προσδίδουν επίταση στην πρόταση· ασύνδετο σχήμα που παρέχει στο λόγο εν γένει ήθος και πάθος· παλιλλογία (επαναφορά, επαναστροφή, επανάληψη)· περίφραση, μεταφορές, παρομοιώσεις, εικόνες. Υπερβολή παρατηρείται στη ταύτιση του Γεωργίου ως ήρωα και στρατιώτη με τον Κόδρο· και αυτό διότι ο νεαρός μαθητής επιδιώκει να αυξήσει την ένταση και τη δραματικότητα του επετειακού γεγονότος.

[Η παράθεση των κείμενων γίνεται χωρίς καμία παρέμβαση, όπως ακριβώς τυπώθηκαν και κυκλοφόρησαν, με την επιμέλεια του Δ.Ν. Γουδή, πλην για τεχνικούς λόγους του πολυτονικού].

κατεβλήθη παρ' ημών επιμέλεια. Ημέρας τινος προς της εορτής ανατίθεται εις τους μαθητάς της Δ' τάξεως η σύνθεσις του πανηγυρικού, αι εκθέσεις προσκομίζονται την οριζομένην ημέραν και επακολουθεί κατά διαφόρους ώρας η ανάγνωσις αυτών υπ' αυτών των μαθητών, ενώ λοιποί μαθηταί βαθμολογούν έκαστος κατ' ιδίαν την εσωτερικήν αξίαν της εκθέσεως και την υπόκρισιν. Μετά την ανάγνωσις πασών γίνεται δια ψηφοδελτίου η εκλογή της καλύτερας, ήτις και είναι ο πανηγυρικός της ημέρας. Το αγώνισμα τούτο έχει αποβεί τιμώτατον δια τους μαθητάς του Προτύπου Κλασσικού Γυμνασίου, και το ευγενέστατον των ονείρων είναι να αξιωθούν να γίνουν ρήτορες τοιούτων ημερών. Την εκδήλωσιν αυτήν τιμούν προσωπικότητες μεταξύ αυτών και ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών κύριος Χρυσόστομος [Παπαδόπουλος].

Κατά μήνα Οκτώβριο 1916, τελουμένου υπό της Πολιτείας μνημόσυνον εις τον βασιλέα Γεώργιον Α', αναθέσαμεν εις τους μαθητάς της Δ' την σύνθεσιν επιμνημοσύνου λόγου, τον οποίον θα έλεγον εν τη πατρίδι αυτών, αι ταινίαι του οποίου θα έφερον χρυσοίς γράμμασι την επιγραφήν της εκθέσεως».

Ο Γιώργος Σεφέρης μαθητής.

1) Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος

(Θουκ. II, 43, 3)

Ματαιότης ματαιοτήτων τα πάντα ματαιότης! Η τελευταία πνοή πετά, απέρχεται και δεν μένει εις τον κόσμον τούτον ειμή εις σωρός χώματος και οστών, κόνις διασκορπιζομένη εις τους τέσσαρας ανέμους.

Φεύγει ο άνθρωπος και φευ! Τα ίχνη της διαβάσεώς του είναι τόσο ελαφρά επί του κονιορτώδους δρόμου της ζωής, ώστε και η ελάχιστη πνοή της λήθης σαρώνει ταύτα.

Φερόμεθα με λιγγιώδη ταχύτητα προς το άγνωστον μοιραϊόν τέλος και τείνομεν απέλπιδας τας χείρας και προσπαθούμε να συλλάβωμεν εν ελάχιστον άχυρον, επί του οποίου ν' αφήσωμεν ένα ασήμαντον δείγμα, ότι το ήγγισάν ποτε τα δάκτυλα ημών αλλά και το άχυρον παρασύρεται εν τω ακατασχέτω ρεύματι παρακολουθούν ημάς εις το απέραντον τέρμα μας· *δια τον άνθρωπον δεν υπάρχει λιμήν, ο χειμαρρος του χρόνου δεν έχει όχθας!* (Lamartine).

Τί άλλο είναι ο τάφος ειμή εν άχυρον; Τι άλλο είναι τα περικαλλή μαυσωλεία ειμή εν έρμαιον των αφριζόντων μανιωδών κυμάτων του χρόνου;

Και όμως υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι ως Κύκλωπες αποσπώντες δυσθεωρήτους κορυφάς ορέων ρίπτουσι ταύτας αντηχούσας εν τω μέσω των ρευμάτων του τρικυμιώδους πλου των, υπάρχουν άνθρωποι οίτινες ως άλλοι Προμηθείς κλέπτουσι τα άστρα, ίνα καθηλώσωσι ταύτα υπέρ την ακανθώδη οδόν της αρετής, άσβεστους τηλαυγείς φάρους, καθοδηγούντας μυριάδας μελλουσών γενεών.

Βράχος δεν είναι τα υπό του Σοφοκλέους δημιουργηθέντα αριστουργήματα, περί τα οποία στρέφεται η γη δίκην άξονος και προ των οποίων ταπεινοί προσκυνηταί έρχονται πανταχόθεν να καύσωσι τον λιβανωτόν της τέχνης;

Και τί άλλο σκοπούσι τα καλλιτεχνήματα των πνευματικών τέκνων αυτού, ειμή να στερεώσωσιν επί μάλλον και μάλλον τα θεμέλια του βράχου, επί του οποίου χρυσοίς γράμμασιν είναι αναγεγραμμένον το όνομα του μεγάλου πατρός των;

Και ο Νεύτων ανακαλύπτων τους αφαντάστους παγκοσμίους εκείνους νόμους, κατά τους οποίους τα εκατομμύρια των κόσμων κλυδωνίζονται ως φλοιοί καρύων με την ρυθμικότητα και αρμονικότητα δεικτών ωρολογίου, μήπως δεν ανεχάραττεν ανεξιτήλως το όνομά του επί των σκοτεινών θόλων του αχανούς απείρου;

Ή μήπως τα γαλανά νερά της Σαλαμίνας υπό τον γλυκόν αυτών φλοίσβον εις τας αμμώδεις ήρεμους ακτάς και υπό τον βροντερόν αυτών ρόχθον εν καιρώ μαύρης τρικυμίας εις τους αποκρήμους και απειλητικούς βράχους δεν επαναλαμβάνουσι με την γλώσσαν των το όνομα του Θεμιστοκλέους, του μεγάλου του πολιτισμού προστάτου;

Και η ηχώ και οι αντίλαλοι γηραιών της Πελοπόννησου πλαγιών, οσάκις έρχεται να πλήξη αυτάς ο αμέριμος των φυλλωμάτων ψίθυρος ή ο παγερός του χειμώνος βορράς, μήπως δεν αποκρίνονται, ως την επωδόν γνωστού άσματος, την βραγχνήν βροντώδη φωνήν του γηραλέου της επαναστάσεως στρατηλάτου: Είμαι ο Κολοκοτρώνης;

Αλλά και οι Αρχιμήδαι και οι Γαλιλαίοι, οι Μίλτωνες και οι Δάνται, οι Αλέξανδροι και οι Ναπολέοντες, όλοι εκείνοι, των οποίων η ζωή έχει ζυμωθή με τον ρουν της σφαίρας ταύτης, μήπως όλοι μια φωνή δεν αναφωνούσι:

Ανδρών επιφανών πάσα γη τάφος;

Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης (Δ' 1916-17)

* * *

2) Μετά μεγάλων δε σημείων...

(Θουκ. II 41, 4)

Δύο χιλιάδες έτη παρήλθον έκτοτε και νομίζομεν ότι είναι χθες, είκοσι γηραλέοι αιώνες με το κεκμηκός βάδισμά των κεκυφότες απήλθον από της παλαιστρας του κόσμου τούτου και νομίζομεν ότι ούτε είκοσιν ώραι δεν εμεσολάβησαν από της θείας εκείνης στιγμής, καθ' ην ο Περικλής διεσάλπιζε με την σάλπιγγα της δαιμόνιας αυτού σκέψεως το μεγαλείον, την δύναμιν και την δόξαν τής κατ' εξοχήν τότε πόλεως της Ελλάδος· παρήλθον έκτοτε τόσαι εκατονταετηρίδες θανάτου και νεκρώσεως και νομίζομεν ότι δεν εμεσολάβησαν ειμή ελαφρότατος αναπαύσεως ύπνος.

Τόσον μέγας είναι ο αιών του Περικλέους, τόσον δυσυπολόγιστα τα όρια, μέχρι των οποίων εξικνείται το χρυσούν αυτού μεγαλείον, ώστε όσον ταχύ και αν είναι το άρμα του χρόνου, όσον μανιωδώς και να μαστίζη ο σκελετώδης ηνίοχος αυτού τους μέλανας ίππους με τους σκωριώντας χαλινούς, ουδέποτε θα κατορθώση να εξέλθη της ροδίνης αυτού περιφερείας.

Ας ρίψωμεν βλέμμα προς τα οπίσω, ας προσπαθήσωμεν να αναμοχλεύσωμεν όλα τα δαιμόνια εκείνα δημιουργήματα και τότε ουδόλως θα απορήσωμεν, διότι η αποτυφλωτική αυτή λάμψις έχει το σθένος να φθάση και μέχρις ημών ακόμη.

Ο Φειδίας επί του ασύχου μαρμάρου αποθανατίζει την θείαν μορφήν της Παλλάδος με την δύναμιν της δημιουργού τέχνης του, ως εάν η θεά αυτή του είχαν αφαιρέσει τας αχλύς από τους οφθαλμούς, ίνα επίδειξη ολόκληρον το αστραπηβόλον μεγαλείον της.

Θεοί και άνθρωποι ευρίσκονται εν διαρκεί επικοινωνία έχοντες κοινάς τας αρετάς· Ικτίνοι και Καλλικράται, ως εάν είχαν οδηγηθή υπό του Διός εις τον Όλυμπον, προσπαθούσιν αντλούντες εκείθεν Ολυμπίας γραμμάς να μεταβάλλωσι τας Αθήνας εις ανάλογον κατοικίαν επιγείου θεότητας· Ευριπίδαι και Σοφοκλείς τέρπουσιν ως Απόλλωνες με λύρας εμπεποτισμένας το ύδωρ της αθανασίας και Πλάτωνες με την φιλοσοφική των δύναμιν προσπαθούσι να δώσωσιν ιδέας και να μορφώσωσι ψυχάς αναλόγους τοιούτου ανεφίκτου περιβάλλοντος.

Μία τοιαύτη πόλις ηγείτο τότε της Ελλάδος, ο Αθηναϊκός στόλος δεν εγνώριζε φραγμούς και εμπόδια ανθρώπινα ή φυσικά· ήρκει να εκτύπων τον πόδα οι Αθηναίοι και ο στόλος αυτών ήτο έτοιμος να περιαγάγη θριαμβευούσας τας σημαίας των Αθηνών περί όλον τον κόσμον, χίλιαι πόλεις εις έν νεύμα ήσαν έτοιμοι να θυσιάσωσι το παν, το παν να προσφέρωσιν εις την μεγάλην των μητέρα. Και το κράτος τούτο των χιλίων πόλεων και όλων των θαλασσών μία διάνοια εκυβέρνα, εις νους ερρύθμιζε τας κινήσεις αυτού, ο Περικλής, όστις ακαταπόνητος δίκην Ανταίου από του ουρανού αντλών την δύναμιν και το θάρρος του προσεπάθει επί μάλλον και μάλλον ανεξίτηλα να καταστήση τα ίχνη της διαβάσεώς του.

Όντως μία τοιαύτη περίοδος επικοινωνίας της γης προς τους θεούς είναι δυνατόν να λησμονηθή; Είναι δυνατόν να παύσωσιν ερχόμενοι προσκυνηταί προς την εικόνα, την οποίαν αυτός ο Περικλής έστησεν εις τον γιγαντιαίον ναόν του σύμπαντος;

Τίνα ανάγκη έχει ενός Ομήρου ή ενός Βιργιλίου, ο οποίος με την τέχνην τού μάγου λόγου του θα προσπαθήση να παραστήση το μεγαλείον αυτής; Ευγλωττοτέρα παντός έπους είναι αυτή η πραγματικότητα και οι ήρωες ταύτης ευγλωττότερον των ηρώων παντός άλλου ποιήματος ομιλούσι.

Και όμως πόσον πικρά θα εμειδία η ήρεμος του Περικλεούς μορφή και ίσως και δάκρυ θα κυλίοτο επί του γαληνιαίου προσώπου του, εάν ηδύνατο να εγερθή σήμεραν δια μίαν στιγμήν του ύπνου της αθανασίας της ιδανικής εκείνης εποχής, καθ' ην το κακόν, το άσχημον, το αποτρόπαιον δεν υφίσταται, τα πάθη δεν κοχλάζουν, τα μίση δεν τροχίζονται, καθ' ην το θάλπος της αγάπης ζωογονεί τους πάντας, και να περισκοπήση την παρούσαν περίοδον παθών, μίσους και εγωισμού μας, κατά την οποίαν φθίνει με καλπάζουσας φθίσειν το οικοδόμημα, το οποίον ούτος πρώτος εθεμελίωσε! ω! πόσον θα εμυκτήριζε τον κόσμον τούτον, εις τον οποίον Ξέρξαι καταστρέφουσι Παρθενώνας και καταπατούνται νόμοι, τους οποίους οι πατρώοι νόμοι εγέννησαν!

Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης (Δ' 1916-1917)

* * *

3) Ψυχολογία της Αντιγόνης εκ του κομμού

(Σοφ. Αντ. 806-881, 929-913)

Άκλαυτος, άφιλος, άγαμος απάγεται η Αντιγόνη και ανεξίτηλα μένουν επί των καρδιών ημών τα ίχνη των δακρύων αυτής, ως εάν ταύτα ήσαν σταγόνες περιφλεγούς μολύβδου, αι δε βελόναι των σπαρακτικών αυτής ολολυγμών δεν έπαυσαν ακόμη διατρυπώσαι τα ώτά μας· η σκελετώδης του θανάτου χειρ σύρει αυτήν εις τον αποτρόπαιον τάφον της.

Κλαίει η Αντιγόνη το άφιλον και θρηνεί το αθρήνητον αυτής και ασυναισθήτως, εν ω αι καρδίαι ημών εξανίστανται μετά φιλικών παλμών, δάκρυα αναβλύζουν εκ των οφθαλμών μας, ίνα αναπληρώσουν τα ελλείποντα. Και όμως η Αντιγόνη, όταν αυστηρόν έπιπτεν επ' αυτής το τιμωρόν βλέμμα του Κρέοντος, δεν απέφυγεν από του να εκμηδένιση αυτό δια των αστραπών των ιδικών της ομμάτων και, όταν υβριστικά εξετοξεύοντο ως μύδροι πεπυρακτωμένοι οι αλαζονικοί λόγοι του, δεν εφοβήθη ν' ανταποδώση τοιούτους δια της ήρεμου και αποφασιστικής φωνής της. Και τώρα οποία αντίθεσις! Πού είναι η ανδροπρεπής και αγέρωχος Αντιγόνη η αψηφούσα ή μάλλον πρόκαλούσα τον θάνατον; Μήπως εξηφανίσθη, ίνα αφήση την θέσιν της εις την κλαίουσαν, θρηνούσαν και οδυρομένην Αντιγόνην; Μήπως ήρκεσεν η θανατική διαταγή του Κρέοντος, δια να γίνη αύτη ρίψασπις προ του θανάτου, και έσφαλεν ο δαιμόνιος του ποιητού κάλαμος, όταν παντοδύναμος εχάρασσε τας λεπτάς πλην βαθείας και αδράς γραμμάς της ψυχής της; Όχι, η Αντιγόνη δεν είναι ρίψασπις· αν κλαίει και οδύρεται, θρηνεί όχι διότι φοβείται τον θάνατον, αλλά διότι αποθνήσκει άγαμος και δρέπανον του θανάτου μαζί με το νήμα της ζωής της θα κόψη και το νήμα της ζωής της τόσο μακράς και μεγάλης οικογενείας των Λαβδακιδών, διότι κατερχομένη εις τους σκοτεινούς του Άδου κευθμώνας δεν θα αφήση υπό το φως του ήλιου ούτε ένα τρυφερόν βλαστόν, όστις ριζοβολών και ανδρούμενος ν' αντιτάξη το στήθός του κατά της αμείλικτου άτης της κατατρυχούσης την ατυχή ταύτην δυναστείαν. Κλαίει, διότι

οι σκοτεινοί τοίχοι της ειρκτής της απειλητικοί υψούνται προ αυτής και το φάσμα της πείνης τρόμου παγεράν πνοήν προξενεί δια των πτερύγων του, κλαίει δια την αγνωμοσύνην των συγγενών και φίλων της οίτινες ουδέ οικτίρμονος βλέμματος ηξίωσαν αυτήν, και τα δάκρυα, τα οποία εκβάλλει, ουδέν άλλο είναι ει μη μαργαριτώδης σταγών δρόσου, ην αφήνει το ρόδον, όταν κόψωμεν αυτό, επί της χλοεράς αυτού πληγής· είναι η δρόσος των νεανικών αυτής χρόνων.

Όχι, ο χαρακτήρ της Αντιγόνης δεν ελύγισεν! Μήπως λυγίζει ο σίδηρος; αλλά είπερ ποτέ και άλλοτε μένει ακλόνητος· η Αντιγόνη θα εκάμπτετο, αν γονυπετής προ των ποδών του Κρέοντος και μετά λόγων μετανοίας εζήτηι συγγνώμην, εν ω αύτη και προς τον Αίμονα ακόμη, τον οποίον ως μνηστήρα της όλα τα δικαιώματα είχε να προσλάβη ως συνεργόν, απαξιοί να αποταθή, αλλ' εν τη υπερηφάνω και ευγενεί αυτής ψυχή δεν θέλει να διάνοιξη αγεφύρωτον χάσμα μεταξύ του ανενδότου πατρός και του ευεξάπτου υιού.

Και όμως ο κάλαμος του ποιητού δεν παρέλειψε να εμφυσήση εις το θαυμάσιον δημιούργημά του την πνοήν της ζωής, εμφυσών την ανθρωπίνην αδυναμίαν, και κλαίει η Αντιγόνη, διότι, αν δεν έκλαιε, δεν θα ήτο άνθρωπος· κλαίει, διότι και εκ των ομμάτων του υιού του ανθρώπου έσταζον δάκρυα ως θρόμβοι αίματος κατά την παραμονήν τού σταυρικού του θανάτου.

Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης (Δ' 1916-17)

* * *

4) «Συν Αθηνά και χείρα κίνει»

*«Αλλ' όμως τούθ' ορώντες οι Έλληνες ανέχονται
και τον αυτὸν τρόπον ὡσπερ την χάλαζαν ἔμοιγε
δοκούσι θεωρεῖν, ευχόμενοι μη καθ' εαυτούς ἕκαστοι
γενέσθαι, κωλύειν δ' ουδείς επιχειρών».
(Δημοσθ., Φιλίπ. Γ', 33-34)*

Άρά γε είχε δίκαιον ο Δημοσθένης εν τη πλησμονή της αγανακτήσεως, εξαιρέμενος υπό υψηλῶν φρονημάτων και ωθούμενος υπό αοράτων ελατηρίων, να ψέγη τους Αθηναίους; Μήπως οι Αθηναίοι είχαν το καθήκον να πράξωσιν άλλο τι ή να εύχωνται εις τους θεούς; Είχον το καθήκον να αντιτάξωσι κατά του έπαπειλούντος την Ελλάδα εχθρού διάφορα μέτρα των κατά της χαλάζης ευχών;

Εις τας ερωτήσεις ταύτας μία μόνον απάντησις είναι δυνατόν να δοθή δια του «Συν Αθηνά και χείρα κίνει», το οποίον έχει μεγίστην σπουδαιότητα εις τον ανθρώπινον βίον. Διότι μόνον όταν εφαρμόζεται το ρητόν τούτο, τότε μόνον ο άνθρωπος εκπληροί τον προορισμόν του, τότε μόνον δύναται να εκπληροί υψηλότερα ιδανικά. Εν εναντία περιπτώσει πάντες οι φυσικοί νόμοι καταρρέουσι, πάσαι αι θείαι εντολαί, τας οποίας έχει ο άνθρωπος, διαλύονται ως καπνός.

Αν άπας ο προορισμός του ανθρώπου συνίστατο εις το να αναπέμπη καθημερινώς παρακλήσεις και ευχάς εις τους θεούς, τίς η ανάγκη τόσων δώρων, τίς η ανάγκη τόσων θείων δωρημάτων; Τίς η ανάγκη των απεράντων δασών επί της γης, αν ο άνθρωπος δια μόνης της παρακλήσεως ηδύνατο να έχη το πυρ; Τίς η ανάγκη τόσων καρποφόρων δένδρων, αν δια μόνης της ευχής ηδυνάμεθα να έχωμεν τους καρπούς ανά χείρας; Τίς η ανάγκη του σίτου, αν ο άνθρωπος ηδύνατο δι'

ενός μόνον λόγου να έχη τον επιούσιον άρτον; Τίς η ανάγκη τόσων ζώων, αν ο άνθρωπος ηδύνατο να τρώγη χωρίς ούτε εν μέλος του σώματός του να κινήση; Και τέλος τίς η ανάγκη αυτών των μελών και των μυϊκών μας δυνάμεων, εάν δι' ουδένα σκοπόν πρόκειται να χρησιμοποιηθώσι;

Και τώρα ερωτώ: Δεν περιφρονεί πάντα τα θεία δώρα, δεν περιφρονεί πάντα τα θεία δημιουργήματα, δεν παραβαίνει πάντας τους φυσικούς νόμους ο παραβαίνων το ρητόν τούτο; Δεν είναι ασεβής;

Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης (Γ' 1915-16)

* * *

5) Τετάρτη Γυμνασίου

Τετάρτη Γυμνασίου! Είμαι μαθητής της τετάρτης, και όμως τίποτε δεν ήλλαξε εκ του προηγούμενου μου σχολικού βίου. Όσον και αν ερευνήσω υπό την φωνήν των εξεταζομένων μαθητών, όσον και αν αναδιφήσω τα φύλλα των νέων μου βιβλίων, δεν δύναμαι να εύρω θέλγητρόν τι πρωτοτυπίας εις την μόλις αρξαμένην ζωήν του τελειοφοίτου...

Αλλ' οσάκις μετά τας θερινάς εξετάσεις και τον προβιβασμόν άνεμέτρουν δια χιλιοστήν φοράν την απόστασιν, ήτις με εχώριζεν από την τετάρτην, οσάκις ηυχόμην κατά τας ατελευτήτους ώρας της μελέτης «Να γίνουν αι ημέραι ώραι και αι ώραι λεπτά», ως άνθρωπος, όστις βλέπει βραδέως καταβιβαζομένην την γέφυραν μεταξύ αυτού και του ποθητού του ιδανικού επί του ορμητικού χειμάρρου των εμποδίων, ποτέ δεν την εφαντάσθην τόσον πεζήν και το ενθυμούμαι πολύ καλά.

Όταν ευρισκόμην εις κατωτέρας τάξεις, έβλεπον τους μαθητάς της τετάρτης και μου εφαίνοντο ότι ήσαν κατεσκευασμένοι από ύλην διάφορον της ιδικής μας, τους παρετήρουν χωρίς καν να τολμήσω να τους αποτείνω τον λόγον και τους εφантаζόμην ιδεώδεις, τους έβλεπον γνωρίζοντας ήδη όλα μαζί, όσα με τόσους κόπους ηγωνιζόμεθα να εισαγάγωμεν εντός της πτωχής μας κεφαλής ημείς οι μικροί, και τους εθεώρουν σοφούς και έπειτα, όταν επανηρχόμην κατά τον Σεπτέμβριον, έβλεπον ότι όλα εκείνα τα αντικείμενα του θαυμασμού εξηφανίζοντο του Σχολείου. Τι εγίνοντο; Και εγώ δεν εγνώριζον πολύ καλά, εγνώριζον όμως ότι έζων και ανέπνεον εις μίαν ατμόσφαιραν -δεν την έχω δοκιμάσει ακόμη- την οποίαν όμως εφантаζόμην όλως διάφορον της ιδικής μου.

Και αι εντυπώσεις αυταί ερριζούνται ολονέν βαθύτερον εις την παιδικήν μου ψυχήν και, όταν έφθασα εις σχετικώς ανωτέρας τάξεις, αν και ήμην εις θέσιν να κρίνω ότι αι αντιλήψεις μου δεν συνεβιβάζοντο με την λογικήν, τας εσεβόμην, όπως σέβεται ο υιός τας ιδιοτροπίας του γέροντος πατρός του, ή όπως ποτέ δεν θα άφηνέ τις να σβεσθή η ακοίμητος κανδήλα προ των οικογενειακών του εικονισμάτων.

Τοιουτοτρόπως, όταν επάτησα τον πόδα εις την τετάρτην με περισσοτέρους τινάς παλμούς, ησθάνθην μικρά απογοήτευσιν· η αυτή στερεότυπος μέθοδος της διδασκαλίας, ο αυτός τρόπος της εξετάσεως, ο αυτός τρόπος της μελέτης. Και ήρχισεν εκτυλισσομένη η ζωή της τάξεως και, αν ποτέ συνέβαινε κατά το διάλειμμα μεταξύ του ενός και του άλλου μαθήματος, ως μεταξύ των Συμπληγάδων πετρών, μεταξύ του θορύβου και του βόμβου των

επαναλαμβανομένων μαθημάτων να μείνω μόνος, ησθάνομην εντός μου μίαν φωνήν, ήτις με ηρώτα: Και τώρα ευρίσκεσαι εις την τετάρτην; Και καταλαμβανόμενος εξ απροόπτου δεν εγνώριζον τι ν' απαντήσω και εσιώπων.

Δεν πιστεύω να με έκαμεν ολίγον απαισιόδοξον η απογοήτευσίς αύτη, αλλά μου φαίνεται ότι, εν ω θα καταναλίσκεται το έλαιον του λύχνου της ζωής και θα παρέρχωνται τα έτη, εν ω νομίζω ότι ευρίσκομαι εις το λυκαυγές, το οποίον, όσον ούπω θα διαδεχθή η ανατολή του Ηλίου, εν ω πλάττω τόσα όνειρα, θα φθάσωσιν αι ημέραι ως ο αίθριος ουρανός του χειμώνος, κατά τας οποίας, το φαντάζομαι, θα είμαι απόφοιτος του Γυμνασίου «με το απολυτήριον εις τα θυλάκια» και έπειτα, μόλις παρέλθουν αι πρώται ώραι της χαράς και της ευφροσύνης, θα πέσω εις την αυτήν μονοτονίαν, την εκνευριστικήν μονοτονίαν της ζωής, ο χειμερινός Ήλιος μετ' ολίγον θα καλυφθή υπό νεφελών.

Και τί θα υπολειφθή εκ του συμποσίου τούτου της αποφοιτήσεως; Τι θα διακρίνεται, όταν καταναλώσωσι το έλαιόν των οι λύχοι οι φωτίζοντες αυτό και βυθισθή εις το σκότος;

Τα όνειρα, μόνον τα ωραία όνειρα, τα οποία ηδονικώς διέβλεπον μεταξύ των γραμμών του βιβλίου μου, τα όνειρα, η μόνη παρήγορος ακτίς πάσης απογοητεύσεως.

Ο Schiller έλεγε: «Τόλμα να πλανάς τον εαυτόν σου και όνειρα να πλέκης». Και ο Δροσίνης λέγει:

«Άφησε τα όνειρά σου πάντοτε όνειρα
στους κόσμους της ψυχής ζωντανεμένα».

Και αν μου επετρέπετο να εκφράσω την ταπεινήν μου μαρτυρίαν, θα ηδυνάμην να είπω ότι, οσάκις έπλασα όνειρα, τα έπλασα δια να τα πλάσω· η πραγματικότης δι' αυτά μου επροξένησεν οίαν εντύπωσιν αι νεφέλαι δια τον χειμερινόν ήλιον.

Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης (Δ' 1916-17)

* * *

6) Τω εθνομάρτυρι Βασιλεί οι μαθηταί του Προτύπου Γυμνασίου

Παρήλθον αι αιματηραί ημέραι. Το τηλεβόλον έπαυσεν εξεμούν τον θάνατον εις τα πεδία των μαχών και εκεί, όπου άλλοτε ηκούετο βροντερά η φωνή του, η προσφώνησις, θα έλεγέ τις, ην αποτείνει ο Χάρος προς τα θύματά του, η δάφνη αναθάλλει και τα ευώδη και άφθονα αυτής άνθη και το γλυκύτερον κελάρυσμα και ο τερπνότερος ψίθυρος ακούεται.

Τέσσαρα έτη παρήλθον, έτη επουλώσεως πληγών και αναρρώσεως, και όσοι εκ των άλλοτε ατρομήτων και ακουράστων μαχητών δεν έπεσαν θύματα της ανδρείας και αυταπαρνήσεώς των δρέπουσιν ήδη το εν μετά το άλλο τα αγαθά της ειρήνης δώρα.

Τέσσαρα έτη παρήλθον ως μία στιγμή από της αποφράδος εκείνης και αλησμονήτου ημέρας και ήδη σήμεραν ιδού εγώ προ του απερίττου τάφου Σου,

ω λαοφίλητε άναξ, καταθέτω τον στέφανον τούτον, του οποίου έκαστον φύλλον αποτελεί και εν υικόν φίλημα, έκαστον άνθος και εν δάκρυ ευγνωμοσύνης.

Και το φίλημα τούτο δεν είναι το φίλημα, το οποίον αποθέτει λαός εις τους πόδας του δεσπότου του· είναι φίλημα τέκνων προς πατέρα φονευθέντα εκ της αδηφάγου σφαίρας του εχθρού, είναι δάκρυ ευγνωμοσύνης, το οποίον πας λαός οφείλει να χύση φόρον αγάπης εις εκείνους, οίτινες αφειδώς έχυσαν το αίμά των υπέρ της ελευθερίας του, μεταξύ των οποίων Συ κατέχεις την ηρωικωτέραν των θέσεων, ω ηρωικέ Νεκρέ, όστις πιστος εις την φωνήν της κινδυνεύουσης πατρίδος, χωρίς ούτε στιγμήν να διστάσης, έσπευσες εις την ανακτηθείσαν Θεσσαλονίκην, την περικαλλή νύμφην του Θερμαϊκού, ίνα πέσης εκεί ως άλλος Κόδρος, πληγείς εξ ανόμου χειρός, οπλισθείσης υπό των αιωνίων και κληρονομικών μας εχθρών, πολύκλαυστε Βασιλεύ. Έπεσες ήρωως ως στρατιώτης, ηρωικώτερος ως βασιλεύς και ο ακαριαίος εκείνος κεραυνοβόλος θάνατος, τον οποίον ενεδρεύουσα χειρ εξεσφενδόνισεν εναντίον Σου, ωμοίαζε μάλλον με θάνατον προερχόμενον εκ της υπερβολικής χαράς, διότι έβλεπες τόσους αδελφούς των τέκνων Σου απελευθερωμένους υπό του δαφνοστεφούς Στρατού Σου, ή προς θάνατον προερχόμενον εξ ιοβόλου δήγματος εμφωλευούσης εχίδνης.

Έπεσες και κατέλιπες εις ημάς ως την άρίστην και καλλίστην κληρονομίαν το παράδειγμά Σου, το οποίον έχει γραφεί επί των καρδιών ημών των μικρών έτι τέκνων της μεγάλης Σου οικογενείας με το αίμα, το οποίον ρέει εις τας φλέβας ημών.

Έπεσες και πίπτων ως βασιλεύς μάς edίδαξες και πώς πίπτουν οι στρατιώται του καθήκοντος.

Γεώργιος Σ. Σεφεριάδης (Δ΄ 1916-1917)

Ο Δημήτριος Ν. Γουδής.

Οι Λογικές Πλάνες του Αριστοτέλη¹

Ευάγγελος Αθανασόπουλος^α, Μιχάλης Βόσκογλου^β

^α Χημικός Μηχανικός Ε.Μ.Π., Ανεξάρτητος Ερευνητής
Γιαννακοπούλου 39, 27300 Γαστούνη, Ελλάδα
evatha@gmail.com

^β Ομότιμος Καθηγητής Μαθηματικών, Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών
ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας, Μεγ. Αλεξάνδρου 1, 26334 Πάτρα, Ελλάδα
voskoglou@teiwest.gr ; mvoskoglou@gmail.com

Περίληψη

Οι λογικές πλάνες, που συχνά χρησιμοποιούνται ως ρητορικά τεχνάσματα προκειμένου να πείσουν για κάποιες απόψεις, μπορούν εύκολα να αποπροσανατολίσουν τον μέσο άνθρωπο. Στο άρθρο αυτό μελετώνται οι 13 λογικές πλάνες του Αριστοτέλη, που είναι οι πρώτες που εμφανίσθηκαν στην ιστορία της Λογικής. Παράλληλα επιχειρείται, στις περιπτώσεις όπου αυτό είναι δυνατό, η ποσοτικοποίηση τους, δηλαδή ο αριθμητικός προσδιορισμός της βαρύτητας των συνεπειών τους. Η επιλογή των πλανών του Αριστοτέλη έγινε τόσο για ιστορικούς, όσο και για πρακτικούς λόγους, αφού αριθμός των γνωστών σήμερα πλανών είναι μεγάλος, έτσι ώστε η πλήρης ανάλυση τους να απαιτεί πολύ περισσότερο χώρο και χρόνο. Το σημαντικό πάντως είναι ότι οι μέθοδοι και τα εργαλεία, που χρησιμοποιούνται εδώ, μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για την ποσοτικοποίηση πολλών άλλων πλανών, πράγμα που αυξάνει το ενδιαφέρον και τη γενικότητα αυτής της εργασίας.

© 2022 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Λέξεις-κλειδιά: Λογικές Πλάνες, Υπό Συνθήκη Πιθανότητες, Στατιστική Σκέψη, Κριτική Σκέψη, Ασαφής Λογική.

Doi:

¹ Άρθρο με παρεμφερές περιεχόμενο, το copyright του οποίου διατηρούν οι συγγραφείς, έχει δημοσιευθεί στην Αγγλική γλώσσα στο τεύχος 8(9), 2020, του περιοδικού *Mathematics* (MDPI), doi:10.3390/math8091399

Abstract

Logical fallacies, which are frequently used as rhetorical tricks in the desire to persuade about a speaker's views, can easily disorient the average people. In this article, the 13 Aristotle's fallacies are studied, which are the first appeared in the history of Logic. Also, the quantification of them, whenever is possible, is attempted, i.e. the numerical determination of the gravity of their consequences. The choice of Aristotle's fallacies was decided for historical, but also for practical reasons, since the number of fallacies which are known today is great and as a result a complete coverage of them requires much more time and space. The important point, however, is that the methods and tools which are used here could also be used for quantifying many other fallacies, fact which increases the generality and interest of the present work.

© 2022 Library and Information Center, The University of the Peloponnese

Keywords: Logical Fallacies, Conditional Probabilities, Statistical Thinking, Critical Thinking, Fuzzy Logic.

1. Εισαγωγή

Οι λογικές πλάνες είναι παραγωγικά επιχειρήματα, που χαρακτηρίζονται από ένα ελάττωμα στη δομή τους, το οποίο τα καθιστά άκυρα. Ωστόσο, συχνά στην καθημερινή πρακτική ο όρος αυτός με την ευρεία του έννοια υποδηλώνει κάθε πρόταση το περιεχόμενο της οποίας είναι προβληματικό για οποιονδήποτε λόγο. Πρώτος ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) στους «Σοφιστικούς Ελέγχους», μία από τις έξι συνολικά πραγματείες του για τη Λογική, παρουσίασε 13 λογικές πλάνες, που τις διέκρινε σε λεκτικές και μη λεκτικές. Η έρευνα για τις λογικές πλάνες αναθερμάνθηκε κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα (1300-1500 μ.Χ.) με την ίδρυση των πρώτων Πανεπιστημίων, όπου η μελέτη της Λογικής του Αριστοτέλη ήταν ανάμεσα στις πρώτες προτεραιότητες. Πολλές από τις λογικές πλάνες έλαβαν τότε και τις Λατινικές τους ονομασίες. Μετά το 1970 το ενδιαφέρον για τις λογικές πλάνες επανήλθε με την προσθήκη των γνωστικών προκαταλήψεων και άλλων στρεβλώσεων της λογικής. Σήμερα είναι γνωστές πολλές λογικές πλάνες, οι σημαντικότερες από τις οποίες παρουσιάζονται και αναλύονται στα συγγράμματα Strunk & White (1979), Chapter 4, Mettam & Adams (1999), pp. 281-304, Αθανασόπουλος (2019).

Οι λογικές πλάνες μπορούν εύκολα να αποπροσανατολίσουν τον μέσο άνθρωπο. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται συχνά ως ρητορικά τεχνάσματα προκειμένου να πείσουν για κάποιες απόψεις. Είναι κατά συνέπεια χρήσιμη η ποσοτικοποίηση τους, δηλαδή ο αριθμητικός προσδιορισμός της βαρύτητας των συνεπειών τους. Αυτό γίνεται κατ' αρχή εφικτό υιοθετώντας μια πλειότιμη λογική στη θέση της δίτιμης κλασσικής λογικής, η οποία αξιολογεί κάθε επιχείρημα με το στείρο χαρακτηρισμό σωστό ή λάθος. Ακόμη όμως και κάτω από την αναγκαία αυτή συνθήκη, κάποιες λογικές πλάνες έχουν τέτοια μορφή, που καθιστά αδύνατη ή έστω τεχνικά δύσκολη την ποσοτικοποίηση τους.

Ο σκοπός αυτού του άρθρου είναι η παρουσίαση των λογικών πλανών του Αριστοτέλη, καθώς και η ποσοτικοποίηση τους, στις περιπτώσεις όπου αυτό είναι δυνατό. Η επιλογή των λογικών πλανών του Αριστοτέλη έγινε τόσο για ιστορικούς, όσο και για πρακτικούς λόγους, αφού το πλήθος των γνωστών σήμερα λογικών πλανών είναι μεγάλο, έτσι ώστε η πλήρης ανάλυση τους να απαιτεί πολύ περισσότερο χώρο και χρόνο. Το σημαντικό πάντως είναι ότι τα εργαλεία και οι μέθοδοι, που χρησιμοποιούνται εδώ, μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν και για την ποσοτικοποίηση πολλών άλλων πλανών, πράγμα που αυξάνει τη γενικότητα και το ενδιαφέρον αυτής της εργασίας.

2. Οι Λογικές Πλάνες του Αριστοτέλη

Με την ευρεία έννοια του ορισμού που δώσαμε στην Εισαγωγή μας, οι λογικές πλάνες του Αριστοτέλη (ή παραλογισμοί, όπως ο ίδιος τις αναφέρει), με τις σύγχρονες ονομασίες τους, είναι οι παρακάτω:

2.1 Λεκτικές (ή Γλωσσικές) Πλάνες

1. *Έμφαση*: Η έμφαση, που πρέπει να υπάρχει σε κάποια πρόταση, δίδει σε αυτήν ένα διαφορετικό νόημα. Π.χ. «Φάε το φαγητό σου» σημαίνει «Μην αφήνεις το φαγητό σου», ενώ «Φάε το φαγητό σου» σημαίνει «Μην τρως το φαγητό των άλλων».
2. *Αμφιβολία* (ή αμφιλογία): Μια πρόταση που έχει δύο διαφορετικά νοήματα. Π.χ. ο γνωστός χρησμός της Πυθίας «Άρρεν ου θήλυ» σημαίνει αγόρι, αν γραφεί ως «Άρρεν, ου θήλυ», αλλά κορίτσι, αν γραφεί ως «Άρρεν ου, θήλυ».
3. *Σχήμα λόγου*: Ο τρόπος έκφρασης κάποιου νοήματος επηρεάζει την κοινή γνώμη. Π.χ. «Αυτή κολυμπάει σαν γοργόνα» αντί του «Αυτή είναι καλή κολυμβήτρια».
4. *Αμφισημία* (ή ομωνυμία): Η πλάνη αυτή δημιουργείται λόγω της διπλής έννοιας κάποιων λέξεων. Π.χ. «Οι αστυνομικοί είναι όργανα [της τάξεως]», «Τα [μουσικά] όργανα παίζουν μουσική», άρα « Όλοι οι αστυνομικοί παίζουν μουσική».
5. *Σύνθεση*: Γενίκευση από τα επί μέρους συστατικά στο όλο. Π.χ. «Το υδρογόνο και το οξυγόνο σε θερμοκρασία δωματίου είναι αέρια, άρα το ίδιο συμβαίνει και με το νερό (H₂O)».
6. *Διαίρεση*: Υπόθεση ότι τα επί μέρους συστατικά έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με το όλο. Π.χ. « Ο Χ δουλεύει στην IBM, που κατασκευάζει Η/Υ, άρα ο Χ ξέρει να κατασκευάζει Η/Υ».

2.2 Μη Λεκτικές Πλάνες

7. *Άγνοια Ελέγχου*: Το συμπέρασμα, που εξάγεται, είναι άσχετο με την πρόταση, που προηγήθηκε. Π.χ. «Υπάρχει τελευταία μια αύξηση της εγκληματικότητας στην περιοχή, πράγμα που οφείλεται στην αύξηση του πληθυσμού της».
8. *Πολλαπλές Ερωτήσεις*: Οι πολλές και συχνά άσχετες μεταξύ τους ερωτήσεις δημιουργούν σύγχυση στον ακροατή, που όχι μόνο προσπαθεί να τις συγκρατήσει στην μνήμη του, αλλά και να τις συσχετίσει. Το αποτέλεσμα είναι να μην προλαβαίνει πολλές φορές να δώσει την πρόποσα απάντηση, δίδοντας έτσι τη δυνατότητα στον ομιλητή να απαντήσει ο ίδιος με τον τρόπο που επιθυμεί. Π.χ. «Η Αλίκη φορούσε μπλε, κόκκινο, άσπρο, κίτρινο ή πράσινο φόρεμα;» κ.λπ.

Αν και η Στατιστική ήταν τελείως άγνωστη επιστήμη την εποχή εκείνη, οι επόμενες δύο λογικές πλάνες (αρ. 9 και 10) μπορούν με τα σημερινά δεδομένα να χαρακτηρισθούν ως στατιστικές πλάνες, πράγμα που αναδεικνύει ακόμη περισσότερο τη μεγάλη σοφία του Αριστοτέλη. Παραδείγματα για τις πλάνες αυτές θα δώσουμε στην ενότητα 4 της εργασίας.

9. *Γενικοί Κανόνες Χωρίς Εξαιρέσεις*: Ένας γενικός κανόνας χρησιμοποιείται για να εξηγήσει μια ειδική περίπτωση, που δεν εμπίπτει στον κανόνα αυτό.
10. *Βιαστικές Γενικεύσεις*: Υποθέτουμε ότι κάτι ισχύει γενικά, επειδή ισχύει σε κάποιες περιπτώσεις .

Οι τρεις τελευταίες λογικές πλάνες του Αριστοτέλη, που με τα σημερινά δεδομένα αναλύονται σε πέντε συνολικά, χαρακτηρίζονται ως πλάνες αιτίας - αποτελέσματος, όπου χρονικά προηγείται πάντοτε η αιτία. Οι πλάνες αυτές είναι:

11. *Φαύλος Κύκλος*: Κυκλικός συλλογισμός για την απόδειξη μιας υπόθεσης, που με τον τρόπο αυτό δεν αποδεικνύεται στην πραγματικότητα Π.χ. «Ο Θεός υπάρχει, επειδή το λέει η Βίβλος, που είναι αληθής επειδή προέρχεται από τον Θεό».

Η λογική πλάνη της *επίκλησης του ζητούμενου*, που διατυπώθηκε μεταγενέστερα, μπορεί να θεωρηθεί ως ειδική περίπτωση του φαύλου κύκλου. Η πλάνη αυτή χαρακτηρίζεται από μια ταυτολογία, που δε δίνει ουσιαστικά καμία εξήγηση. Π.χ. «Το κατάστημα δεν άνοιξε σήμερα, επειδή είναι κλειστό».

12. *Ψευδής Αιτία*: Πρόκειται για μια περιστασιακή σχέση μεταξύ δύο γεγονότων, χωρίς απόδειξη ότι στην πραγματικότητα ισχύει. Π.χ. «Τα χρήματα κάνουν τους ανθρώπους ευτυχισμένους» (όχι πάντοτε και όχι μόνο τα χρήματα). Με τα σημερινά δεδομένα η ψευδής αιτία αναλύεται στις λογικές πλάνες της *αιτιολόγησης λόγω χρονικής αλληλουχίας* και των *σύγχρονων γεγονότων και άσχετων συσχετίσεων*.

Η πρώτη περίπτωση συνδέεται με το εξής γνωστό ανέκδοτο: Ένας αστυνομικός παρατηρεί ένα άνδρα, που ρίχνει γύρω-γύρω στην Πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα μια άσπρη σκόνη. Όλος περιέγεια τον πλησιάζει και με κάποια αυστηρότητα τον ρωτά: «Γιατί κύριε ρίχνετε τη σκόνη και ρυπαίνετε την πλατεία»; «Για να εξαφανίσω τους ελέφαντες», απαντά εκείνος! Ο αστυνομικός, μη μπορώντας να συγκρατήσει τα γέλια του, αποκρίνεται: «Μα δεν υπάρχουν κύριε εδώ ελέφαντες», για να λάβει την αποστομωτική απάντηση: «Είδατε τί αποτελεσματική, που είναι η σκόνη!» Η πλάνη αυτή δηλαδή εκμεταλλεύεται το γεγονός ότι το αποτέλεσμα έπεται χρονικά της αιτίας, για να καταλήξει σε άτοπο συμπέρασμα.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για την δεύτερη περίπτωση είναι η ταυτόχρονη μείωση του αριθμού των πελαργών και των γεννήσεων, που παρατηρήθηκε στη Γερμανία την περίοδο 1965-1987 (Dobelli, 2011). Μια αυθαίρετη ερμηνεία αυτού του φαινομένου θα μπορούσε να είναι ότι οι πελαργοί φέρνουν τα παιδιά!

13. *Ψευδής αντιστροφή*: Εδώ υποτίθεται εσφαλμένα ότι μια συνεπαγωγή πάντοτε αντιστέφεται. Π.χ. «Οι γάτες έχουν τέσσερα πόδια, άρα όλα τα ζώα με τέσσερα πόδια είναι γάτες».

Όπως θα δούμε στην ενότητα 5, η αντιστροφή αιτίας-αποτελέσματος,, που επιχειρείται με την πλάνη αυτή, έχει μεγάλη σημασία όχι μόνο για τη λογική, αλλά και για τη θεωρία πιθανοτήτων, αφού παραπέμπει κατευθείαν στον κανόνα του Bayes' για τις υπό συνθήκη πιθανότητες.

Όπως εύστοχα παρατήρησαν κριτικοί αναγνώστες αυτής της εργασίας πριν από τη δημοσίευση της, κάποια από τα παραδείγματα, που δώσαμε παραπάνω για τις λογικές πλάνες του Αριστοτέλη, μπορούν να ενταχθούν και σε άλλες κατηγορίες. Π.χ. το παράδειγμα της κατηγορίας 5 (σύνθεση) με το νερό, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως παράδειγμα της κατηγορίας 10 (βιαστικές γενικεύσεις). Επίσης τα παραδείγματα των κατηγοριών 4 (αμφισημία) με τα μουσικά όργανα και τους αστυνομικούς και 6 (διαίρεση) με τον υπάλληλο της IBM θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για την κατηγορία 9 (γενικοί κανόνες χωρίς εξαιρέσεις).

Κάποιος αναγνώστης μάλιστα απόρησε γιατί η έμφαση (αρ. 1) θεωρείται ως πλάνη, αφού, όταν δίδεται κατάλληλα σε κάποια πρόταση με δύο διαφορετικά νοήματα, διαλύει την αμφιβολία (αρ. 2), που υπάρχει σ' αυτή. Αν και ο πιο κατάλληλος για να απαντήσει το ερώτημα αυτό θα ήταν ίσως ... ο Αριστοτέλης (!), η δική μας απάντηση είναι ότι η πλάνη δημιουργείται πριν δοθεί η πρέπουσα έμφαση στην επίμαχη πρόταση. Θα μπορούσε πάντως η πλάνη αυτή να εννοποιηθεί με την πλάνη της αμφιβολίας (αρ. 2).

3. Πιθανότητες, Στατιστική και Ασαφής Λογική

Αν και οι λογικές πλάνες προέκυψαν με βάση της αρχές της κλασσικής λογικής, η πληροφόρηση, που παρέχει η λογική αυτή για την βαρύτητα των συνεπειών τους, είναι ανεπαρκής. Πράγματι, το συμπέρασμα σωστό ή λάθος είναι σχεδόν άχρηστο στην πράξη, όπου ο ενδιαφερόμενος ζητά στην ουσία να προσδιορίσει το βαθμό αληθείας της κάθε λογικής πλάνης. Όπως μάλιστα ήδη είδαμε στην Εισαγωγή μας, αναγκαία, αλλά όχι και ικανή συνθήκη, για την ποσοτικοποίηση μιας λογικής πλάνης είναι η υιοθέτηση μια πλειότιμης αντί της δίτιμης λογικής.

Σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. για τις στατιστικές πλάνες, όπως θα δούμε παρακάτω) η ποσοτικοποίηση μιας λογικής πλάνης μπορεί να επιτευχθεί με τη βοήθεια της Θεωρίας των Πιθανοτήτων ή της Στατιστικής, που είναι δύο σχετιζόμενες περιοχές των μαθηματικών, με θεμελιώδεις όμως διαφορές μεταξύ τους. Πράγματι, ενώ η Θεωρία των Πιθανοτήτων μελετά ποσοτικά την έκβαση μελλοντικών γεγονότων, η Στατιστική αντλεί τα συμπεράσματα της μέσα από την ανάλυση των συχνοτήτων γεγονότων, που έχουν ήδη συμβεί. Ωστόσο, τόσο η Θεωρία των Πιθανοτήτων όσο και η Στατιστική έχουν αναπτυχθεί μέσα στα πλαίσια της κλασσικής λογικής, με αποτέλεσμα να μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά μόνο την υπάρχουσα στον πραγματικό κόσμο αβεβαιότητα που οφείλεται στην τυχαιότητα και όχι αυτή που οφείλεται στην ανακρίβεια, στην ελλιπή πληροφόρηση και γενικά στην ασάφεια (Kosko, 1990).

Στις περιπτώσεις αυτές το κενό έρχεται να καλύψει η Ασαφής Λογική του Zadeh (1973), που στηρίζεται στην έννοια του Ασαφούς Συνόλου (Zadeh, 1965), καθώς και οι γενικεύσεις της, που ακολούθησαν μεταγενέστερα με στόχο μια πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση της αβεβαιότητας (Βόσκογλου, 2019). Υπενθυμίζεται ότι η ασαφής λογική είναι μια απειρότιμη λογική, που αποδίδει βαθμούς συμμετοχής στο αντίστοιχο ασαφές σύνολο για όλα τα στοιχεία του συνόλου αναφοράς, με τιμές στο διάστημα $[0, 1]$. Όσο ο βαθμός συμμετοχής $\mu(x)$ ενός στοιχείου x πλησιάζει στο 1, τόσο το x ικανοποιεί περισσότερο τη χαρακτηριστική ιδιότητα του αντίστοιχου ασαφούς συνόλου. Για παράδειγμα, ένα άτομο x με $\mu(x)=0.8$ στο ασαφές σύνολο των ψηλών ατόμων είναι αρκετά ψηλό, με $\mu(x)=0.5$ είναι μετρίου ύψους, ενώ ένα άτομο με $\mu(x)=0.2$ είναι αρκετά κοντό.

Οι βαθμοί συμμετοχής ωστόσο διαφέρουν ουσιαστικά από τις πιθανότητες, παρά το γεγονός ότι και οι δύο αυτές έννοιες εκφράζονται αριθμητικά με τιμές στο ίδιο διάστημα $[0, 1]$. Π.χ. η έκφραση «Η πιθανότητα να είναι η Μαίρη έξυπνη είναι 75%», σημαίνει ότι η Μαίρη, με βάση την αρχή του αποκλεισμού του τρίτου της δίτιμης λογικής του Αριστοτέλη, είναι ή δεν είναι έξυπνη, όμως οι πληροφορίες που έχουμε γι' αυτή (π.χ. κληρονομικότητα, τεστ νοημοσύνης, σπουδές κ.λπ.) συνηγορούν ότι η πιθανότητα να είναι έξυπνη είναι

μεγάλη. Αντίθετα, στα πλαίσια της ασαφούς λογικής η έκφραση «Ο βαθμός συμμετοχής της Μαίρης στο ασαφές σύνολο των έξυπνων ατόμων είναι 0.75», σημαίνει ότι η Μαίρη είναι αρκετά έξυπνη.

Οι δύο αυτές θεωρίες ωστόσο έχουν και άλλες διαφορές, που κυρίως πηγάζουν από τον τρόπο ορισμού αντίστοιχων εννοιών και πράξεων. Για παράδειγμα, ενώ το άθροισμα των πιθανοτήτων όλων των στοιχειωδών ενδεχομένων (μονοσυνόλων) του συνόλου αναφοράς είναι πάντοτε ίσο με 1 (πιθανότητα του βέβαιου ενδεχόμενου), αυτό δεν ισχύει κατ' ανάγκη για το άθροισμα των βαθμών συμμετοχής όλων των στοιχείων του συνόλου αναφοράς σε ένα ασαφές σύνολο. Ως αποτέλεσμα, μια κατανομή πιθανοτήτων θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τον ορισμό βαθμών συμμετοχής, το αντίστροφο όμως δεν ισχύει πάντοτε.

Σημειώνεται ότι ο καθηγητής Φυσικής του Πανεπιστημίου της Washington Edwin Jaynes διατύπωσε, ορθά, την άποψη ότι η θεωρία πιθανοτήτων μπορεί να θεωρηθεί ως το κατάλληλο εργαλείο για την δημιουργία μιας πλειότιμης λογικής (πιθανοτική λογική), που αποτελεί επέκταση της δίτιμης λογικής και περιορίζεται σε αυτή στις ειδικές περιπτώσεις όπου μια υπόθεση είναι απόλυτα αληθής ή τελείως ψευδής (Jaynes, 2011). Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε από πολλούς διακεκριμένους επιστήμονες, όπως ο διάσημος από τη συμβολή του στην Αλγεβρική Γεωμετρία David Mumford (2000).

Ήδη ωστόσο έχουμε εξηγήσει, ότι η θεωρία πιθανοτήτων δε μπορεί, λόγω της δίτιμης υφής της, να καλύψει αποτελεσματικά όλες τις περιπτώσεις της εμφανιζόμενης στην πραγματική ζωή αβεβαιότητας και κατά συνέπεια η πιθανοτική λογική επικαλύπτεται από την απειρότιμη ασαφή λογική του Zadeh. Κατ' επέκταση, για πολλές από τις λογικές πλάνες, που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν με τη βοήθεια των πιθανοτήτων ή της στατιστικής, η ασαφής λογική θα μπορούσε ίσως να αποτελέσει το κατάλληλο εργαλείο για την ποσοτικοποίηση τους. Αυτή ωστόσο είναι μια θεωρητική υπόθεση, που δεν υλοποιείται στην παρούσα εργασία με συγκεκριμένα παραδείγματα, υιοθετείται όμως ως μια πρόταση για μελλοντική επεξεργασία.

4. Στατιστικές Πλάνες και Κριτική Σκέψη

Στην ενότητα αυτή αναλύουμε τις λογικές πλάνες αρ. 9 και 10 του Αριστοτέλη (στατιστικές) και δίνουμε σχετικά παραδείγματα.

Ας υποθέσουμε ότι ένα σχολείο απασχολεί 100 συνολικά καθηγητές, 97 από τους οποίους είναι καλοί, ενώ οι υπόλοιποι τρεις δεν είναι καλοί. Ο γονέας Α, που γνωρίζει μόνο τους 3 μη καλούς καθηγητές, συμπεραίνει ότι το σχολείο δεν είναι καλό και αποφασίζει να επιλέξει άλλο σχολείο για το παιδί του. Αντίθετα, ο γονέας Β, που γνωρίζει τους 97 καλούς καθηγητές, θεωρεί ότι το σχολείο είναι καλό και το επιλέγει για να φοιτήσει το παιδί του.

Στο παράδειγμα αυτό, ο μεν γονέας Α υποπίπτει στην λογική πλάνη των βιαστικών γενικεύσεων (αρ. 10), ο δε γονέας Β στην λογική πλάνη των γενικών κανόνων χωρίς εξαιρέσεις (αρ. 9). Γίνεται βέβαια φανερό ότι η βαρύτητα των συνεπειών των δυο αυτών πλανών είναι τελείως διαφορετική. Πράγματι, ο βαθμός αληθείας της πλάνης αρ.9 είναι 0.97, ενώ της πλάνης αρ. 10 είναι μόλις 0.03. Κατά συνέπεια, ενώ ο γονέας Α με την απόφαση του θα διακινδυνεύσει ίσως το μέλλον του παιδιού του, ο γονέας Β πιθανότατα θα το ωφελήσει. Γενικά,

είναι σημαντικό να αποφεύγονται οι βιαστικές γενικεύσεις, αλλά οι άνθρωποι πρέπει να είναι επίσης προσεκτικοί και με την πλάνη των γενικών κανόνων χωρίς εξαιρέσεις. Οι δύο αυτές λογικές πλάνες πρέπει να εξετάζονται συγχρόνως για να βγούν τα σωστά συμπεράσματα.

Ο Σωκράτης (470-399 π.Χ.), στο διάλογο του με τον Ευθύδημο, που γράφτηκε από τον μαθητή του Πλάτωνα το έτος της γέννησης του Αριστοτέλη (384 π.Χ.), χρησιμοποίησε, χωρίς να την κατονομάσει, την λογική πλάνη των γενικών κανόνων χωρίς εξαιρέσεις για να τονίσει την αξία της κριτικής σκέψης για τη λήψη αποφάσεων. Ρώτησε λοιπόν ο Σωκράτης τον Ευθύδημο, αν θεωρεί ότι η κλοπή είναι ανήθικη πράξη. «Ασφαλώς!», απάντησε χωρίς δισταγμό ο δεύτερος. «Όμως τί συμβαίνει, όταν ο φίλος σου θέλει να αυτοκτονήσει και του κλέψεις το μαχαίρι, είναι και αυτό ανήθικο;», ξαναρώτησε ο Σωκράτης. «Όχι...», απάντησε προβληματισμένος τώρα ο Ευθύδημος.

Εδώ, ο Ευθύδημος χρησιμοποίησε τη στατιστική σκέψη για να απαντήσει στο πρώτο ερώτημα του Σωκράτη, αφού η κλοπή θεωρείται στις περισσότερες περιπτώσεις ανήθικη πράξη. Όμως ο Σωκράτης, με το εύστοχο παράδειγμα του, του δίδαξε ότι πρέπει να συνδυάζει την στατιστική με την κριτική σκέψη για να βγάζει το σωστό συμπέρασμα.

Ας μεταφερθούμε τώρα στο αρχικό μας παράδειγμα με το σχολείο, υποθέτοντας ότι συνέβη την εποχή του Σωκράτη. Ο τελευταίος συναντά στην αγορά το γονέα Β και τον ρωτά: «Αν το παιδί σου ενδιαφέρεται περισσότερο για τα μαθήματα, που διδάσκουν οι τρεις μη καλοί καθηγητές και όχι για τα υπόλοιπα, ήταν σωστή η απόφασή σου να επιλέξεις το συγκεκριμένο σχολείο για τη φοίτησή του»; Ο γονέας βέβαια προβληματίζεται και αποφασίζει να συζητήσει ξανά το θέμα με το παιδί του, πριν πάρει την τελική του απόφαση.

Συμπερασματικά, στην περίπτωση των στατιστικών πλάνων δεν αρκεί μόνο η εφαρμογή της στατιστικής σκέψης για την ποσοτικοποίηση τους, αλλά απαιτείται ο συνδυασμός της με την κριτική σκέψη. Πράγματι, η εφαρμογή της κριτικής σκέψης μπορεί να μεταβάλλει το βαθμό αληθείας μιας λογικής πλάνης, που προέκυψε αρχικά με την εφαρμογή μόνο της στατιστικής σκέψης. Στην ακραία περίπτωση π.χ., που διαπιστωθεί από την συζήτηση του γονέα Β με το παιδί του, ότι αυτό ενδιαφέρεται αποκλειστικά και μόνο για τα μαθήματα που διδάσκουν οι τρεις μη καλοί καθηγητές, τότε η αρχική απόφαση του γονέα Β να επιλέξει το συγκεκριμένο σχολείο για το παιδί του (πλάνη αρ. 9) αποκτά βαθμό αληθείας 0, αντί του 0.97, που προέκυψε αρχικά από την εφαρμογή μόνο της στατιστικής σκέψης!

5. Πλάνες Αιτίας-Αποτελέσματος - Κανόνας του Bayes'

Στην ενότητα αυτή θα ασχοληθούμε με τις τρεις τελευταίες πλάνες του Αριστοτέλη αρχίζοντας από την ψευδή αντιστροφή (αρ. 13), που παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Η γενική μορφή της πλάνης αυτής είναι: «Αν το γεγονός Α συνεπάγεται το Β, τότε και το Β συνεπάγεται το Α». Κατά συνέπεια ο βαθμός αληθείας της πλάνης αυτής είναι ίσος με την αριθμητική τιμή της υπό συνθήκη πιθανότητας $P(A/B)$. Σύμφωνα λοιπόν με τον κανόνα του Bayes' (π.χ. βλ. Βόσκογλου, 2012, παραγρ. 18.4) θα έχουμε

$$P(A/B) = \frac{P(B/A)P(A)}{P(B)} \quad (1).$$

Από την εξίσωση (1) προκύπτει ότι ο κανόνας του Bayes' υπολογίζει την πιθανότητα ενός ενδεχομένου με βάση την προϋπάρχουσα γνώση των συνθηκών, που σχετίζονται με αυτό. Πιο συγκεκριμένα, η τιμή της πιθανότητας $P(A)$ (prior probability) είναι σταθερή πριν τη διεξαγωγή του πειράματος, ενώ η τιμή της $P(B)$ (posterior probability) υπολογίζεται με τη βοήθεια των δεδομένων του πειράματος. Κατά την εφαρμογή του στην πράξη ο κανόνας του Bayes' επιδέχεται διάφορες ερμηνείες. Στις κοινωνικές επιστήμες οι υπό συνθήκη πιθανότητες που υπεισέρχονται σε αυτόν αναφέρονται συνήθως ως Bayesian πιθανότητες.

Ο κανόνας του Bayes' εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην εργασία "An Essay towards a Problem in the Doctrine of Chances" του Βρετανού μαθηματικού και θεολόγου Thomas Bayes (1701-1761), που δημοσιεύθηκε από τον Richard Price το 1763 στο "Philosophical Transactions of the Royal Society of London". Ο διάσημος Γάλλος μαθηματικός Laplace (1749-1827), ανεξάρτητα από τον Bayes, τελειοποίησε και ανέδειξε την θεωρία πιθανοτήτων και ειδικότερα τις υπό συνθήκη πιθανότητες.

Στο σχετικό παράδειγμα της Ενότητας 2.2 είναι A =γάτες και B =τετράποδα ζώα και έχουμε προφανώς $P(B/A)=1$. Ας υποθέσουμε τώρα ότι σε μια φάρμα υπάρχουν συνολικά 100 ζώα και ότι τα 75 από αυτά είναι τετράποδα, μεταξύ των οποίων και τρεις γάτες, τα δε υπόλοιπα 25 είναι κοτόπουλα. Θα

έχουμε τότε $P(A) = \frac{3}{100}$, $P(B) = \frac{75}{100}$, οπότε η (1) δίδει ότι $P(A/B) = \frac{3}{75} = 0.04$. Κατά συνέπεια η τιμή αληθείας της ψευδούς αντιστροφής στην περίπτωση αυτή είναι μόλις 4%.

Ωστόσο, η υπό συνθήκη πιθανότητα $P(B/A)$ δεν είναι πάντοτε ίση με 1. Ας υποθέσουμε π.χ. ότι μια κρύα μέρα του χειμώνα το 30% των κατοίκων ενός χωριού έχουν πονόλαιμο και το 25% πάσχουν από γρίπη. Ακόμη, ότι έχει αποδειχτεί στατιστικά ότι το 70% όσων πάσχουν από γρίπη έχουν πονόλαιμο. Αν λοιπόν θεωρήσουμε τα γεγονότα A = έχω γρίπη και B = έχω πονόλαιμο, η εξίσωση (1) δίδει $P(A/B) = \frac{0.7 \times 0.25}{0.3} \approx 0.583$, δηλαδή η τιμή αληθείας στην περίπτωση αυτή είναι περίπου 58.3%.

Αν και η εξίσωση (1) προκύπτει ως απλή συνέπεια του τύπου $P(A/B) = \frac{P(A \cap B)}{P(B)}$ της υπό συνθήκη πιθανότητας (Βόσκογλου, 2012, Παραγρ. 18.4), πρόσφατες μελέτες έχουν αναδείξει τη μεγάλη σημασία της όχι μόνο για εφαρμογές της καθημερινής μας ζωής, αλλά και για την επιστήμη ολόκληρη (Bertsch McGrayne, 2012, Horgan, 2013, Athanassopoulos & Voskoglou, 2020).

Σημειώνουμε ότι, αλλάζοντας τις τιμές της prior πιθανότητας $P(A)$, η εξίσωση (1) δίδει διαφορετικές τιμές για την υπό συνθήκη πιθανότητα $P(A/B)$. Έτσι, όταν υπάρχει αβεβαιότητα για την ακριβή τιμή της $P(A)$, ο κανόνας του Bayes', αν και έχει προκύψει με βάση τις αρχές της δίτιμης λογικής, αντιμετωπίζει την αντίστοιχη ανακρίβεια κατά τρόπο ανάλογο με την ασαφή λογική. Μπορεί λοιπόν κανείς να ισχυριστεί ότι ο κανόνας του Bayes λειτουργεί

στις περιπτώσεις αυτές ως ένα ενδιάμεσο σκαλοπάτι μεταξύ της δίτιμης και της ασαφούς λογικής.

Υπάρχουν σήμερα σοβαρές ενδείξεις ότι ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών του ανθρώπινου εγκεφάλου υπακούει στον κανόνα του Bayes (Horgan, 2013). Κατά συνέπεια, ο κανόνας αυτός αποδεικνύεται πολύτιμος και για την Τεχνητή Νοημοσύνη, το αντικείμενο της οποίας είναι η κατασκευή «έξυπνων» μηχανών, που λειτουργούν και συμπεριφέρονται όπως ο άνθρωπος. Δίκαια λοιπόν ο κανόνας του Bayes' χαρακτηρίστηκε σαν το «Πυθαγόρειο θεώρημα» της θεωρίας των πιθανοτήτων.

Και μετά την παρένθεση, που ανοίξαμε με τον κανόνα του Bayes' συνεχίζουμε την εξέταση των πλάνων του Αριστοτέλη. Ο φαύλος κύκλος (αρ. 11) είναι μια ιδιόμορφη πλάνη, ο βαθμός αληθείας της οποίας μπορεί να ποικίλει. Στην περίπτωση π.χ. με το κατάστημα (ενότητα 2.2) θα μπορούσε κάποιος να ισχυρισθεί ότι ο βαθμός αληθείας είναι 1, τί να πεί όμως για την περίπτωση της Βίβλου, όπου ουσιαστικά δε δίδεται καμία πληροφορία;

Όσον αφορά την ψευδή αιτία (αρ. 12), στην περίπτωση των άσχετων συσχετίσεων (παράδειγμα της ενότητας 2.2 με τους πελαργούς και τις γεννήσεις στη Γερμανία) ο βαθμός αληθείας είναι προφανώς μηδέν, αφού δεν υπάρχει κανένας συσχετισμός μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος. Αντίθετα, στην περίπτωση της χρονικής αλληλουχίας, η Στατιστική μπορεί πολλές φορές να βοηθήσει. Στο παράδειγμα με την άσπρη σκόνη λόγου χάρη, θα μπορούσε ίσως κάποιος να φέρει μερικούς ελέφαντες στην πλατεία Συντάγματος και παρατηρώντας τις αντιδράσεις τους σε σχέση με τη σκόνη να καταλήξει στα κατάλληλα συμπεράσματα. Κάτι ανάλογο εφαρμόζεται εξ' άλλου και με τις δοκιμές των νέων φαρμάκων.

Σε άλλες περιπτώσεις ωστόσο τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα. Ας θεωρήσουμε π.χ. την περίπτωση ενός πειραματικού σχολείου, στο οποίο τόσο οι δάσκαλοι όσο και οι μαθητές που δεν έχουν καλή απόδοση, αντικαθιστώνται. Η αποτελεσματική διδασκαλία των δασκάλων βελτιώνει ακόμη περισσότερο τους μαθητές. Έτσι οι δάσκαλοι πιέζονται από τις αυξανόμενες απαιτήσεις των μαθητών τους για να γίνουν ακόμη καλύτεροι. Τελικά για ποια αιτία είναι το σχολείο καλό, λόγω των δασκάλων ή των μαθητών του; Δύσκολο να απαντηθεί η ερώτηση αυτή με ακρίβεια.

6. Οι Υπόλοιπες Πλάνες του Αριστοτέλη

6.1 Οι Άλλες Μη Λεκτικές Πλάνες

Στις δύο προηγούμενες ενότητες της εργασίας καλύψαμε τις μη λεκτικές πλάνες αρ. 9-10 (στατιστικές), καθώς και τις μη λεκτικές πλάνες αρ. 11-13 (αιτίας-αποτελέσματος). Εδώ θα ασχοληθούμε με τις υπόλοιπες μη λεκτικές πλάνες του Αριστοτέλη.

Η άγνοια ελέγχου (αρ. 7) είναι μια τελείως ψευδής πλάνη, που συχνά χρησιμοποιείται όταν κάποιος θέλει να αλλάξει το θέμα μιας συζήτησης. Π.χ. «Κ. Υπουργέ, το ποσοστό των ανθρώπων που ζούν κάτω από τα όρια της φτώχειας έχει αυξηθεί δραματικά». Και η απάντηση: «Αυξήσαμε το επίδομα ανεργίας κατά 15%, το επίδομα αναπηρίας κατά 10%, δώσαμε επίδομα 200 ευρώ για το πρώτο παιδί κ.λπ.».

Όσον αφορά την πλάνη των πολλαπλών ερωτήσεων (αρ. 8), ο κατάλληλος τρόπος αντιμετώπισης της είναι η προσάρτηση συντελεστών βαρύτητας σε κάθε μια από αυτές και η εύρεση του κατάλληλου κριτηρίου, που θα οδηγήσει στα ανάλογα συμπεράσματα μέσα από το συνδυασμό των ερωτήσεων αυτών.

6.2 Λεκτικές Πλάνες

Οι περισσότερες από τις πλάνες αυτές χαρακτηρίζονται από ανακρίβεια ή και πλήρη ασάφεια, με αποτέλεσμα η ποσοτικοποίηση τους να παρουσιάζει τεχνικές δυσκολίες.

Ειδικότερα, για την πλάνη της έμφασης (αρ. 1), απαιτείται η μέτρηση, πιθανότατα με χρήση H/Y, της έντασης της κάθε λέξης, ώστε από τον προσδιορισμό της λέξης με τη μεγαλύτερη ένταση να προκύψει το αληθές νόημα της αντίστοιχης πρότασης.

Κάτι ανάλογο ισχύει και για την πλάνη της αμφιβολίας (αρ. 2). Στην περίπτωση γραπτού λόγου πρέπει να προσδιορισθεί η πιθανή θέση του σημείου στίξεως που λείπει, ενώ στον προφορικό λόγο πρέπει να μετρηθεί ο χρόνος, που μεσολαβεί μεταξύ των λέξεων. Π.χ. « Άρρεν (t_1) ου (t_2) θήλυ» σημαίνει αγόρι όταν $t_1 > t_2$, αλλά κορίτσι όταν $t_1 < t_2$.

Από την υφή της πλάνης του σχήματος λόγου (αρ. 3) γίνεται φανερό ότι ο βαθμός αληθείας της δε μπορεί να προσδιορισθεί ποσοτικά με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο.

Το ίδιο ισχύει και για το βαθμό αληθείας της πλάνης της αμφισημίας (αρ. 4) λόγω του διπλού νοήματος της επίμαχης λέξης. Στο αντίστοιχο πάντως παράδειγμα της ενότητας 2.1 θα μπορούσε να γίνει μια στατιστική έρευνα για τους αστυνομικούς, που παίζουν μουσική.

Για την ποσοτικοποίηση της πλάνης της σύνθεσης (αρ. 5) πρέπει να ληφθεί υπόψη το πόσο επηρεάζει το τελικό αποτέλεσμα κάθε μια από τις επιμέρους συνιστώσες. Στο παράδειγμα με το νερό ο βαθμός αληθείας είναι μηδέν, αυτό όμως δε συμβαίνει πάντοτε. Μια ορχήστρα π.χ., που αποτελείται από βιρτουόζους μουσικούς, δεν είναι κατ' ανάγκη καλή, αν ο συντονισμός τους από τον μαέστρο δεν είναι πετυχημένος.

Τέλος, για την ποσοτικοποίηση της πλάνης της διαίρεσης (αρ. 6) πρέπει να εξετασθούν τα ειδικά χαρακτηριστικά της κάθε μονάδας ανεξάρτητα από τα γενικά χαρακτηριστικά του συνόλου. Η Στατιστική μπορεί εδώ να βοηθήσει. Λόγου χάρη, στο σχετικό παράδειγμα της ενότητας 2.1, η τιμή αληθείας είναι ίση με το ποσοστό των εργαζομένων στην IBM, που γνωρίζουν να κατασκευάζουν H/Y.

7. Άλλες Λογικές Πλάνες

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει από την αρχή του άρθρου, πέρα από τις λογικές πλάνες του Αριστοτέλη, που μελετήσαμε εδώ, είναι σήμερα γνωστές πολλές άλλες λογικές πλάνες. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται αρκετές στατιστικές πλάνες, όπως είναι η δειγματοληπτική προκατάληψη, η πλάνη του τζογαδόρου,

η παλινδρόμηση γύρω από το μέσο όρο, η προκατάληψη της επιβίωσης κ.λπ. (Gardener & Resnik, 2002).

Μια άλλη ενδιαφέρουσα ομάδα λογικών πλανών είναι οι γνωστικές προκαταλήψεις, που αφορούν ασυνήθιστα ανθεκτικές στα κελεύσματα της κοινής λογικής στάσεις και συμπεριφορές, όπως είναι ο ρατσισμός, ο εθνικισμός, οι σεξουαλικές διακρίσεις, ο θρησκευτικός φανατισμός κ.λπ. (Allport, 1979). Ο Ισραηλινός ψυχολόγος Daniel Kahneman με συνεργάτη τον Amos Tversky συνεισέφεραν σημαντικά στη μελέτη γνωστικών προκαταλήψεων, που σχετίζονται με το χώρο της Οικονομίας (Kahneman, 2013). Το γεγονός μάλιστα ότι ο Kahneman είναι ο μοναδικός ψυχολόγος στον οποίο έχει απονεμηθεί Nobel Οικονομίας το 2002, υπογραμμίζει τον ουσιαστικό ρόλο της Ψυχολογίας στην μελέτη των γνωστικών προκαταλήψεων και γενικότερα της ασάφειας που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη σκέψη.

Υπάρχουν γενικά πολλές πηγές ασάφειας στην καθημερινή μας ζωή, όπως είναι π.χ. όλα τα επίθετα και τα επιρρήματα της φυσικής μας γλώσσας, που δημιουργούν διάφορους τύπους λογικών πλανών. Ο προσδιορισμός της βαρύτητας των συνεπειών άλλων λογικών πλανών με τρόπο ανάλογο των λογικών πλανών του Αριστοτέλη, που επιχειρήσαμε εδώ, είναι προφανώς ιδιαίτερα χρήσιμος και αυτό αποτελεί μια γόνιμη πρόταση για περαιτέρω έρευνα.

8. Συμπεράσματα

Στο άρθρο αυτό αναλύθηκαν οι λογικές πλάνες του Αριστοτέλη και έγινε μια προσπάθεια ποσοτικοποίησης τους, που είναι αναγκαία, αφού η απλή πληροφόρηση σωστό-λάθος σχετικά με αυτές είναι ανεπαρκής στην πράξη. Είδαμε ότι σε πολλές περιπτώσεις η ποσοτικοποίηση των λογικών πλανών μπορεί να επιτευχθεί με τη βοήθεια της Στατιστικής ή των Πιθανοτήτων και ειδικότερα του ικανόνα του Bayes', ενώ θέσαμε ως ανοικτό ερώτημα για μελλοντική έρευνα τη χρήση μεθόδων της ασαφούς λογικής για τον ίδιο σκοπό. Το σημαντικό πάντως είναι ότι οι μέθοδοι, που χρησιμοποιήσαμε εδώ, μπορούν να εφαρμοσθούν εξίσου καλά και για την ποσοτικοποίηση πολλών άλλων γνωστών λογικών πλανών, πέραν αυτών του Αριστοτέλη.

Βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος, Ε. (2019), *Οι Πλάνες της Λογικής και οι Γνωστικές Προκαταλήψεις*, Αυτοέκδοση, Πάτρα.
- Allport, G.W. (1979), *The Nature of Prejudice*, Perseus Books Publishing, NY.
- Athanassopoulos, E. & Voskoglou, M.Gr., A Philosophical Treatise on the Connection of Scientific Reasoning with Fuzzy Logic, *Mathematics*, 8, article 875, doi: 10.3390/math8060875.
- Bertsch McGrayne, S. (2012), *The Theory that would not die*, Yale University Press, New Haven and London.
- Βόσκογλου, Μ. (2012), *Ανώτερα Μαθηματικά*, Εκδόσεις Gotsis, Πάτρα.
- Βόσκογλου, Μ. (2019), Γενικεύσεις των Ασαφών Συνόλων - Ασαφείς και Soft Τοπολογικοί Χώροι, *Μαθηματική Επιθεώρηση*, 91/92, 19-33.
- Dobbeli, R. (2011), *Die Kunst des Klaren Denkens*, Hanser Publications, Cincinnati, OH.
- Gardener, J. & Resnik, D. (2002), The misuse of statistics, concepts, tools and a research agenda, *Accountability in Research: Policies and Quality Assurance*, 9(2), 65-74.
- Horgan, J. (2012), Bayes' Theorem: What is the Big Deal? Retrieved on 12 Sept. 2018 from <http://blogs.scientificamerican.com/cross-check/bayes-s-theorem-what-s-the-big-deal>.
- Jaynes, E.T. (2011), *Probability Theory: The Logic of Science*, Cambridge University Press, UK, 8th Printing (first published, 2003).
- Kahneman, D. (2013), *Thinking Fast and Slow*, Strauss and Giroux, NY.
- Kosko, B. (1990), Fuzziness Vs Probability, *Int. J. of General Systems*, 17(2-3), 211-240.
- Mumford, D. (2000), *The Dawning of the Age of Stochasticity*, in V. Amoid, M. Atiyah, P. Laxand & B. Mazur (Eds.), *Mathematics: Frontiers and Perspectives*, AMS, 197-218.
- Tindale, C.W. (2007), *Fallacies and Argument Apraisal*, Cambridge University Press, N.Y.
- Van Vleet, J.E. (2012), *Informal Logical Fallacies: A Brief Guide*, University Press of America, Lauhan-Bubder-N.Y.-Torondo-Plymouth, U.K.
- Zadeh, L.A. (1965), Fuzzy Sets, *Information and Control*, 8, 338-353.
- Zadeh, L.A. (1973), Outline of a new approach to the analysis of complex systems and decision processes, *IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics*, 3, 28-44.

Μια σεμνή αλλά ουσιαστική συμβολή στις Καλβικές Σπουδές

Διονύση Σέρρα, *Γραφές για τον Ανδρέα Κάλβο (1986-2022)*, Ζάκυνθος: Επτανησιακά Φύλλα, 2022, σσ. 199+3λ.

Γιώργος Ανδρειωμένος
Καθηγητής Τμήματος Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Είναι αλήθεια πως το ενδιαφέρον για τον Ανδρέα Κάλβο (1792-1869) παραμένει αδιάπτωτο τα τελευταία χρόνια, όπως καταδεικνύεται από τις συγκεντρωτικές ή μεμονωμένες εκδόσεις των έργων του, διάφορες μονογραφίες που αναφέρονται στα καθέκαστα του βίου του, σε όψεις του έργου του, στις επιδράσεις που δέχθηκε και στην επιβίωσή του έως τις μέρες μας, καθώς και από πλήθος δημοσιεύσεων οι οποίες άλλοτε φέρνουν στο φως της δημοσιότητας άγνωστα στοιχεία γι' αυτόν, άλλοτε εστιάζουν στην ερμηνεία των ποικίλων γραπτών του και κάποτε αναδεικνύουν λιγότερο συζητημένες πλευρές της πολυκύμαντης ζωής του και της πολύπλευρης συγγραφικής του δράσης. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται πως η πρωτοποριακή γραφή του ποιητή των Ωδών συνεχίζει να επιδρά στους νεότερους ομοτέχνους του, ενώ η αινιγματική (σε πολλά) μορφή του δεν έχει σταματήσει να κεντρίζει το ενδιαφέρον των κριτικών και των μελετητών της νεοελληνικής γραμματείας. Δεν έχει κανείς παρά να αναλογιστεί το πλήθος των εκδηλώσεων και των δημοσιεύσεων οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τον εορτασμό της διακοσιετηρίδας από τη γέννησή του και να το συγκρίνει με ανάλογες δράσεις που αναλήφθηκαν σε αντίστοιχες επετείους λογοτεχνών, ώστε να καταλάβει πόσο σημαντικός έχει πλέον καταστεί ο Ζακυνθινός βάρδος για τη δημοκρατία των σύγχρονων ελληνικών γραμμάτων.

Ωστόσο, ο Κάλβος συνεχίζει (δικαίως) να αποτελεί ένα ξεχωριστό κεφάλαιο και για τους σύγχρονους Επτανήσιους δημιουργούς – ειδικά τους συμπατριώτες του, στο μυρωμένο άνθος της ανατολής: όχι μόνο γιατί εμβληματικοί στίχοι του έχουν αναρτηθεί στην πρόσοψη του Δημαρχείου των Ζακυνθίων· ούτε γιατί μια από τις πλατείες της πρωτεύουσας του νησιού και ένα πλοίο της γραμμής Κυλλήνη - Ζάκυνθος φέρουν το όνομά του· το σημαντικότερο είναι πως οι ντόπιοι καλλιτέχνες εξακολουθούν να αναζητούν να αναπαραστήσουν τη μορφή του, οι τοπικοί τραγουδιστές άδουν ωδές του μελοποιημένες από Ζακυνθινούς συνθέτες και απευθυνόμενοι σε ένα κοινό εξοικειωμένο με αυτές, οι καταγόμενοι από τη νήσο μελετητές συνεχίζουν να εκπονούν μεγαλύτερες ή μικρότερες καλβικές εργασίες, ενώ οι συντοπίτες του ποιητές δεν έχουν πάψει να τον θεωρούν λογοτεχνικό τους πρόγονο, εμπνεόμενοι από την ιδιότυπη φωνή του και εγκιβωτίζοντας στίχους ή μοτίβα των Ωδών στα δικά τους ποιήματα.

Δεν θα ήταν υπερβολικό να υποστηριχθεί πως μια τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση λογοτέχνη και ερευνητή, που συσσωματώνει όλα όσα

προαναφέρθηκαν για τους μελετητές και τους ποιητές της σύγχρονης Ζακύνθου σε σχέση με τον Ανδρέα Κάλβο, είναι και αυτή του Διονύση Σέρρα. Η τύχη το έφερε ώστε να το γνωρίσει καλά αυτό ο συντάκτης τούτων των γραμμών, παρακολουθώντας εκ του σύνεγγυς όχι μόνο τη λαμπρή και εντελώς διακριτή πορεία του σεμνού αυτού ανθρώπου στα σύγχρονα ελληνικά γράμματα, αλλά και τις ποικίλες καλβικές ανησυχίες και δραστηριότητές του, για κοντά τέσσερις δεκαετίες... Πράγματι, ο Σέρρας «συνομιλεί», ως *συμπότης*, με ποικίλους τρόπους στα ποιήματά του με τον μεγάλο του πρόγονο προκειμένου να εκφράσει τις δικές του αγωνίες για τα τωρινά και τα μελλούμενα· ακολουθεί διαρκώς τη χρυσή σκιά του ομοτέχνου του που θα τον οδηγήσει στη *διαύγεια*· τον ακούει να *τονίζει τη Λύρα του για να ψάλει ωδές νυκτικές και ψαλμούς ετερόφωτους, να ιαμβίζει το λευκό με τον δείκτη του και να ιονίζει του σφυγμού το μελάνωμα με αντίφωνα στιχηρά*· τον φαντάζεται να *μετρά πληγές αμέτρητες, από την ώρα της φυγής μέχρι του νόστου το σημάδι*, θρηνώντας ταυτόχρονα για το *κατάλυμα της Αφροσύνης και την κατάντια των ηγετών αλλά και της μάζας που πλέον συ-κινούνται από τη λίρα και την ικανοποίηση του αδάμαστου σαρκίου τους, ώστε:*

Του Φιλόπατρη το φάσμα
στου σεισμού θρηνεί το χάσμα.

Και όμως, δεν το βάζει κάτω ο Σέρρας, οραματιζόμενος ένα δικαίότερο, φωτεινότερο και ελπιδοφόρο μέλλον, αναφωνώντας:

Του Ανδρέα Κάλβου δάδα
οι Ωδές, γι' άλλη Ελλάδα.

Ναι, ο Σέρρας δεν βλέπει στον Κάλβο τόσο τον αγέλαστο και συνοφρυωμένο σχολαστικό δάσκαλο και ιδιόρρυθμο ποιητή και λόγιο, όσο τον αυθεντικό κήρυκα της αληθινής αγάπης και της αρετής, που αγωνίζεται για το δίκαιο και απεχθάνεται τη μικροπρέπεια – δηλαδή εκείνον που επιδιώκει να καταστεί, πάνω απ' όλα, Άνθρωπος. Για τούτο και ξεχωρίζει ανάλογες σκέψεις του λογοτεχνικού προπάτορά του, όπως οι ακόλουθες – τις οποίες ελάχιστοι καλβιστές έχουν προσέξει· λέει, λοιπόν, κάπου ο Κάλβος, απευθυνόμενος προς τους φοιτητές του:

Διά ποίον τρέφομεν αγάπην και σέβας; Δι' εκείνο του οποίου η καρδιά έχει ευγενές αίσθημα, δι' εκείνον όστις νυμφεύεται την αρετήν, όχι διά τας πράξεις, αλλά διά την αξίαν εκείνου του οποίου η ευμένεια δεν είναι εγωιστική, δι' εκείνον όστις αγαπά την δικαιοσύνην και αποστρέφεται την ποταπότητα· τοιούτος είναι, ως προς ημάς ο τέλειος άνθρωπος. Ο μη έχων σκοπόν παρά την ωφέλειαν του εαυτού του, ο τοιούτος είναι άξιος καταφρονήσεως.

Πώς να μην είναι, λοιπόν, καλοδεχούμενο το εντελώς πρόσφατο βιβλίο του Διονύση Σέρρα, *Γραφές για τον Ανδρέα Κάλβο*, στο οποίο συγκεντρώνονται άρθρα, δοκίμια, κριτικές, ερμηνευτικές προσεγγίσεις, βιβλιογραφικές συμβολές και ποιήματα του συγγραφέα τα οποία γράφτηκαν σε διάστημα τριάντα πέντε και πλέον χρόνων (1986-2022) και αφορμώνται από ή αναφέρονται στον σπουδαίο συμπατριώτη του;

Ο στοχαστικά γραμμένος πρόλογος (σσ. 9-15) ακολουθείται από «διάφορα κείμενα» (σσ. 17-104), όπου επισημαίνονται emphaticά στίχοι των Ωδών που υμνούν την αρετή, συνοδευόμενοι από προσεκτικές, όσο και ευαίσθητες, αναγνώσεις του Σέρρα, δίδονται πληροφορίες για τη μεταφορά των οστών του ποιητή και της συζύγου του από την Αγγλία στη Ζάκυνθο (1960), επιχειρείται η ανάδειξη της ιδιοτυπίας και των πολλών ανοιχτών ζητημάτων γύρω από τον συγκεκριμένο δημιουργό, σχολιάζονται οι φιλοσοφικές παραδόσεις του Κάλβου στην Ιόνιο Ακαδημία, εξάιρεται η σημασία της συγκεντρωτικής έκδοσης των καλβικών έργων από το Μουσείο Μπενάκη και συζητούνται διεξοδικά οι ουσιαστικές συμβολές του Ζακυνθινολάτρη Ντίνου Κονόμου και του αλησμόνητου Σπύρου Αλ. Καββαδία στην προσέγγιση και μελέτη του σημαντικού αυτού δημιουργού. Εν συνεχεία, παρατίθεται η καίρια συνεισφορά του Σέρρα στη βιβλιογράφηση του Ανδρέα Κάλβου, συγκεντρώνοντας, από παλιότερες συναφείς (και πάντως δυσεύρετες πλέον) εργασίες του, όσες καλβικού ενδιαφέροντος εγγραφές εντόπισε ο ίδιος σε ποικίλα ζακυνθινά έντυπα, από το 1877 έως το 2009 (σσ. 105-160). Το βιβλίο κλείνει με στίχους και ποιήματα του Σέρρα, που φέρουν φανερά την επίδραση του Κάλβου και αποτυπώνουν τη διαχρονική συζήτηση του τωρινού ποιητή με τον μεγάλο ομότεχνό του (σσ. 161-179), καθώς και από μίαν κατ' επιλογήν καλβική βιβλιογραφία (σσ. 181-184), ένα χρήσιμο ευρετήριο (σσ. 185-196) και ένα συνοπτικό βιογραφικό του συγγραφέα (σ. 197).

Κοντολογίς, πρόκειται, στ' αλήθεια, για μίαν ουσιαστική αλλά και καλαίσθητη έκδοση των *Επτανησιακών Φύλλων* που διευθύνει ο ίδιος ο Σέρρας, ως άξιος συνεχιστής του προαναφερθέντος Ντίνου Κονόμου, σημαντικού ερευνητή και διανοουμένου του νησιού της Ζακύνθου (και όχι μόνον), η οποία, επιπροσθέτως, κοσμείται από ένα πολύ ενδιαφέρον, όσο και εκφραστικό, «φανταστικό πορτρέτο» του Ανδρέα Κάλβου, φιλοτεχνημένο το 2021 από τον αξιόλογο ζωγράφο και γλύπτη Χρήστο Μπάρλο.

ISSN: 2529-1831 (Online)
<http://library.uop.gr/magazine>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ψηφιακή Ελλάδα
Όλα είναι δυνατά
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
"Ψηφιακή Σύγκλιση"

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης